

*Karsten Åström
Annika Rejmer*

*”Det blir nog
bättre för barnen”*

*Slutrapport i utvärderingen av nationell
försöksverksamhet med barnahus 2006-2007*

SOCIOLOGY OF LAW
LUND UNIVERSITY

Research Report

2008:7

För en komplett förteckning
över bokutgivningen vid Rättssociologiska enheten i Lund,
se slutet av boken eller besök www.soclaw.lu.se/info/publ

Redaktör för Sociology of Law Research Reports: Karsten Åström

Copyright © Karsten Åström och Annika Rejmer 2008

Grafisk form Infografen/Desktop

Sättning Ilgot Liljedahl

Omslag Jonas Palm

Illustrationer Barn i klass 1-5, S:t Thomas skola, Lund

Tryck Media-Tryck Sociologen, Lund 2008

ISBN 91-7267-264-1

Innehåll

Tabellförteckning	5
Förkortningar	6
Förord	7
1. Inledning	9
1.1 Utvärderingens uppläggning och organisation	10
2. Problemområde	13
3. Tidigare forskning	15
3.1 Samverkan	15
3.2 Övergripping mot barn	19
3.3 Barns möte med professionella aktörer	21
3.4 Förhör och intervjuer med barn	22
3.5 Socialtjänstens handläggning	23
3.6 Rättsordningens handläggning	26
4. Utvärderingens frågeställningar och begränsningar	29
5. Tillvägagångssätt och material	33
5.1 Analys av dokument från barnhusen	33
5.2 Beskrivning och analys av relevant lagstiftning	34
5.3 En analys av sociala utredningar	34
5.4 Samverkan	35
5.5 Förundersökningar och domare	36
5.6 Intervjuer med barn och föräldrar	38
6. Teoretiska utgångspunkter	41
6.1 Normer och rättsregler utifrån ett rättssociologiskt perspektiv	42
6.2 Samverkansbegreppet	45
6.3 Barns rättigheter	47
7. Barn som brottsoffer och rättslig reglering	51
8. Barnhusens framväxt och målsättning	59
8.1 Försöksverksamhet med Barnahus	60
8.2 Starten 2006-01-01	61
8.3 Uppföljning 2007-06-30	62
8.4 Sammanfattning	69
9. Försöks- och jämförelsekommunerna i statistisk belysning	71

10. Samråd och förhör i barnahuset	77
11. Samverkan mellan myndigheter i barnahuset	81
11.1 Organisering och inriktning	82
11.2 Utbyte och påverkan mellan myndigheterna/professionerna	84
12. Barnets och föräldrarnas upplevelser av kontakter med barnahuset och olika professionella aktörer	89
12.1 Barnahusets lokalisering och fysiska miljö	89
12.2 Barns och föräldrarnas upplevelser	94
13. Sociala utredningar och sociala insatser	101
13.1 Barnen	101
13.2 Utredningarna	102
14. Förundersökningar och domarnas syn på brottsutredningskvaliteten	109
14.1 Barnen	109
14.2 Vilka brott misstänks barnen ha varit utsatta för?	110
14.3 Barnens relation till misstänkt gärningsman	111
14.4 Barnens familjesituation	112
14.5 Barnperspektiv i förundersökningen	113
14.6 Förundersökning	114
14.7 Angivelse av brott – polisanmälan	115
14.8 Barnets företrädare	116
14.9 Beslut om att inleda förundersökning... eller inte	118
14.10 Förundersökningens ledning	119
14.11 Bevisupptagning – förhör	120
14.12 Medicinsk undersökning – stödbevisning	121
14.13 Domarnas röst om barnahuset	121
15. Sammanfattande analys	123
15.1 Bakgrund	123
15.2 Barnahusets förutsättningar och framväxt	124
15.3 Normanalys	125
15.4 Insatsanalys	128
15.5 Processanalys	129
15.6 Effektanalys, målanalys och orsaksanalys	129
15.7 Överväganden med utgångspunkt i utvärderingens resultat	134
Referenser	137

Tabellförteckning

Tabell 1	Folkmängd i barnahus- och jämförelsekommuner 2006	71
Tabell 2	Anmälningar och lagföringar av brott mot barn 0-14 år avseende misshandel och sexuella övergrepp åren 2004-2007. (Brottstyper som ej ingår i barnahusens målgrupp är inte medtagna)	73
Tabell 3	Genomsnittlig genomströmningstid från anmälan till beslut (antal dagar)	74
Tabell 4	Antal samråd 2006 och 2007 (1:a halvåret)	77
Tabell 5	Deltagande i samrådsmöten under 2006 och 2007. I procent	78
Tabell 6	Läkarundersökning och polisanmälan. I procent (Malmö, Göteborg, Linköping)	78
Tabell 7	Läkarundersökning och förundersökning. I procent (Malmö, Göteborg, Linköping)	78
Tabell 8	Deltagande i samråd efter profession och år. I procent	79
Tabell 9	Brott som barnen misstänks ha utsatts för. (2006 och 2007). I procent	79
Tabell 10	Misstänkt gärningsman (2006 och 2007). I procent	80
Tabell 11	Antal polisförhör i barnahusen 2006 och första halvåret 2007	80
Tabell 12	Brottsgruppsfördelning i barnahus och jämförelsekommun	110
Tabell 13	Brottsgrupp och ålderklass i barnahus- och jämförelsekommuner	111
Tabell 14	Åldersklass och föräldrarnas relation	113
Tabell 15	Anmälare av brott	115
Tabell 16	Anmälare av brott i barnahusort respektive jämförelsekommun	116

Förkortningar

BAMSE	Barnmisshandel och sexuella övergrepp, en verksamhet i Linköping
BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
BUP	Barn och ungdomspsykiatri
CAC	Children's Advocacy Centres
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslagen
FN	Förenta nationerna
FU	Förundersökning
FUK	Förundersökningskungörelsen
HVB	Hem för vård och boende
KK	Kvinnokliniken
LSS	Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVM	Lag om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga
LuL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
NCA	National Children's Alliance
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv II
PF	Polisförordning (1998:1558)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
SekrL	Sekretesslag
SoL	Socialtjänstlagen
SoS	Socialstyrelsen
SOSFS	Socialstyrelsens föfattningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen
UNICEF	United Nations Children's Fund, FN:s barnfond.
ÅFS	Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (ÅFS 2005:9)

Förord

Utvärderingsprojektet ”Barnahus” har involverat många människor. Den fasta projektgruppen, har bestått av Eva Friis, Helene Hansen, Susanna Johansson, Bodil Rasmussen och undertecknade. Vi har haft ett uppdrag som, åtminstone på ett sätt, påminner om vårt undersökningsobjekt. Vi har samverkat i en uppgift, där vi haft delvis olika professionell och ämnesmässig bakgrund och ett gemensamt mål. Detta har berikat vårt arbete och vi har, precis som de olika professionerna i barnahusen, fått nya erfarenheter och vi har lärt oss nya saker.

Annika Rejmer har varit projektledare och Karsten Åström vetenskapligt huvudansvarig. Vi två har gemensamt författat denna slutrapport med delrapporterna som underlag.

Många har hjälpt oss i vårt, inte alla gånger lätta, utvärderingsarbete. Håkan Hydén och Per Wickenberg har varit med från början och alltid ”funnits till hands”. Lillian Dahl har hjälpt oss med diverse praktiska uppgifter. Vår uppdragsgivare, samverkansgruppen, har i olika skeden av arbetet inbjudit till diskussioner och utbyte av kunskaper och erfarenheter. Även medlemmar i den referensgrupp som funnits, och företrädare för barnahusen har deltagit i olika sammankomster.

Cecilia Werner har genomfört en del av barn- och föräldrainterjuerna. Evgenia Pavlovskaja har hjälpt oss att sammanställa den rättsliga reglering som är relevant för barnahusens verksamhet. Barnahusen, berörda socialnämnder och polismyndigheter samt Sofia Nenzelius vid Riksåklagarens kansli har försett oss med underlag till utvärderingen. Klasserna 1-5 på Sankt Thomas skola i Lund har gjort de fina teckningarna som pryder rapporternas omslag. Pierre Carbonier har, inte minst i det pressade slutskedet, ställt upp som statistisk konsult. Ilgot Liljedahl och Jonas Palm har under tidspress förvandlat manuskript till färdiga tryckta rapporter.

Till er alla vill vi rikta ett varmt tack!

Lund i februari 2008

Karsten Åström och Annika Rejmer

1. Inledning

När det finns misstanke om att ett barn har utsatts för brott inleds vanligtvis flera utredningar. Rättsväsendet, som har en skyldighet att utreda brott, kan inleda en utredning som även kan inbegripa en medicinsk utredning. Ytterligare en utredning kan inledas av Socialtjänsten, som har en skyldighet att utreda om barn behöver skydd eller far illa, vilket inte är ovanligt i samband med misstänkta brott. Om barnet är traumatiserat kan barn och ungdomspsykiatri, BUP, starta en behandlingsinsats och om så behövs inleda en psykiatrisk utredning. Utredningar av barn som utsatts för brott bedrivs ofta parallellt, vilket medför att barnet slussas runt i olika miljöer. De parallella utredningarna kan göra det svårt för barnet att förstå vad som sker och varför, eftersom myndigheterna skiljer sig åt i flera avseenden. Det gäller såväl organisation, arbetsätt, kompetens som syftet med utredningsinsatsen.

Mot denna bakgrund beslutade Regeringen 2005-02-03 att Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen, under perioden 2006-2007, tillsammans ska medverka till en etablering av flera försöksverksamheter med samverkan mellan myndigheterna, under ett gemensamt tak, vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott, så kallade barnahus.

Försöksverksamheten med barnahus har flera syften. Ett syfte är att barnanpassa de utredningar som görs i samband med misstanke om brott mot barn. En barnanpassning kan enligt regeringsdirektivet exempelvis innebära att barn endast behöver komma till en plats, istället för att ha kontakt med olika myndigheter belägna på olika platser. En barnanpassning kan också innebära att barn inte i onödan ska utsättas för upprepade förhör och intervjuer av olika myndighetspersoner.

Ett annat syfte med uppdraget är att höja kvaliteten i utredningarna. Detta förutsätts vara möjligt genom en nära samverkan mellan myndigheterna på barnahusen. Med samverkan avses ett kontinuerligt utbyte av information och kunskap, i såväl enskilda ärenden som på en övergripande nivå.

En samverkan mellan myndigheterna antas skapa förutsättningar för bättre underlag för rättsprocessen och för samhällets fortsatta insatser. Att underlagets kvalitet förbättras förutsätts leda till att fler misstänkta gärningsmän kan lagföras eller avföras från misstanke. Om kvaliteten på de sociala utredningarna höjs antas också stödet till barnen och deras familjer kunna förbättras. En samverkan mellan myndigheterna förväntas även minska risken för dubbelarbete och därigenom bidra till att samhällets insatser kan användas mer effektivt, samt bidra till att kunskapen om barn i utsatta situationer ökar.

Försöksverksamheten med barnahus leds av en samverkansgrupp där representanter från samverkande myndigheter ingår, det vill säga Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen och Rättsmedicinalverket. Till sitt stöd har samverkansgruppen en samrådsgrupp med representanter från Brottsoffermyndigheten, BRÅ, Rädda Barnen och Sveriges kommuner och landsting.

1.1 Utvärderingens uppläggning och organisation

Enligt regeringsdirektivet ska försöksverksamheten med barnahus utvärderas under försökstiden. Projektets samverkansgrupp beslutade den 4 november 2005 att uppdra åt Rättssociologiska enheten vid Lunds universitet att utvärdera försöksverksamheterna. Utvärderingen har två övergripande mål; dels att klarlägga om och hur barnets rättigheter har stärkts genom att myndigheterna samverkar, dels att klarlägga om utredningarnas kvalitet har höjts genom samverkan. Utvärderingsprojektet har pågått under perioden 2005-12-01 – 2008-01-31.

Utvärderingen har genomförts under vetenskaplig ledning av professor Karsten Åström och projektledare fil.dr. Annika Rejmer. Följande personer har deltagit i arbetet med att utvärdera försöksverksamheten med barnahus:

Carbonnier, Pierre, universitetsadjunkt, statistiska institutionen vid Lunds universitet.

Friis, Eva, universitetslektor, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Hansen, Helene, doktorand, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Hydén, Håkan, professor, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Johansson, Susanna, doktorand, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Pavlovskaja, Evgenia, projektassistent, juridiska institutionen vid Lunds universitet.

Rasmusson, Bodil, universitetslektor, socialhögskolan vid Lunds universitet.

Rejmer, Annika, universitetslektor, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Werner, Cecilia, socionom.

Åström, Karsten, professor, rättssociologiska enheten vid Lunds universitet.

Utvärderingsprojektet organiserades i två delprojekt. Karsten Åström har varit huvudansvarig för Delprojekt 1 – Textanalys, som har resulterat i tre delrapporter:

- 1) Rejmer, Annika, Rasmusson, Bodil, Johansson, Susanna, Friis, Eva och Åström, Karsten (2006) Barnahusens organisation, samverkan och verksamhet. Lägesrapport, april 2006. Delrapport 1 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:1.
- 2) Pavlovskaja, Evgenia och Åström, Karsten (2008). Rättsliga perspektiv på barnet som brottsoffer. Delrapport 2 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:2.

- 3) Friis, Eva (2008), Sociala utredningar om brottsutsatta barn. Målgrupp, handläggning och insatser. Delrapport 3 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:3.

Annika Rejmer har varit huvudansvarig för Delprojekt 2 – Intervju- och enkätundersökningar, som har resulterat i tre delrapporter:

- 4) Johansson, Susanna (2008), Myndighetssamverkan i barnahus – organisering, innehåll och process. Delrapport 4 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:4.
- 5) Rejmer, Annika och Hansen, Helene (2008), ”... känner du till skillnaden mellan sanning och lögn?” En analys av förundersökningar. Delrapport 5 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:5.
- 6) Rasmusson, Bodil (2008) ”Det är ju inget dagis precis...”. Barns och föräldrars upplevelser av kontakter med barnahus. Delrapport 6 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:6.

Resultaten från de olika delstudierna har analyserats och sammanställts av Karsten Åström och Annika Rejmer och redovisas i en slutrapport.

- 7) Åström, Karsten och Rejmer, Annika (2008), ”Det blir nog bättre för barnen...”. Slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:7.

2. Problemområde

Försöksverksamheten med Barnahus kan ses som ett samhällsexperiment eftersom det förutsätter ett förändringsarbete som inbegriper aktiviteter för att utveckla och omdana samhällets system för att hantera och handlägga övergrepp mot barn. Bakgrunden till förändringsarbete är vanligtvis upplevda problem på såväl samhällelig nivå, arbetsplatser som hos enskilda individer. Den rådande handläggningsordningen av misstänkta brott mot barn har exempelvis definierats som otillräcklig på samtliga nivåer, eftersom den på ett övergripande plan inte anses vara tillräckligt barnanpassad, vilket antas vara orsaken till att polisens utredningar om brott mot barn alltför sällan leder till lagföring.

Försöksverksamheten med barnahus medför, vid en jämförelse med rådande handläggningsordning, ett flertal förändringar. Exempelvis en fördjupad samverkan, som förutsätter att verksamheten och dess finansiering regleras formellt i ett juridiskt bindande samverkansavtal mellan de medverkande myndigheterna.

En annan förändring är att myndigheterna ska samordna och organisera sina verksamheter under ett tak, som bland annat förutsätter en gemensam lokal som är lämplig för samtliga myndigheters verksamhet. Under det gemensamma taket antas de samverkande myndigheterna även fortsättningsvis upprätthålla sina roller och ansvarsområden, vilket förutsätter en utveckling av nya former för samverkan som medger att respektive myndighet upprätthåller sin roll och sekretess, samtidigt som ett gränsöverskridande utvecklingsarbete pågår.

Ytterligare en förändring är att samverkan inom barnahusen ska bidra till att de medverkande myndigheterna får ett helhetsperspektiv på hanteringen av ärenden som förväntas generera en kunskapstillväxt och bidra till metodutveckling. Implicit förutsätter en sådan process att det råder en samsyn kring exempelvis innebörden av begreppen barns rättigheter, barnperspektiv och barnanpassning. Något som kan vara svårt eftersom barnahusens verksamhet spänner över ett flertal rättsområden, exempelvis barn- och familjerätt, offentlig rätt såsom förvaltnings-, straff- och processrätt samt social-, hälso- och sjukvårdsrätt och att rättsområdena inte är konsistenta i definitionen av de ovan nämnda begreppen. Detta kan medföra att det uppstår normkollisioner. Ett annat hinder för att skapa ett helhetsperspektiv kan vara att barn och föräldrar har olika roller inom ramen för de olika myndigheternas hantering. Barnet kan exempelvis ha rollen som brottsoffer, målsägande, klient eller patient och föräldern kan till exempel ha rollerna vårdnadshavare, misstänkt gärningsman, eller särskild företrädare.

Barnahus är en ny verksamhet som medför förändringar, men försöksverksamheten innehåller också inslag från rådande sätt att hantera utsatta barn, exempelvis har socialtjänsten huvudansvaret för en lagstadgad skyldighet om en ömsesidig samverkan mellan socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård då barn far illa eller riskerar att fara illa (SoL 5:1a). I praktiken har det inneburit att socialtjänsten har tagit ansvar för samordningen av de medverkande myndigheterna inom barnahuset. Socialtjänst är en kommunal angelägenhet som kan organiseras fritt av kommunerna. Detta i kombination med att samverkansgruppen gav försöksverksamheterna i princip fria händer att organisera verksamheten, är troligen en förklaring till att det finns en stor variation avseende barnahusens målgrupp, utbud av kris- och hjälpinsatser, resurser, bemanning och upptagningsområde, vilket resulterar i att barnets bostadsort avgör vilket stöd och vilken hjälp som erbjuds, samt i vilken omfattning.

Försöksverksamheten med barnahus kan ses som en sondering av förutsättningarna för att skapa och utveckla en ny ordning för att förbättra utredningsförfarandet kring barn som utsatts för övergrepp. Inte någon samhällelig verksamhet kan förut sättas vara för alltid given, utan bör betraktas som en process satt under kontinuerlig vidareutveckling eftersom varken samhället, befintlig kunskap eller definitioner av nyckelbegrepp är statiska. Inte heller är synen på brott, myndigheters förhållningssätt till klienter, patienter eller brottsoffer eller synen på barn och föräldrar statisk. En sådan utgångspunkt medför att det inte finns en för alltid given modell för hur missstänkta brott mot barn ska handläggas på bästa sätt.

3. Tidigare forskning

I den nyligen publicerade avhandlingen ”Att arbeta med barn som brottsoffer – en rättssociologisk studie” belyser Anna Sonander de rättsliga förutsättningarna för polisens, socialarbetares, åklagares och till viss del domares arbete med barn som brottsoffer men också rättens och andra förhållandens påverkan på det praktiska arbetet. Sonander visar att en polisanmälan om övergrepp mot barn kan initiera två olika handläggningsprocesser genom att polismyndigheten har en ovillkorlig skyldighet att anmäla ett barns behov av skydd till socialtjänsten. Polisanmälan kan således ligga till grund för polisens brottsutredning och för socialtjänstens utredning av barnets behov av stöd och hjälp. Detta är två processer med olika utgångspunkter, där syften och mål skiljer sig åt i förhållande till barnet som utsatts för brott. Sonander konstaterar att brottsutredningen styrs av normrationella bestämmelser medan socialtjänstens utredning styrs av målrationella bestämmelser. Oaktat detta medger båda typerna av bestämmelser ett visst oreglerat handlingsutrymme för aktörerna som måste fyllas på något vis. Ett sätt är att hämta handlingsdirektiv från andra källor, vilket förutsätter relevant och aktuell kunskap finns. Sonanders genomförda undersökningar visar, att även om aktörerna uppfyller de formella utbildningskraven så saknar de många gånger den faktiska kunskap som krävs för att arbeta med barn som brottsoffer. Vidare visar undersökningen att aktörernas praktiska handläggning företrädesvis styrs av en samverkan mellan system-, kunskaps- och motivationsrelaterade förhållanden. Exempel på system-, kunskaps- och motivationsrelaterade förhållanden är lagstiftning, ekonomiska och personella resurser, utbildning, gemensamma mål samt ett gemensamt förhållningssätt till arbetet med barn som brottsoffer.¹

3.1 Samverkan²

Tanken att myndigheter ska samverka är inte på något vis ny. Däremot har samverkan mellan myndigheter under senare år blivit mera vanligt förekommande. Ove Mallander menar att samhällets ökade differentiering och specialisering leder till att

1 Sonander (2008)

2 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Johansson (2008).

organisationer av skilda skäl och i växande omfattning måste samarbeta.³ Samverkan kring familjer är däremot av senare datum. Maria Hjortsjö beskriver i sin avhandling framväxten av familjecentraler. Från mitten av 1990-talet började allt fler familjecentraler etableras. Idén bakom dessa är att personal arbetar tillsammans under ett och samma tak, såsom i försöksverksamheterna med barnahus.⁴

Föreställningen om den individuella klientens behov ligger bakom intentionen att öka och utveckla samverkan mellan myndigheter, ett synsätt som är sammankopplat med idén om att organisera resurser runt klienten i motsats till idén om att professionella och byråkratiska gränser ska vara avgörande.⁵ För att lyckas möta människors behov hävdar Callaghan att samverkan, som inbegriper interdisciplinärt och/eller multidisciplinärt team-arbete, är av stor vikt.⁶ Horwath & Morrison menar till och med att det pågår en rörelse mot mer strategisk och ökad grad av interorganisatorisk samverkan inom välfärdsarbetet kring barn. Enligt författarna har detta i många länder bidragit till en utveckling av integrerade verksamheter, baserade på tidigare separerade organisatoriska och professionella system.⁷

I Socialstyrelsens skrift *Strategi för samverkan i frågor som rör barn som far illa* står det att "Behovet av samverkan uppstår i gränssituationer där det råder oklarhet om vilken profession som har rätt eller skyldighet att handla".⁸ Konsekvensen blir ofta att personer "faller mellan stolarna". Vidare poängteras att det finns en risk att mellanrummet ökar i tider av ansträngd ekonomi. Sammansatta problem, bland annat psykosociala problem, kräver samordnade insatser. Att samverkan kommer till stånd och bildar en helhet, kan ofta vara avgörande för resultatet. Att få till stånd en lyckad samverkan ses således som positivt ur flera perspektiv. Avseende möjliga nackdelar med samverkan, menas med hänvisning till Lind, att "det finns fallgropar i samverkan eftersom den sociala kontrollen ökar och att målgruppen kan känna sig övervakad och kontrollerad eftersom alla vet om dem".⁹ I ordet samverkan ligger dock en positiv laddning. Trots att det ännu inte finns forskningsstöd för samverkans "goda" effekter är det en utbredd uppfattning bland professionella att samverkan har positiva effekter, när den fungerar väl.¹⁰ Ett nära samarbete mellan olika verksamheter anses öka kompetensen och helhetssynen. Ett stort problem i sammanhanget är att många samverkansmodeller prövas i tillfällig projektform, ofta med statliga projektbidrag. Uppföljningar av åtskilliga samverkansprojekt har visat att, uppsatta mål inte uppnåtts. Även de samverkansprojekt som varit framgångsrika har ofta bara överlevt en begränsad tid.¹¹

3 Mallander (1996)

4 Hjortsjö (2005)

5 Glad (2006), s.223-240.

6 Callaghan (2006) s.387, 395.

7 Horwath och Morrison (2007) s.55-69.

8 *Strategi för samverkan i frågor som rör barn som far illa* (2004).

9 a.a., s.19.

10 a.a., s.16.

11 a.a.

Det finns dock vissa aspekter som kan var problematiska då olika myndigheter ska samverka. Exempelvis har de olika ideologiska särdrag eller normer, baserade på olikheter avseende kunskapstradition, intressegrupper, människosyn etc. Andersson och Arvidsson beskriver utifrån tidigare familjerättslig forskning en inneboende dubbelhet inom familjerätten, som befinner sig i spänningsfältet mellan rättsväsendet och socialtjänsten – en spänning mellan rättssäkerhet respektive hänsyn till det enskilda barnet.¹² Författarna beskriver att det finns olika sätt att resonera inom rättsväsendet respektive socialtjänsten – att det handlar om att olika rationaliteter eller diskurser som möts. I likhet med detta resonemang hänvisar Lina Ponnert bland annat till de brittiska forskarna King & Trowell som menar att skillnader mellan sociala bedömningar och rättsliga beslut delvis kan förstås utifrån olika utgångspunkter för tolkning och värdering av olika bevis.¹³ Det finns enligt Ponnert risker med en för hög grad av ”juridifiering” när det handlar om att avgöra barns bästa. Varje myndighet eller verksamhet som samverkar har också sitt eget regelverk och en egen specifik struktur av mål. Detta kan medföra att målgruppens situation och behov uppfattas olika och att man prioriterar möjliga åtgärder på skilda sätt. Det krävs därför att de olika parterna eller organisationerna identifierar den gemensamma målsättningen, för att få tillstånd en samverkan.¹⁴

Socialstyrelsen gav år 2000 ut en skrift om arbetet i samrådsgrupper.¹⁵ Av denna framgår att flertalet kommuner i Sverige har aktiva samrådsgrupper med fasta medlemmar som arbetar med frågor som rör sexuella övergrepp mot barn. Vidare framgår att socialtjänsten är den instans, som i kraft av sin skyldighet att inleda utredning om det framkommer att ett barn kan fara illa, har det största inflytandet i samrådsgruppernas verksamhet. Även polis, barnpsykiatri eller andra närliggande organisationer kan bidra med initiativ. Av skriften framkommer att i kommuner där samrådsgrupper funnits en längre tid, har verksamheten inneburit stora samordningsvinster och större säkerhet i hanteringen av misstänkta övergreppsärenden.¹⁶

Även i handboken ”Barn och unga i socialtjänsten Utreda, planera och följa upp beslutade insatser” hävdas att det finns samrådsgrupper i många kommuner för konsultation och arbetsfördelning i ärenden som rör sexuella övergrepp och misshandel. Av handboken framgår att mötesfrekvensen kan variera, liksom att samrådet inom vissa kommuner kan ske per telefon. Samrådsgruppen kan användas för *konsultation i avidentifierade ärenden* men också för *samordning av insatser, planering och arbetsfördelning i ärenden*. Vikten av uppföljning av de ärenden som behandlats i en samrådsgrupp poängteras. Slutsatsen är att, ”Förutsättningen för en fungerande samverkan är att vars och ens yrkesroll och ansvar är tydlig och att man hyser respekt för varandras kompetens. I samråden ska barnets behov av skydd och stöd vara i centrum.”¹⁷

12 Andersson och Arvidsson (2006), s.21.

13 Ponnert, 2007, s.29-30.

14 Bierlein och Platzer, (1999), s. 20-21.

15 *Sexuella övergrepp mot barn. En studie av samarbetet i samrådsgrupper.* (2000)

16 a.a., s.5.

17 *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser* (2006), s.69.

I SOU 2004:71 skrivs att det kan finnas skäl för dessa samverkansgrupper att arbeta med både sexuella övergrepp och sexuell exploatering, då det finns likheter och samband mellan dessa olika brottstyper. Förslag till att grupperna utarbetar handlingsplaner för dessa specifika ärenden ges även. Vidare poängteras behovet av internationellt nätverksbyggande, då sexuell exploatering är ett gränsöverskridande problem.¹⁸

Av Socialstyrelsens skrift från 2000 framgår att samrådsgruppernas verksamhet ibland har ifrågasatts. Det har från juridiskt håll exempelvis befarats att grupperna kan komma att ta ställning och därmed påverka handläggningen av ett ärende, medan andra kritiker har varit oroad över att anonymiteten inte skyddas, eller för att tjänstemän kan bli alltför styrda av samrådsgrupperna. Svårigheterna att fatta självständiga beslut utifrån sin egen yrkesroll har då lyfts fram.¹⁹

Den 1 juli 2003 infördes nya bestämmelser i socialtjänstlagen som föreskriver en skyldighet för socialnämnden att samverka på *övergripande nivå* med samhällsorgan, organisationer och andra i frågor rörande barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialstyrelsen har på uppdrag av regeringen följt upp hur de nya bestämmelserna har tillämpats.²⁰ Uppföljningen visar att det *inte* finns mycket forskningsstöd som påvisar att samverkan ger positiva effekter för målgruppen, men att det däremot är en utbredd uppfattning bland de professionella att så är fallet. Resultaten av uppföljningen visar också att det finns en omfattande samverkan på övergripande nivå mellan socialtjänsten och andra aktörer. Flertalet kommuner uppger att man samverkar på enhetschefsnivå, och att de flesta kommuner hade initierat denna samverkan före lagändringen. Lagstiftningen stödjer således en sedan tidigare påbörjad utveckling på samverkansområdet. Socialstyrelsen menar dock att den nya lagbestämmelsen tydliggör skyldigheten att samverka på en mer övergripande nivå. Vidare menar Socialstyrelsen att samverkan är etablerad, det vill säga att den inte enbart bedrivs i projektform utan också implementerats i den ordinarie verksamheten. Däremot är det få kommuner som samverkar med Migrationsverket. Socialstyrelsen poängterar dock att socialtjänsten har samma skyldighet och ansvar för asylsökande barn som för övriga barn som vistas i kommunen. Socialstyrelsen menar också att förekomsten av samverkansdokument i form av bindande överenskommelser ger samverkan mer tyngd. Uppföljningen visar att skriftliga samarbetsavtal som reglerar samordnade gemensamma verksamheter blir mer och mer vanligt.²¹ Ett annat viktigt resultat är att det oftast saknas en kartläggning av samverkansbehoven, vilket kan leda till *felprioriteringar* av samverkansinsatser. Socialstyrelsen menar att det är svårt att mäta och se de omedelbara vinsterna av samverkansinsatserna, samt att få utvärderingar görs.²² Undersökningen visar också att det är få kommuner som har en genomtänkt strategi för sitt samverkansarbete på övergripande nivå. Kontakten är etablerad på någon ni-

18 Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige (2004), s.182, 188, 204.

19 *Sexuella övergrepp mot barn. En studie av samarbetet i samrådsgrupper.* (2000), s.6.

20 Samverkan kring barn som far illa. Uppföljning av lagändring enligt propositionen 2002/03:53. Stärkt skydd till barn i utsatta situationer.

21 a.a., s.23.

22 a.a., s.24.

vå, men omfattar inte alla ledningsnivåer och har inte resulterat i fastare samverkansstrukturer. Därav menar Socialstyrelsen att ledningsnivåerna behöver initiera och aktivt stödja kartläggningar som grund för prioriteringar och identifiering av samverkansbehov, samt efterfråga uppföljning och utvärdering av samverkans effekter. Vikten av *styrning* och *struktur* betonas också. Med hänvisning till Westrup påtalas vikten av att nya gränsöverskridande former för styrning och uppföljning utvecklas för att främja samverkan. Samverkan knyts ofta till frågor relaterade till resursanvändning, särskilt på ledningsnivån, menar Socialstyrelsen. Sådana argument framförs ofta som motiv för samverkan, vilket deras uppföljning också visar på.²³ Socialstyrelsen menar att samverkan verkar ha gått in i en ny fas;

”Uppföljningen ger stöd för att det lokalt finns en pågående process på samverkansområdet som tar delvis nya former. Satsningar på tvärprofessionella samordnade verksamheter med gemensam finansiering ökar. /.../ Exempel på tvärprofessionella insatser vid mer komplex problematik är resursskolor och de så kallade Barnhusen /.../”²⁴.

3.2 Övergrepp mot barn²⁵

Det tycks finnas ett mönster avseende brott mot barn. Kommittén mot barnmisshandel visar att vissa bakgrundsfaktorer har ett starkt samband med barns utsatthet för misshandel, sexuella övergrepp och mobbing.²⁶ Ett resultat som också påvisas i betänkandet om sexuell exploatering av barn i Sverige från 2004²⁷ och i en uppföljning av barnmisshandel från 2006²⁸. De bakgrundsfaktorer som tycks ha en betydelse är en svag familjeekonomi, socialt utsatta föräldrar, barnets etnicitet och kön samt sjukdom eller funktionshinder.

Vidare menar Kommittén mot barnmisshandel att misshandel av och sexuella övergrepp mot barn kan ge kroniska effekter, exempelvis depressioner, alkoholberoende och svårigheter med att knyta an till sina egna barn känslomässigt. Detta samband är särskilt starkt i kombination med en socioekonomisk utsatthet. En annan kvardröjande effekt som kommittén lyfter fram är en förhöjd självmordsbenägenhet. Denna effekt tycks dock vara mest påtaglig för vuxna personer som utsatts för sexuella övergrepp eller allvarliga psykiska trakasserier.²⁹

Det är svårt att med någon större säkerhet fastslå förekomsten och utbredningen av barnmisshandel i Sverige.³⁰ Detsamma gäller sexuella övergrepp mot barn. Skälen

23 a.a., s.25-26.

24 a.a., s.27-28.

25 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Rejmer och Hansen (2008)

26 Jansson, S. (2001). s 77f.

27 Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige (2004). *Sexuell exploatering av barn i Sverige*

28 Jansson, S., Långberg, B., Svensson, B., (2007)

29 Jansson S (2001), s 91f.

till detta är flera. Ett är att mörkertalen är höga. Ett annat skäl är bristande statistik, särskilt rörande sexuella övergrepp mot barn. Inom ramen för KUB-projektet har socialstyrelsen publicerat sex rapporter om sexuella övergrepp mot barn. I rapporten "Definitioner och förekomst"³¹ påtalas och problematiseras bristerna i statistiken över misstänkta sexualbrott mot barn. En brist är att åldersgruppen 15-18 år inte ingår i den statistik som förs om barn. Ytterligare en brist som påtalas är att statistiken fokuserar den misstänkte förövaren istället för offret med undantag av förövare som är under 15 år, då det inte förs någon statistik alls. Den statistik som förs medger inte heller ett ärende följs från anmälan till beslut om åtal, vilket bland annat medför att det är svårt att utvärdera handläggningen av sexuella övergrepp mot barn. Sammanfattningsvis konstateras att den bristande statistiken avseende sexualbrott mot barn leder till en kunskapsbrist.

Utifrån BRÅ:s kriminalstatistik från perioden 1981-2003 har anmälningsfrekvensen avseende misshandel av barn i åldern 0-6 år sexdubblats. För åldersgruppen 7-12 år har den åttadubblats. BRÅ förklarar ökningen med att anmälningsbenägenhet har ökat³².

Ökningen av misshandelsbrott tycks inte avta. Enligt 2006 års statistik har antalet anmälda misshandelsbrott mot barn ökat ytterligare med drygt 10 % sedan år 2003. Av statistiken framgår att antalet anmälningar av misshandel och ofredande uppgick till och fördelade sig enligt nedan år 2006.

Misshandel barn 0-6 år	1 351
Varav av obekant gärningsman	159
Bekant gärningsman	192
Misshandel barn 7-12 år	7 455
Varav av obekant gärningsman	1 883
Bekant gärningsman	5 572
Ofredande mot person under 18 år	3 232

När det gäller sexualbrott visar BRÅ:s statistik att antalet anmälda sexualbrott generellt har ökat med 58 procent under de senaste tio åren³³. Ökningen förklaras av att både anmälningsbenägenheten och den faktiska brottsligheten har ökat. Antalet anmälda sexualbrott under 2006 uppgick till ungefär samma antal som år 2005. Däremot ökade antalet anmälda våldtrakter mot barn, vilket sannolikt till stor del beror på

30 a.a.

31 Svedin, C. G. (red.) (1999).

32 Nilsson, L. *Misshandel mot kvinnor och barn*. Tillgänglig på: http://www.bra.se/extra/measure-point/?module_instance=4ochname=Misshandel%20av%20kvinnor%20och%20barnochurl=/dynamaster/file_archive/041221/f42beaac27d8024c55bb1b650e1b423c/misshandel%255fkvinnor.pdf [2008-02-05]

33 Brå, Sexualbrott, tillgänglig på: http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_showochid=8ochmodule_instance=2,2008-01-01.

en lagändring som bidragit till att vissa brott som tidigare rubricerades som sexuellt utnyttjande numera rubriceras som våldtäkt. Av 2006 års statistik framgår att antalet anmälningar om sexuella övergrepp mot barn uppgick till och fördelar sig enligt nedan;

Våldtäkt mot person under 15 år	1 134
Varav fullbordade	1 059
Försök till våldtäkt	75
Sexuellt tvång, utnyttjande mm mot person under 15 år	1 041
varav gärningsman med nära relation till barnet.	559
Sexuellt ofredande (exkl. exhib.) mot person under 15 år	428

Rädda Barnen visar i rapporten ”Våldsbrott mot barn – fakta om anmälningar och polisens utredningsresurser” att antalet polisanmälningar om vålds- och sexualbrott mot barn varierar starkt över landet. Detta förklaras av att polisens resurser att utreda våldsbrott mot barn skiljer sig åt mellan olika län och att antalet polisanmälningar som varje barnutredare har att utreda varierar från 20 till 94 anmälningar per år.³⁴

3.3 Barns möte med professionella aktörer³⁵

Studier som redovisar barns upplevelser av möten med professionella aktörer i samband med övergrepp mot barn är sällsynta. Två forskare och terapeuter från Australien, Neerosh Mudaly och Chris Goddard³⁶, redovisar resultat från studier om hur barn upplevt misshandel och övergrepp samt möten med olika professionella, dock inte i miljöer som direkt kan jämföras med barnhusen. Studien omfattade nio barn i åldern 9-18 år. Fem var pojkar och fyra var flickor. Boken är rik på citat från dessa intervjuer. Barnens utsagor om kontakterna med professionella redovisas utifrån generella kommentarer om bemötandet, synen på polisens och socialtjänstens roll samt upplevelser av terapi och stödinsatser. Barnen beskriver såväl positiva som negativa erfarenheter. Till det negativa hör möten med professionella som är okunniga, som inte klarar av att lyssna på barnens mycket svåra upplevelser, som inte tror på dem eller som hela tiden byts ut. Bland de utsagor som redovisas om polisförhören är det värt att lägga märke till barnens uppmärksamhet på den fysiska miljön. De hade viktiga synpunkter på till exempel färgerna i rummet, videokamerans placering och till-

34 *Våldsbrott mot barn – Fakta om anmälningar och polisens utredningsresurser. När samhället sviker barn som får illa.* (2006).

35 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Rasmusson (2008)

36 Mudaly och Goddard (2006).

gång till leksaker. Beträffande terapi och stödsatser redovisas en lång rad positiva utsagor om gott bemötande från de professionella och insatsernas betydelse.

Barn som utsatts för misshandel och övergrepp befinner sig i svåra känslomässiga konfliktsituationer ofta präglade av skuld och skam. Upplevelserna och konsekvenserna av det som hänt är emellertid alltid unika för varje enskilt barn.³⁷ Barnet står inte sällan i beroendeställning till den misstänkte, vilket givetvis kan göra det svårt för barnet att våga och vilja berätta om det som hänt. Hur barnet bemöts och vilken förmåga vuxna har att kommunicera med barn i utsatta situationer är därmed av stor betydelse för att de ska kunna komma till tals med barnet på ett fruktbart sätt. Mycket handlar om den vuxnes förmåga att förstå barnets situation och sammanhang genom att blicka ut genom barnets ögon.³⁸

3.4 Förhör och intervjuer med barn³⁹

Ann-Christin Cederborg⁴⁰ skriver om de särskilda omständigheter som råder i utredningar om barn som utsatts för brott och beskriver bland annat betydelsen av att kunna erbjuda en barnanpassad miljö i samband med förhör. Med detta menas ett lugnt och avskilt rum anpassat efter barnets behov. Det är viktigt med ett bekvämt väntrum, leksaker och spel, något att dricka och möjlighet att gå på toaletten. Förhörssrummet ska ha bekväma stolar och neutral inredning. Att ha ett skrivbord med stolar på var sin sida är inte att rekommendera. Tillgång till teknisk utrustning för ljud- och videoupptagning är mycket väsentligt. Cederborg redovisar vidare att det finns olika åsikter om någon närstående person ska vara närvarande under intervjun/förhöret eller inte. Beträffande den misstänkte förövaren eller dennes företrädare är uppfattningen emellertid entydig. De ska aldrig vara närvarande vid förhöret/ intervjun. Att ha med en närstående kan vara både hindrande och främjande för ett barns känsla av trygghet. Barnet kan ha svårt att förstå att det inte kan söka stöd hos den vuxne och kan kanske också låta bli att tala om vissa känsliga saker av omtanke eller rädsla. Å andra sidan kan närvaron av en närstående innebära ett stöd för barnet. Varje enskilt barns behov och perspektiv bör vara avgörande för vilket ställningstagande som görs i denna fråga. Cederborg har formulerat ett antal riktlinjer för förhör med barn. Det handlar om att använda ett språk som barnet förstår, förklara komplicerade ord, termer och meningar, lyssna mer än tala, inta ett neutralt förhållningssätt, undvika av kroppskontakt, flexibelt tänkande kring barnets situation och upplevelser samt barnorientering. I boken redovisas också olika sätt att lägga upp intervjuer och ställa frågor till barn. Det framgår således att det finns mycket viktig kunskap om hur

37 Broberg, Almqvist och Tjus (2003).

38 Doverborg och Pramling (1995).

39 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Rasmusson (2008).

40 Cederborg, A-C (2000).

professionella aktörer bör gå tillväga för att få bra kontakt med barn i tillämpningen av ett barnanpassat förhållningssätt.⁴¹

3.5 Socialtjänstens handläggning⁴²

Ett av målen med försöksverksamheten barnahus är att ge utsatta barn stöd och adekvat behandling en uppgift som bland annat socialtjänsten ansvarar för. Socialtjänsten har ansvaret för den sociala barnvården. Tidigare forskning visar att en samlad översikt över svensk och internationell forskning gällande sociala barnvårdsutredningar finns i Sundell & Egelund.⁴³ Enligt författarna, saknas säkra uppgifter om hur många barn som faktiskt far illa och är i behov av socialtjänstens skydd eller stöd. Det finns två huvudkällor för att få en uppfattning om och uppskattning av omfattningen av barn som far illa och deras handläggning inom social barnvård. Den första är statistik som baseras på offentliga myndigheters rapportering om hur många barn som blivit anmälda, utredda eller fått insatser. Problemen består bland annat av att målgruppen är otydligt definierad, samt att det råder oklara dokumentationsregler. Till exempel behöver en så kallad förhandsgranskning (förhandsprövning om socialtjänsten ska inleda utredning i det särskilda fallet) inte leda till att en personakt läggs upp. Ytterligare problem är att de som sammanställer dataunderlaget, socialarbetare, definierar samma fenomen på olika sätt, samt att det är osäkert om rätt data överförs från lokala myndigheter till statistiksammanställaren. Den andra källan utgörs av större survey-undersökningar som studerar förekomsten av omsorgssvikt i avgränsade populationer. Problemen i survey-undersökningar är bland annat att definitionen av olika typer av övergrepp mot barn är så oklara att olika enkätstudier som undersökt samma fenomen ger vitt skilda resultat. Till viss del förklaras skillnaderna också av valet av datainsamlingsmetod. Skillnader mellan resultat beror också på varierande svarsfrekvenser och selektiva bortfall, vilket också delvis hör samman med valet av datainsamlingsmetod. Ytterligare ett problem har att göra med olikheter i urvalen av undersökningsgrupper.⁴⁴

Enligt Sundells & Egelunds beräkningar, berörs omkring 100 000 barn per år av barnvårdsutredningar (ca 6% av Sveriges barn). Enligt författarnas bedömning, ger svensk forskning en relativt enhetligt bild av vilka barn och familjer som blir aktuella för social barnvård, men en mer splittrad bild av vilka problem som utreds av socialtjänsten. Resultatet från Sundells & Egelunds forskningsgenomgång, visar på att något fler pojkar än flickor blir aktuella för barnvårdsutredningar. Forskningsresultaten är också någorlunda samstämmiga vad gäller barnens åldrar. Barn under 6 år

41 a.a.

42 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Friis (2008).

43 Sundell och Egelund, (2000).

44 a.a., s 60 f.

förekommer i var fjärde utredning, och barn i åldrarna 7 till 17 år i ungefär var tredje utredning. Ungdomar över 18 år förekommer i ca en tiondel av utredningarna.⁴⁵

Enligt vad Sundell & Egelund funnit gällande familjernas sociala bakgrund, visar både internationell och svensk forskning att barnavårdsutredningar främst berör socialt utsatta grupper. Det handlar bland annat om att barn som växer upp tillsammans med endast en förälder, barn till utlandsfödda föräldrar, samt barn till arbetslösa föräldrar respektive föräldrar som uppbär socialbidrag är överrepresenterade i barnavårdsutredningar i förhållande till riket som helhet.⁴⁶ Detta mönster gäller dock inte sexuella övergrepp mot barn⁴⁷ samt barnmisshandel⁴⁸, som också förekommer inom socialt väletablerade grupper. När det gäller den problematik som förekommer i utredningarna, finns stora variationer mellan olika undersökningars resultat. Enligt Sundell & Egelund, är resultaten relativt samstämmiga när det gäller sexuella och fysiska övergrepp, som är de minst vanliga problemen. Resultaten är däremot mycket varierande när det gäller andra problem såsom föräldrars missbruk och psykiska ohälsa.⁴⁹

Det saknas en heltäckande statistik avseende antalet anmälningar till socialtjänsten, vilket beror på att flertalet kommuner antingen inte för anmälningsstatistik eller att statistiken inte förs på enhetligt sätt. När gäller frågan om vem som anmäler misstankar om barn som far illa till socialtjänsten, visar Sundells & Egelunds forskningsgenomgång att det framförallt är förskolan och skolan som anmäler till socialtjänsten. De förändringar som har skett är att anmälningar från förskolan dominerade över anmälningar från skolan i mitten på 1990-talet, medan rollerna är ombytta sedan senare delen av 1990-talet.⁵⁰ Samma iakttagelser har också gjorts i en uppföljningsstudie av Socialstyrelsen. Där fann man även att de näst största anmälargrupperna efter skolan var kategorierna "föräldrar" och "övriga anmälare".⁵¹

När det gäller andelen anmälningar som leder till barnavårdsutredningar, respektive andelen utredningar som leder till insatser, saknas en heltäckande statistik. Enligt Sundells & Egelunds beräkningar, kan andelen anmälningar som inte leder till beslut att öppna utredning uppgå till en tredjedel.⁵² Det kan jämföras med resultatet från en studie om barnavårdsutredningarna i Linköping kommun, där två femtedelar av anmälningarna avskrevs på ett tidigt stadium.⁵³

Den statistik som Socialstyrelsen för över insatser till barn och ungdomar mäter två former av insatser, dels heldygnsinsatser på individnivå, dels vissa typer av öppenvårdsinsatser på mängdnivå.⁵⁴ När det gäller heldygnsinsatser, beräknas antalet barn och unga som varit föremål för sådan insats någon gång under 2006 uppgå till mer

45 a.a., s 48.

46 a.a., s 49 f.

47 a.a., s 49.

48 Kommittén mot barnmisshandel (2001), s 126.

49 Sundell och Egelund, (2000), s 52.

50 a.a., s 73 f.

51 *Anmälan, utredning, insats. Individ- och familjeomsorgens arbete med barn.* (1998), s 36 f.

52 Sundell och Egelund, (2000), s 77.

53 Cocozza, (2007).

54 *Barn och unga – insatser år 2006.* (2007), s 11.

än 20 000. Av dessa barn hade nära 8 000 fått insats enligt LVU, resten enligt SoL. Öppenvårdsinsatser redovisas i form av strukturerade öppenvårdsprogram, personligt stöd och kontaktperson/-familj. Knappt 23 000 barn och ungdomar hade personligt stöd någon gång under 2006. Nästan lika många barn och ungdomar, knappt 22 000, hade kontaktperson/-familj. Drygt 8 000 barn fick insats i form av strukturerat öppenvårdsprogram.⁵⁵

Forskningen har återkommande kritiserat barnavårdsutredningarna för bristande kvalitet, bland annat att utredningarna har svårigheter att leva upp till kravet på en allsidig belysning av barnets och familjens situation.⁵⁶ Olika studier indikerar dock att kvaliteten i barnavårdsutredningarna ökat under senare år. Ett exempel på studier som visar på förbättrad kvalitet finns i Socialstyrelsens uppföljningsstudie under den senare delen av 1990-talet. Där bedömde de intervjuade socialarbetarna att handläggningskompetensen ökat och att barnperspektivet stärkts. Förbättringarna visade sig bland annat i kortare utredningstider, bättre utredningsmetodik och mer stringenta, fokuserade utredningar.⁵⁷ Resultatet från länsstyrelsens i Skåne granskning av skånska kommuners och stadsdelars utredningar pekar i samma riktning. Länsstyrelsens samlade bedömning var att utredningarna till stor del höll god kvalitet, och att barnen kommer till tals i allt större utsträckning än vad som kommit fram i tidigare tillsyn.⁵⁸

Dokumentationen analyserades bland annat utifrån frågan om barnet framställdes som "subjekt" eller "objekt", vilket operationaliserades till begreppen "subjektsyn" och "objektsyn". Termen "subjektsyn" refererar till att barnets egna åsikter och upplevelser kommer till uttryck i socialtjänstens dokumentation, medan "objektsyn" refererar till de vuxnas beskrivningar och bedömningar av barnets situation och behov i dokumentationen. I studien fann man att dokumentationen av situationer där barnen explicit förväntades vara delaktiga, dominerades av en subjektsyn. Det betyder att barnets åsikter och upplevelser framträdde på ett tydligt sätt i texten. Dokumentationen av situationer där det inte fanns en explicit förväntan, dominerades av en objektsyn. Det innebär att barnets eget perspektiv framträdde i mycket liten utsträckning eller inte alls, och att texten dominerades av de vuxnas beskrivningar och bedömningar.⁵⁹

Länsstyrelsen i Skåne län drev under 2004 – 2005 projektet "Stärkt skydd för utsatta barn", i syfte att utveckla socialtjänstens utredningar om barn i åldrarna 0 – 12 år utifrån FN:s konvention om barns rättigheter.⁶⁰ Projektet genomfördes som aktionsforskning, med coaching och reflekterande samtal mellan coach och deltagare som metod. Målsättningen var att utredningsarbetet ska bedrivas i dialog mellan utredare och barn, och att barnen ska vara delaktiga i både utredningsarbetet och ut-

55 a.a., s 20 f.

56 Se genomgången av kritiken mot barnavårdsutredningarna i Friis, (2003).

57 *Anmälan, utredning, insats: individ- och familjeomsorgens arbete med barn.* (1998).s 50 f.

58 *Kvalitet och rättssäkerhet i barnavårdsutredningar. En granskning av barnavårdsutredningar i Skåne län,* (2007). s 3.

59 a.a., s 51,

60 Olsson, (2005).

redningstexten.⁶¹ En av de viktigaste erfarenheterna från projektet var att den traditionella utredarrollen bygger på en anpassning till de legala kraven på objektivitet och saklig och kritisk hållning, och att denna anpassning motverkar ett dialogiskt förhållningsätt i utredningsarbetet. Den traditionella utredarrollen leder till monologiska samtal, där socialsekreteraren möter deltagarna ”utifrån” och bildar sig en uppfattning om situationen utifrån denna tredje position. Detta interaktionssätt kan möjligen skapa en ”representativ förståelse” av situationen och ge en representativ bild av hur barnet har det. För att socialsekreteraren ska få en bild ”inifrån” som ger ”responsiv förståelse” av barnets situation, måste socialsekreteraren liksom övriga deltagare involvera sig och låta sig beröras av varandra. Denna ”responsiva dialog” utgör en förutsättning för att socialsekreteraren ska kunna få ta del av barnets egen berättelse och förstå barnets situation ur barnets eget perspektiv.⁶²

3.6 Rättsordningens handläggning⁶³

Ett av målen med försöksverksamheten barnahus är att höja kvaliteten på de utredningar som ligger till grund för den rättsliga processen, i syfte att fälla fler skyldiga och att fria fler oskyldigt misstänkta gärningsmän. Barnet i rättssystemet verkar vara en utmaning. Att barn har svårt att hävda sina rättigheter var en anledning till att regeringen 1998 tillsatte en kommitté, Kommittén mot barnmisshandel, med uppdrag att utreda barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor. Kommittén genomförde enkätundersökningar riktade till polis och åklagare, som visade att polisens utbildning om barns rättigheter i enlighet med barnkonventionen kunde förbättras i syfte att bemöta barnen bättre, men också för att förbättra bevissäkringen. Vidare visade resultaten att polisens utbildning i att förhöra barn borde förbättras. Det föreslogs också att åklagarna skulle vidareutbildas genom en kontinuerlig fortbildning i att handlägga ärenden rörande barnmisshandel. Kommittén påtalade behovet av att förbättra förhörsmiljön och vikten av att den tekniska utrustningen i förhörssrummen håller god kvalitet.⁶⁴ Förslag om att fortbilda polis, åklagare och domare i syfte att specialisera dem i att utreda och handlägga mål om misshandel, sexuella övergrepp och sexuell exploatering har lagts fram även i andra sammanhang, exempelvis i utredningen om sexuell exploatering av barn och av Christian Diesen i en kartläggning av sexuella övergrepp mot barn⁶⁵.

Helena Sutorius och Christian Diesens har undersökt och ger förklaringar till varför barns ställning är svag i rättssystemet. De menar att befintlig kunskap om barn

61 a., s 5.

62 a.a., s 150 f.

63 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Rejmer och Hansen (2008)

64 Kommittén mot barnmisshandel (2000).

65 *Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige* (2004), Diesen C m.fl., (2001), s. 99f.

inte har inkorporerats i den straffrättsliga processen, vilket leder till att rättssystemet varken tar tillräcklig hänsyn till barnets eller den misstänktes intresse. Det är exempelvis vanligtvis brottsoffrets utsaga som ligger till grund för ett eventuellt åtal, men det tas inte hänsyn till att ett barns berättelse kan behöva tolkas i de fall det inte kan berättas på ett för rättssystemet adekvat sätt. Inte heller tas det hänsyn till att en tolkning av barnets utsaga kan behövas då barnet inte förstår att det har varit utsatt för ett brott. Ett annat exempel är att det inte tas hänsyn till att genomförandet av förhör och en tolkning av barnets utsaga kan behövas då barnet känner stark lojalitet med gärningsmannen. Andra omständigheter som tas upp är att ett uttömmande förhör kan vara svårt att genomföra med ett barn. Det kan istället behövas flera korta förhör, inte bara för att det kan vara svårt att berätta i ett sammanhang, utan också för att barn och förhørsledare behöver få tillfälle att bekanta sig med varandra så att barnet kan känna sig tryggt i förhörssituationen. Sutorius och Diesen menar att den rättsliga hanteringen måste kunna ta hänsyn till barns olika reaktioner och sätt att berätta. Särskilt med tanke på att barn inte behöver infinna sig i domstol för förhör utan videoförhör istället. Detta är ytterligare en utmaning för rättssystemet då videoförhör anses ha lägre bevisvärde än en utfrågning i domstol.⁶⁶ I antologin ”Sexuella övergrepp” från 2001 ger Diesen m fl. dels en beskrivning av de rättsliga grunderna för prövningen av misstänkta sexuella övergrepp mot barn, dels en intressant genomgång av forskningsläget kring hur dessa ärenden utreds. Slutsatsen är att det knappast finns någon rättvisa för barn som utsatts för sexuella övergrepp⁶⁷. Problemen tycks dessvärre bestå. I den av Åklagarmyndigheten genomförda kartläggning av domstolarnas bevisvärdering i 289 sexualbrottmål från år 2007 påvisas omigen att målsägandes uppgifter inte är tillräckliga för en fällande dom då ord står mot ord, om inte den tilltalade har erkänt gärningen eller andra speciella omständigheter har förelegat. Detta bidrar till att ett stort antal åtal för våldtäkt antingen ogillas av domstolen eller istället bedöms som sexuellt utnyttjande av barn.⁶⁸ Barnombudsmannen presenterade år 2006 resultat från en enkätundersökning riktad till samtliga åklagarkammare, som syftade till att få kunskap om hur åklagare arbetar med de yngsta barnen, men också för att få svar på varför så få anmälningar om vålds- och sexuella övergrepp mot små barn leder till åtal. Enligt åklagarna är den vanligaste orsaken till att så få anmälningar om övergrepp mot små barn leder till åtal att det är svårt att bevisa att brott har begåtts.⁶⁹ Rädda Barnen och Allmänna Barnhuset har också undersökt små barns utsatthet i samband med brott. I rapporten ”Akta barnen. Om små barns utsatthet av våld i sina familjer” visar de på svårigheterna med att upptäcka misshandel av små barn. Svårigheterna består i att små barn är helt beroende av att vuxna reagerar, att det inte alltid finns yttre skador på barnet och att deras språkutveckling inte är tillräcklig.⁷⁰

66 Diesen, C. och Sutorius, H. (red.) (1999).

67 Diesen C. m.fl. (2001), s 103.

68 *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottmål – en kartläggning*, (2007).

69 *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen*. (2006).

70 Rosell, A. (2007).

4. Utvärderingens frågeställningar och begränsningar

I det uppdrag som ligger bakom försöksverksamheterna finns två målsättningar. Den ena är att genom barnahusförsöken skapa en bättre situation för de barn som utsätts för brott inte minst genom att minska antalet förhör, samtal och besök hos olika myndigheter. Den andra målsättningen är att höja kvaliteten i de utredningar som skall ligga till grund för den rättsliga processen och därmed bidra till en effektivare lagföring.

Utvärderingen har därmed också två övergripande mål. Dels att klarlägga om och hur barnets rättigheter och tillvaratagandet av barnets bästa har stärkts genom att myndigheterna samverkar i barnahusen, dels att klarlägga om utredningarnas kvalitet har höjts genom samverkan och om utrednings- och lagföringsprocessen har förändrats.

Genom att utvärderingen organiserats i ett antal delstudier har dessa två övergripande syften brutits ner i ett antal delsyften. Utvärderingsgruppens ambition har varit att göra en bred utvärdering av försöksverksamheterna, i den meningen att den omfattar såväl ett myndighetsperspektiv som ett barnperspektiv. Vi arbetar med såväl kvantitativa som kvalitativa metoder. Försöksverksamheten skulle enligt det uppdrag som regeringen gav ha startats den 1 januari 2006 och pågå till 31 december 2007. Utvärderingen skall vara klar den 31 januari, vilket innebär att tiden för förändringar är mycket kort. Genom att verksamheten i de flesta försöksorter inte var igång den 1 januari 2006 speglar utvärderingen i första hand själva igångsättningen. Det finns anledning att anta att effekter och mer betydande förändringar tar längre tid i anspråk.

I utvärderingen utgår vi från uppfattningen att en utvärdering av det aktuella området bör bygga på en flerdimensionell syn på utvärderingsforskning. Vårt angreppssätt är tvärvetenskapligt och innehåller förutom ett rättssociologiskt perspektiv även teorier och metoder hämtade från rättsvetenskap och socialt arbete. Vi ställer och arbetar med följande utvärderingsfrågor.⁷¹

- Möjligheter och begränsningar? *Normanalys*.
- Vilka insatser gjordes för att förverkliga målen? *Insatsanalys*.
- Vad blev resultaten av dessa insatser? *Effektanalys*.
- Genom vilka serier av händelser är insatserna relaterade till resultaten? *Processanalys*.
- Vilka faktorer samverkade med insatserna och händelserna vad gäller resultaten? *Orsaksanalys*.
- På vilka sätt förhåller sig resultaten till målen? *Måluppfyllelseanalys*.

Eftersom försökstiden blivit så kort, och utvärderingen i huvudsak inte kunnat samla in och bearbeta material som tillkommit efter den 1 juli 2007, kommer tyngdpunkten i utvärderingen att ligga på insatsanalys och processanalys. I de frågor där det är möjligt kommer vi även att analysera effekter, orsaker och måluppfyllelse.

Genom att utvärderingsuppdraget brutits ner i delstudier, är frågeställningarna relaterade till de olika empiriska materialen på följande sätt.

Frågor som rör den rättsliga regleringen har i huvudsak inriktats mot vilka möjligheter och hinder regelverket innehåller för samverkan i barnahus, samt de rättsliga förutsättningarna för olika professioners deltagande. Även de regler i Brottsbalken som avgränsar barnahusens målgrupp redovisas.

Försöksorterna beskrivs, med hjälp av offentlig statistik, med avseende på folkmängd, brottslighet och socioekonomisk struktur. Med hjälp av statistiska uppgifter från åklagarväsendet kartläggs förändringar i anmälningar och lagföring, samt handläggningstider. Jämförelser görs också med uppgifter från riket som helhet.

Genom studier av barnahusens organisation, mål, direktiv, policy och verksamhet kartläggs samråd, förhör och andra verksamheter i barnahuset och hur de olika myndigheterna deltar. Vidare undersöks vilka barn som aktualiseras och kommer till barnahuset, vilka brott de utsatts för och vilka som är gärningsmän. Jämförelser mellan barnahuset görs och resultatet av verksamheterna analyseras.

Genom en kartläggning och analys av de sociala utredningar som aktualiseras genom barnahuset undersöks barnens bakgrund, utredningarnas kvalitet och hur de bedrivs, samt hur barnen kommer till tals. En ytterligare fråga är vilka stödinsatser barn och föräldrar erhåller under utredningstiden och efter.

Utvärderingens frågeställningar vad gäller själva samverkan mellan myndigheterna inriktas på hur samverkan är organiserad, hur samverkan uppfattas av de samverkande aktörerna, kunskapsutbyte och metodutveckling. I utvärderingen belyses i detta avseende också förändringar under försökstiden och jämförelser mellan försöksorterna görs. Genom kartläggning och analys av förundersökningar undersöks utredningskvalitet och hur barnperspektivet tillvaratas under förundersökningen, hur förhören går till och vilka som är närvarande. Genomströmningstider och förändringar

71 Jfr den teori och metod kring utvärderingsfrågor som utvecklades av det tvärvetenskapliga MURA-projektet (Metoder för utvärdering av reformer i arbetslivet) Nilstun T. (1982).

i ärenden och lagföring undersöks. Även i vad mån rättsmedicinska undersökningar genomförs och målsägandebiträden förordnas kartläggs och analyseras. Utbildning och kompetens hos dem som genomför förhör och förundersökning undersöks också.

En viktig fråga är barn och föräldrars erfarenhet av barnahus. Vad händer när barnet och föräldern kommer till barnahuset? Även hur ett barnperspektiv kommer till uttryck och hur barnets rättigheter tillvaratas undersöks och analyseras.

Förutom av den korta försökstiden begränsas utvärderingens möjligheter också av att det har varit förenat med problem att få tillgång till delar av det material som vi efterfrågat. Framförallt har det inte varit möjligt att få tillgång till samtliga sociala utredningar, vilket var vår ambition, genom att dessa i de större kommunerna varit spridda på ett antal kommundelar. Inte minst har det varit problematiskt att erhålla sekretessmedgivande från många kommundelar. Vi har inte heller fått total information från alla försöksorter om antal ärenden och samråd vid barnahusen. I vissa avseenden har dokumentationen varit bristfällig och ofullständig.

Vi har i vissa frågor kunnat relatera försökskommunerna till tre jämförelsekommuner, men detta ger endast en begränsad bild för jämförelse. Eftersom den offentliga statistiken i allmänhet inte är så detaljerad att man kan få den information som behövs på kommunnivå har vi också begränsade möjligheter att relatera barnahusverksamheterna till landet som helhet. Delvis har vi kunna kompensera för detta genom specialbearbetningar i Åklagarmyndighetens databas.

Vidare är barnahusen inte direkt jämförbara med varandra eftersom de har olika målgrupper och även, som kommer att framgå av den empiriska redovisningen, organiserat verksamheterna på olika sätt. Att göra jämförelser över tid är bara möjligt i begränsad omfattning eftersom tidsperioderna är så korta.

5. Tillvägagångssätt och material

I utvärderingsprojektets delstudier har olika, såväl kvantitativa som kvalitativa samhällsvetenskapliga metoder använts. Även juridisk metod har använts. Dessa metoder och tillvägagångssätt beskrivs mer detaljerat i respektive delrapport, men sammanfattas nedan. Likaså redovisas de empiriska material som undervärderingen bygger på. Utvärderingsprojektet är etikgranskat av Regionala etikprövningsnämnden i Lund.

Offentlig statistik har sammanställts på kommunnivå för att beskriva försöksorternas förutsättningar med avseende på socioekonomisk struktur. Motsvarande uppgifter för jämförelsekommunerna redovisas. Vidare har kvantitativa sammanställningar gjorts med utgångspunkt i uppgifter från försöksverksamheternas samrådsprotokoll och andra dokument. Bearbetningar har gjorts med hjälp av SPSS, som är ett program för bearbetning och analys av empiriska uppgifter.

Kvantitativa sammanställningar och analyser av anmälningar och lagföring, samt genomströmningstider, har baserats på bearbetningar av Åklagarmyndighetens databas. Bearbetningar har gjorts med utgångspunkt i excel-filer från Åklagarmyndigheten. Bearbetningarna av uppgifter från Åklagarmyndighetens databas omfattar försöksorterna och jämförelseorterna, samt riket som helhet.

5.1 Analys av dokument från barnhusen

I delstudie ett har en dokumentanalys av barnhusen med utgångspunkt i verksamhetsbeskrivningar, verksamhetsberättelser, avtal, riktlinjer från utvärderingens samverkansgrupp, protokoll och minnesanteckningar från barnhusens samrådsmöten och möten i referensgrupper gjorts vid starten av försöksverksamheten 2006-01-01 och 2007-06-30 i syfte att följa barnhusens etableringsprocess.

5.2 Beskrivning och analys av relevant lagstiftning

I delstudie två har en utredning av Barnkonventionen och nationell lagstiftning som reglerar de samverkande myndigheterna genomförts. Även lagstiftning som påverkar myndigheternas relationer och förhållande till varandra har kartlagts, i första hand sekretesslagstiftningen. Kartläggningen grundar sig i en genomgång av rättsskällor som lagtexter, förarbeten, rättspraxis, doktrin och lagkommentarer. Även material från aktuella centrala myndigheter har använts för att visa på den successiva normering som sker. Också de kapitel i Brottsbalken, vilka avgränsar barnhusens målgrupper har beskrivits och analyserats. Förutom en rättsdogmatisk analys har regelverket analyserats i ett rättssociologiskt perspektiv, med avseende på olikheter i rättslig konstruktion, med särskilt fokus på norm- respektive målrationalitet, målkonflikter och relation till ”barnets bästa”.

5.3 En analys av sociala utredningar

I delstudie tre har en analys av sociala utredningar om barn som utsatts för brott, från kommuner och stadsdelar, som är anslutna till barnhusen och från jämförelsekommunernas socialtjänst, genomförts. 62 kommuner och stadsdelsförvaltningar ingick i undersökningen vid dess start i januari 2006. Sammanlagt inkom 19 kommuner/stadsdelsförvaltningar med utredningar.⁷²

Undersökningsmaterialet består av 236 utredningar som involverar misstankar om brott mot barn, varav 11 utredningar kommer från jämförelsekommunerna.

72 De kommuner/stadsdelsförvaltningar som har medverkat i undersökningen är: Frölunda SDF (Göteborg), Backa SDF (Göteborg), Kärra-Rödbo SDF (Göteborg), Majorna SDF (Göteborg), Linköping kommun, Boxholm kommun (samverkar med Linköping), Åtvidaberg kommun (samverkar med Linköping), Centrum SDF (Malmö), Fosie SDF (Malmö), Södra Innerstaden SDF (Malmö), Hägersten SDF (Stockholm), Kungsholmen SDF (Stockholm), Maria-Gamla Stan SDF (Stockholm), Norrmalm SDF (Stockholm), Skarpnäck SDF (Stockholm), Umeå kommun, Burlöv kommun (jämförelsekommun), Norrköping (jämförelsekommun). Sundsvall kommun och Centrum SDF i Göteborg inkom för sent med utredningar (december 2007), varför stadsdelen inte finns med i utvärderingen.

Kommun och antal utredningar

Ort	Antal
Göteborg	18
Linköping	77
Malmö	47
Stockholm	39
Sundsvall	35
Umeå	9
Burlöv	9
Norrköping	2
Total	236

Samtliga sex barnhuskommuner och två jämförelsekommuner finns representerade i undersökningsmaterialet, vilket har möjliggjort en jämförande analys. Emellertid är det ett stort antal stadsdelar i de större försöksorterna som inte är representerade med utredningar och därmed utgör ett externt bortfall. Det finns också en viss osäkerhet vad gäller det interna bortfallet, eftersom vi inte har fullständiga förteckningar över samtliga barn som utretts.

Den kvantitativa analysen har baserats på ett variabelschema, som konstruerats med utgångspunkt i faktorer som rör barnens bakgrund och situation, brotten och lagföringsprocessen, samt handläggning och insatser. Materialet har bearbetas och analyserats med hjälp av SPSS.

Den kvalitativa analysen har syftat till att besvara frågeställningen som berör utredningssätt och utredningarnas barnperspektiv. Analysen har genomförts i form av en närgranskning av 27 utredningar som valts ut genom ett slumpmässigt urval. Utredningarna har närgranskats i förhållande till vissa av de riktlinjer och rekommendationer som anges i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentationen vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2006:5), Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga (SOSFS 2006:12), samt Socialstyrelsens kompletterande handbok till SOSFS 2006:12.⁷³

5.4 Samverkan

I delstudie fyra har olika perspektiv på samverkan, såväl på en övergripande som operativ nivå, skildrats genom kvalitativa och kvantitativa metoder. Intervjuer enskilt och i grupp har genomförts för att spegla barnhus-personalens perspektiv på samverkan. Enkäter har använts för att nå ut till representanter från samtliga samverkan-

73 *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp insatser.* (2006).

de myndigheter i det övergripande samverkansarbetet. I den senare undersökningen ingår även jämförelsekommunerna.

Intervjuerna har genomförts med fast personal på respektive barnahus. Totalt har 15 intervjuer genomförts med 22 informanter, varav 9 enskilda intervjuer och 6 gruppintervjuer. Intervjuerna har genomförts kvalitativt och semistrukturerat, enligt en intervjuguide med följande teman; bakgrund, syn på uppdraget, syn på målgrupp, organisation, roller och ansvar, regelverk och sekretess, metod och arbetssätt, utbildning och fortbildning, svårigheter och möjligheter, samt syn på barnets rättigheter. Samtliga intervjuer har transkriberats. Utskrifterna har därefter sänts till de intervjuade för godkännande och eventuella kommentarer avseende fakta- och sakfel.

Enkätundersökningen riktades till representanter inom övergripande samverkansgrupper i barnahusorterna, samt motsvarande i jämförelsekommunerna via e-postlistor, vilka erhållits från kontaktpersonerna på respektive orter. Syftet var att kartlägga hur den övergripande samverkan organiseras och genomförs, samt upplevda svårigheter och möjligheter. Enkätundersökningen skickades ut till 146 personer och den besvarades av 105 personer efter påminnelser, vilket innebär en svarsfrekvens på 72%.

Intervjuerna har bearbetats kvalitativt, där både mönster och variationer har uttolkats. Sammanställningar och grupperingar av enkätmaterial har gjorts efter myndighets- och professionstillhörighet. Enkätsvaren har bearbetats kvantitativt med hjälp av SPSS. De öppna svaren har tolkats och kategoriserats kvalitativt. Intervju- och enkätmaterialen kompletterar varandra och avslutningsvis har en sammantagen analys av de båda materialen gjorts.

5.5 Förundersökningar och domare

I delstudie fem har en kombination av kvalitativ och kvantitativ metod använts. Det kvalitativa inslaget utgörs företrädesvis av en textanalys av barnkonventionen och relevant lagstiftning. Det kvantitativa inslaget utgörs av en bearbetning av förundersökningar, samt en enkätundersökning riktad till brottmålsdomare vid tings- och hovrätter och en mindre undersökning riktad till polis- och åklagarmyndigheterna avseende personalens utbildning i att arbeta med misstänkta brott mot barn. Förundersökningarna har i vissa avseenden också analyserats genom en närläsning. Det samma gäller svar på öppna frågor i den genomförda enkätundersökningen.

Förundersökningarna har begärts in från de polisdistrikt som sammanfaller med upptagningsområdet för de barnahus som ingår i utvärderingen och de tre jämförelsekommunerna. Avseende urvalet av förundersökningar från barnahusens polisdistrikt har ytterligare en avgränsning gjorts, förundersökningarna måste ha genomförts inom ramen för barnahusens verksamhet. Insamlingen av förundersökningarna inleddes med en begäran om att få tillstånd att ta del förundersökningar skickades till samtliga berörda polismyndigheter. Därefter skickades en begäran om att få ta del av

förundersökningar rörande barn som utretts på barnahus under perioden 2006-01-01 – 2006 -10-31. Till vissa polisdistrikt skickades därutöver en till tre påminnelser. Samma förfarande användes i insamlingen av förundersökningar gällande barn som utretts under perioden 2007-01-01 – 2007-08-31.

Nedanstående tabell bygger på samtliga insamlade förundersökningar från 2006, samt ett urval av förundersökningarna från 2007. Undersökningsmaterialet består av förundersökningar från nedanstående orter och antal.

Ort:	År 2006	År 2007
Stockholm	65	39
Göteborg	6	0
Malmö	78	8
Linköping	63	31
Sundsvall	6	6
Umeå	4	0
Burlöv	1	0
Timrå	0	0
Norrköping	81	41

Av sammanställningen framgår att antalet förundersökningar från olika orter varierar och att det från vissa orter helt saknas förundersökningar. Ett problem i insamlingen har varit att förundersökningar genomförda i barnahus inte arkiveras på ett enkelt urskiljbart sätt hos polismyndigheten. För att kunna identifiera dessa förundersökningar har barnhusen varit tvungna att bistå polismyndigheten antingen med barnens personnummer eller också ärendenas K-nummer. I detta förfarande kan vissa barn ha fallit bort eftersom barnhusens dokumentation av sina verksamheter varierar och håller olika kvalitet. Vår ambition har varit att göra en totalundersökning av förundersökningar som pågår eller avslutats under undersökningsperioderna.

Avseende enkätundersökningen riktad till domare inleddes insamlingsprocessen med att ett e-post meddelande skickades till respektive tingsrätts lagman och hovrättspresident med en begäran om att få e-postadresser till samtliga domare vid tings- och hovrätterna som dömer i brottmål. Till vissa tingsrätter och hovrätter skickades en till två påminnelser. Därefter skickades en Internetbaserad enkät till domarna. Eftersom enkäten är anonym skickades tre påminnelser till samtliga domare. Enkäten skickades i början av juni och sista påminnelsen i augusti 2007. Det har inte varit möjligt att kontrollera att vi har haft tillgång till e-postadresser till samtliga domare, varför materialets representativitet inte kan verifieras. Svarsfrekvensen uppgår till 56 procent. Kända förklaringar till bortfallet är företrädesvis att enkäten skickades under sommartid, det vill säga under semestertid och att adressen till vissa domare var felaktig, alternativt att personerna ifråga har slutat sina tjänster. Avseende undersökningen riktad till åklagarmyndigheten och berörda polismyndigheter inkom svar från samtliga respondenter. Det interna bortfallet är stort på grund av att domarna varken hade kunskap om barnhusens existens eller verksamhet.

Förundersökningarna har bearbetats genom en genomläsning då ett variabelschema synkront fyllts i. Variablerna har utarbetats utifrån barnkonventionen, gällande

lagstiftning, uppdragsgivarens önskemål och direktiv och riktlinjer för de samverkande myndigheterna. Variablerna är 27 till antalet och rör dels sakuppgifter om barnet, det misstänkta brottet och gärningsmannen, samt förundersökningens genomförande och kvalitet. Variablerna har sedan matats in i SPSS. Några av variablerna har en kvalitativ karaktär. Dessa har bearbetats utifrån en kvalitativ närläsning och analys.

Enkätundersökningen riktad till domare vid tings- och hovrätter har utformats och bearbetats i e-Val, som är ett webbaserat enkät- och utvärderingsverktyg. Frågorna har företrädesvis handlat om domarnas kunskap om barnahus, om kvaliteten på förundersökningar och relevanta lagars tillämpbarhet mot bakgrund av barns definierade rättigheter i barnkonventionen och svensk lagstiftning. Därefter har svar på fasta frågor sammanställts i e-Val, medan svar på öppna frågor har bearbetats genom en kvalitativ närläsning och analys. Svaren från undersökningen riktad till Åklagarmyndigheten och polismyndigheter angående berörd personals utbildning har sammanställts och analyserats kvalitativt.

5.6 Intervjuer med barn och föräldrar

Delstudie sex omfattar intervjuer med 12 barn och 22 föräldrar. Intervjuer har genomförts med både barn och föräldrar på samtliga barnahusorter. Ett undantag är Linköping där endast föräldrar intervjuats. Barnen representerar olika åldrar, dock mest tonåringar, och kön och de har erfarenheter av olika typer av brott. Föräldrarna, 17 mödrar och 5 fäder, representerar likaså olika erfarenheter och perspektiv. Av de 17 mödrarna var 6 misstänkta förövare och av de fem fäderna var 4 misstänkta. Intervjupersonerna har erfarenheter av anmälningar beträffande misshandel inom familjen, våldtäkt av okänd förövare, sexuellt ofredande, sexuellt utnyttjande, sexuella övergrepp och olaga hot.

Undersökningen har avgränsats till försökskommunerna, eftersom det inte har varit möjligt att få tillgång intervjupersoner i jämförelsekommunerna. Av etiska skäl görs inga jämförelser mellan de olika barnahusen. Om intervjupersonernas utsagor gick att hänföra till respektive barnahus skulle anonymiteten äventyras.

Undersökningen har genomförts i form av semistrukturerade kvalitativa intervjuer med utgångspunkt i följande teman: platsen och lokalerna, bemötande, tidigare kontakter med professionella hjälpare, information, upplevelse av processerna och möjligheterna till stöd och hjälp samt goda råd. Intervjuerna har spelats in på band och transkriberats ordagrant.

Materialet är inte representativt. Intervjuerna får betraktas som exempel på olika röster från barn och föräldrar, som bidragit till att fästa uppmärksamheten på viktiga aspekter av betydelse för fortsatt verksamhetsutveckling i barnahusen.

Avslutningsvis kan vi konstatera att det empiriska underlaget ger möjlighet att belysa barnahusen på en makronivå, såväl som meso- och mikronivå. Utifrån en nationell nivå belyses barnahus genom officiell statistik och Åklagarmyndighetens databas

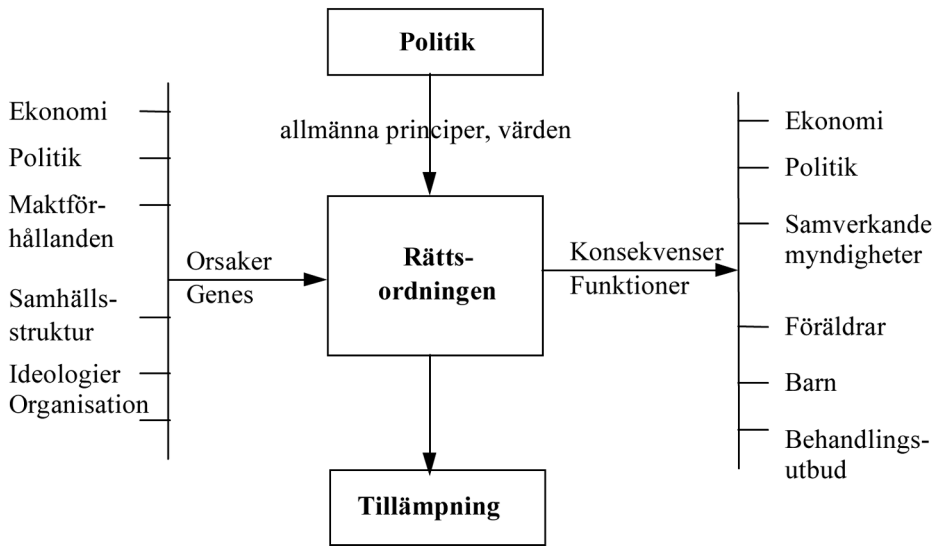
på makronivå. Delstudierna om samverkan, sociala utredningar och förundersökningar belyser barnahus utifrån en myndighetsnivå, mesonivå och intervjuer med barn och föräldrar ger en bild av barnahus på en mikronivå.

6. Teoretiska utgångspunkter

Ämnet rättssociologi är både en samhällsvetenskaplig och rättsvetenskaplig disciplin. Enkelt uttryckt studerar rättsvetenskapen samhället i rätten medan rättssociologin studerar rätten i samhället. Det innebär att man inom rättsvetenskapen studerar lagar som uttrycker hur samhället *bör* fungera medan man inom rättssociologin studerar *varat*, hur rätten fungerar i samhället och hur den samspelar med andra normer. Det innebär att tonvikten inom rättssociologin inte ligger på enskilda paragrafer och lagar, utan på rätten i ett socialt sammanhang. Rättssociologiskt intressanta frågeställningar är exempelvis: Varför blir vissa sociala eller kulturella normer upphöjda till lagar? Hur implementeras och tillämpas lagar? Får tillämpningen avsedd effekt eller inte? Om inte, vad påverkar utfallet?

För att belysa och analysera normer och regler utifrån ett rättssociologiskt perspektiv används samhällsvetenskaplig teori och metod som verktyg. Teorierna ger forskaren perspektiv på samhället och modeller över hur samhället fungerar och förändras medan metoderna anger de tillvägagångssätt som godtas för att vetenskapligt undersöka samhället. Rättsvetenskapen använder istället rättskällorna som en teoretisk ram och rättsliga metoder för att uttolka rättskällor och deras tillämpning. Det är emellertid inte ovanligt att även rättssociologiska studier innehåller rättsvetenskapliga avsnitt. Så är fallet i denna utvärdering.

Ämnet rättssociologi är således till sin natur tvär- eller mångvetenskapligt. Detta tydliggörs också genom att rättssociologin tar sin utgångspunkt i att det finns en ömsesidig påverkan mellan rättsordningen och det omgivande samhället. Se exempelvis nedanstående figur.

För att studera normer och rättsregler utifrån ett rättssociologiskt perspektiv delas samhället vanligtvis in i tre nivåer:

- Makronivån – som representeras av konventioner och lagar.
- Mesonivån – som representeras av myndigheter och organisationer.
- Mikronivån – som representeras av individer.

6.1 Normer och rättsregler utifrån ett rättssociologiskt perspektiv

Utifrån ett rättssociologiskt normperspektiv handlar försöksverksamheten med barnahus om att förändra normer i hanteringen av utredningar som görs i samband med misstanke om brott mot barn. Denna förändring har sin utgångspunkt i den ökade tonvikten på ett brottsofferperspektiv som generellt sett gjort sig gällande under de senaste decennierna och som i vad avser brott mot barn ställer särskilda krav på inblandade myndigheter. Brottsofferperspektivet för i kombination med barnkonventionen med sig ett rättighetstänkande, där frågan om och hur barnets rättigheter kan stärkas genom att myndigheterna samverkar blir central. I förlängningen härav aktualiseras också frågan om utredningarnas kvalitet kan bli bättre genom samverkan.

Båda dessa frågeställningar ställer vetenskapen inför svåra utmaningar som kommenteras i följande avsnitt. Hur mäter man att barnets rättigheter har stärkts? Här

kan man inte nöja sig med att se till reglernas utformning på pappret – det vertikala perspektivet i figuren ovan – utan det handlar framförallt om hur reglerna hanteras i praktiken och vilka konsekvenser det får för barnets upplevelse av processen. Det finns således behov av att studera problemet utifrån såväl ett myndighets- som ett individperspektiv med fokus på barnets perspektiv på sätt som betonats ovan. På samma sätt är det med frågan om kvaliteten i utredningarna. Hur konstaterar man detta? Vilka parametrar gör sig gällande? Som framgår nedan har vi valt att arbeta med en finstämd uppdelning av olika aspekter i utvärderingshänseende, där vi ser till gjorda insatser, effekter, orsaker och måluppfyllelse, allt i ett processperspektiv.

Vår strategi har byggt på tanken att det går att konstatera förändringar i sättet att hantera utredningar där det föreligger misstanke om brott mot barn och att det också går att värdera dessa förändringar i termer av bättre eller sämre. Även om vi således inte kan uttala oss om resultat i absoluta termer vare sig ifråga om rättssäkerhet eller utredningskvalitet så går det att genom systematisk sammanställning av data och information att göra bedömningar av förändring mot det bättre eller sämre. Systematiken hämtar vi från den bild av världen som vår vetenskapliga hemvist består av, rättssociologins normperspektiv. Denna utgår från att handlande, såväl mänskligt som organisatoriskt, styrs av normer.⁷⁴

Ämnet rättssociologis studieobjekt är normer och rättsregler. Vi handlar som vi gör på grund av att vi följer normer av olika slag. Normer konstitueras av tre dimensioner: (1) Vilja och motiv är en central drivkraft för att handla i syfte att uppnå ett önskat tillstånd eller värde; (2) Kunskap och kognition är en viktig förutsättning för att kunna utföra professionella handlingar, lösa problem och aktivera sitt handlande i den riktning man önskar; (3) Därutöver krävs möjligheter att realisera det vi önskar uppnå och har kunskaper att utföra. I detta hänseende är det systemvillkor som både möjliggör och begränsar vilka handlingsalternativ som är tillgängliga.

Normer växer fram spontant och visar sig i mönster och förebilder för handlande, i tradition och sedvana. Även om allt handlande inte är normstyrt ger studiet av normer en god bild av varför vi handlar som vi gör. Den som agerar är oftast inte medveten om att han eller hon följer en norm av det skälet att denna tas för given eller ligger inbäddad i en organisationsstruktur eller i ett ”sätt att jobba”. Det är först när vi ska ändra normen som det finns behov av att tydliggöra den. När en norm är hotad eller det föreligger normkollisioner eller när man vill förändra ett beteende, händer det att normers status uppgraderas och blir till rättsregler, varigenom de kopplas samman med ett rättsmaskineri, till en bestämd profession, de tydliggörs och formaliseras. I denna situation finns det ett behov av att kompensera normens spontana efterlevnad med en eller annan mekanism för påverkan. Det finns traditionellt tre sådana mekanismer: ”piskan”, ”moroten” och ”predikan”.

När det gäller den försöksverksamhet, som införandet av barnahus och det förändringsarbete som detta syftar till, kan vi konstatera att utgångspunkten för förändring av befintliga normer för verksamheten bygger på ”predikan”. Det är den offentliga sektorns aktörer som ska påverkas och dessa står formellt i ett lydheidsförhållande till

74 Hydén, H. (2002)

överordnade myndigheter och politiker. De förväntas därför följa direktiv uppifrån om hur en viss verksamhet ska bedrivas. Inte desto mindre förutsätter det en förändring av befintliga normer för verksamhetens bedrivande. Det ”gamla sättet” att agera, som visserligen bygger på rättsregler, har över tid sjunkit in i ett mönster av normer, där rättsnormer blandats med sociala, administrativa och professionella normer som växt fram spontant inom ramen för de faktiska förutsättningar som verksamheten vilar på. Den förändring som försöksverksamheten syftar till handlar således om att medvetandegöra vad det är för normer som styr verksamheten vid tidpunkt T^0 , det vill säga före de åtgärder som försöksverksamheten innebär, samt föreställa sig vilka normer som krävs för att åstadkomma det tillstånd som åsyftas med försöksverksamheten vid tidpunkt T^1 , det vill säga en förstärkning av barnets rättigheter jämte en förbättring av utredningarnas kvalitet.

Den strategi som försöksverksamheten bygger på ligger, som sagts, närmast ”predikan” enligt ovan. Innehållet i ”predikan” kan dock inte föreskrivas annat än i allmänna ordalag. Viljan och värdet i normens första dimension finns där. Det är ett förändrat handlingssätt som efterlyses. I och med att man inte i förväg kan förutspå vad som är den bästa lösningen så införs en försöksverksamhet. Flera aktörer är involverade och strategin är att låta dessa utveckla normer för önskvärd beteende för måluppfyllelsen. Dessa ska lära av och anpassa sig till varandra i en ömsesidig läroprocess. För att få igång denna process kan man inte nöja sig med ”predikan”, att tala om för inblandade aktörer hur de ska bete sig, utan systemförutsättningarna i rent fysiskt hänseende ändras, barnahus införs. Tanken är då den att den organisatoriska förändringen ska föra med sig ändrade normer till följd av att berörda myndigheter i ökad utsträckning samverkar med varandra i arbetet med brottsutredningar där barn är brottsoffer. På så sätt ska en samsyn och en bättre situation för de barn som utsätts för brott uppkomma och kvaliteten i de utredningar som ligger till grund för den rättsliga processen förbättras och därmed en effektivare och rättssäkrare lagföring åstadkommas.

Detta är, i ett rättssociologiskt normperspektiv, den övergripande teoretiska problematik som är involverad i vårt uppdrag, när det gäller utvärdering av försöksverksamheten med barnahus. Vår uppgift, som redovisas i denna rapport, är att skapa en bild av och utvärdera vilka konsekvenser i normhänseende som den organisatoriska förändring med införandet av barnahus innebär beträffande utredningar som görs om brott mot barn. Vi övergår nu till att ytterligare precisera våra teoretiska utgångspunkter.

6.2 Samverkansbegreppet⁷⁵

Samverkan mellan aktuella myndigheter i barnhusen förutsätts leda till barnanpassat bemötande, förbättrade utredningar etc. Vad menas då med samverkan, vad betyder begreppet? Slår man upp ordet *samverkan* i Nationalencyklopedin står det ”gemensamt handlande för visst syfte”. Ordet *samarbete* beskrivs som ”arbete som bedrivs av två eller flera tillsammans med gemensamt syfte”. Tidigare studier av samverkan visar att det inte finns någon klar eller entydig definition av samverkan som begrepp och att samverkan och samarbete ofta används synonymt. Mallander skriver att det inte bara är inom forskningen som det råder en begreppsförvirring avseende termerna samarbete, samordning och samverkan. Exempelvis använder olika offentliga utredningar och myndigheter dessa begrepp men olika saker åsyftas. Det finns således ingen enhetlig begreppsanvändning på området⁷⁶. Forskare försöker förstå och förklara samverkan på skilda sätt, till exempel genom: 1) samarbetets karaktär och grad av integrering mellan de samarbetande verksamheterna – från separation till integration⁷⁷, 2) distinktionen mellan informell och formell samverkan – där formell samverkan fokuserar på strukturella faktorer som till exempel hur många som deltar i samverkan och den sociala kontext inom vilken samverkan sker, medan informell samverkan har ett psykologiskt och känslomässigt innehåll och handlar om värderingar, uppfattad status och legitimitet⁷⁸, 3) en uppdelning mellan praktisk-, bedömnings- och diskussionsteam⁷⁹ eller 4) urskiljandet av tre samverkansnivåer – strukturell, organisatorisk och individnivå⁸⁰.

Flera svenska studier på samverkansområdet refererar till Berggrens indelning av det överordnade begreppet samarbete. Indelningen avspeglar karaktären på samarbetet och graden av integrering mellan de aktuella organisationerna. Nivåindelningen följer den gradvis ökande interaktionen.

- Koordination innebär att skilda organisationer kommunicerar med varandra för att undvika störningar och för att förstärka effekterna av varandras arbete. Inga uppdelningar av roller och ansvar krävs. Koordination kräver inte mycket av de involverade organisationerna och innebär inte någon djupare konstruktiv ambition om utbyte mellan organisationerna.
- Kollaboration/samverkan skiljer sig kvalitativt från de andra nivåerna. På denna nivå tillför du dina egna specifika resurser, kompetenser och/eller kunskap och perspektiv till en gemensam uppgift. Representanterna från organisationerna utarbetar en gemensam referensram och samverkar med delat ansvar mot ett

75 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Johansson. S. (2008).

76 Mallander i Denvall, (1998).

77 Berggren, (1982).

78 *Strategi i frågor som rör barn som far illa. (2004), Strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller som riskerar att fara illa. (2007)*

79 Lacey utifrån Hjortsjö, (2005).

80 Danermark och Kullberg, (1999).

gemensamt mål. Enligt Berggren kräver denna typ av samarbete mer än koordination avseende gemensam kunskap och förmåga att formulera gemensamma mål för involverade organisationer. Samverkan baserar sig på principen om separation – varje profession behåller sina egna regler, yrkesroller och funktioner. Arbetet är inte integrativt och komplementärt förrän den konkreta samverkanssituationen uppstår.

- Konsultation är en annan term Berggren använder, som är en speciell form av kollaboration eller samverkan. Konsultation innebär att en professionsaktör agerar som konsult i en annan organisation. Utifrån Berggren är de psykologiska förutsättningarna för att minimera konflikter störst i denna form av samarbete och därmed för att effektivisera samarbetet. På denna nivå finns en jämlikhet avseende status mellan aktörerna med skilda kompetenser. Varken förhoppningar eller farhågor om att konsulten ska ta över uppgifter, utöva makt eller ta över ansvar inom organisationens territorium föreligger. Konsultens roll är att vara till förfogande för den andra parten i relation till den andra partens behov.
- Integration är utifrån ett organisatoriskt, praktiskt och psykologiskt perspektiv den mest krävande formen av samarbete, enligt Berggren. En total integration förutsätter en upplösning av gränser gällande ansvarsområden, en konsekvent gemensam vidareutbildning av personal, skapandet av en ny gemensam yrkesidentitet och en ”integrerad” organisation med gemensam ledning och gemensam lokal⁸¹.

Tidigare forskning listar ofta vanliga hinder respektive framgångsfaktorer för att samverkan ska lyckas⁸²:

Vanliga förekommande hinder för samverkan anses vara:

- Vaga målformuleringar hos samverkansparterna
- Oklar rollfördelning/ansvarfördelning
- Professionernas olika synsätt/perspektiv
- Olikheter i språket
- Olika regelverk
- Olika organisatoriska strukturer

Vanligt förekommande faktorer som anses främja samverkan är:

- Huvudmannaskaps- och funktionsgränser har bestämts på lämpligt sätt
- Verksamheter är samlokaliserade till ett gemensamt hus
- Den administrativa och politiska ledningen och finansieringen är samordnade

81 Berggren, (1982).

82 *Strategi i frågor som rör barn som får illa.* (2004) , Danermark (2000), Strinnlund (2003)

- Samarbetet innefattar alla nivåer i de organisationer som ska samverka
- Gemensam utbildning av all personal
- Att gemensamma utvecklingsprojekt bedrivs
- Ekonomiska stimulanser eller en tvingande lagstiftning föreligger

6.3 Barns rättigheter⁸³

FN:s konvention om barns rättigheter, Barnkonventionen, antogs av FN:s Generalförsamling 1989. Sverige anslöt sig till konventionen 1990 och därigenom har svenska staten, genom regeringen, det yttersta ansvaret för att konventionens förpliktelser uppfylls. Det innebär att den statliga förvaltningen inklusive alla myndigheter har ett ansvar för att Sverige efterlever Barnkonventionen. Sverige har valt att implementera Barnkonventionen genom att transformera in den i vår nationella lagstiftning. I praktiken innebär det att befintlig svensk lagstiftning har anpassats så att den harmonierar med barnkonventionen och att barnkonventionen beaktas då nya lagar stiftas.

Barnkonventionen är indelad i tre delar. I del I återfinns konventionens sakartiklar som stadgar barns rättigheter, i del II och III regleras hur konventionen ska implementeras och administreras. De rättigheter som fastslås i del I, som anges i artiklarna 1-41, kan delas in i tre kategorier efter deras ändamål. Den första kategorin av rättigheter rör barns grundläggande fri- och rättigheter, den andra handlar om barns behov av skydd och i den tredje kategorin återfinns rättigheter som syftar till att främja barns utveckling.

Artiklarna 2, 3, 6 och 12 är vägledande för hur övriga artiklar ska tolkas. I artikel 6 föreskrivs barns rätt till liv, i artikel 2 stadgas barns lika värde och rättigheter. Av artikel 3 framgår att barnets bästa ska komma i främsta rummet och vara vägledande i alla åtgärder som rör barn och i artikel 12 föreskrivs barns rätt att komma till tals.

Artikel 3 som stadgar att barnets bästa ska komma i främsta rummet är tänkt att företrädesvis tillämpas på två sätt. Dels som en allmän princip som ska genomsyra tillämpningen av barnkonventionen, dels som ett verktyg för att tolka och ge innehåll åt barnkonventionens övriga artiklar.

Samhällets definition av barnets bästa kan utläsas i exempelvis lagar, policydokument och riktlinjer. I svensk lagstiftning har begreppet barnets bästa tolkats på olika sätt inom olika rättsområden Enligt socialtjänstlagen ska principen om barnets bästa exempelvis beaktas vid alla åtgärder som rör barn (SoL 1:2). Vilket kan jämföras med skrivningen om barnets bästa i förundersökningskungörelsen, där tolkningen av barnets bästa begränsas till att fler förhör än nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa inte ska äga rum (FUK 17§).

83 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Rasmussen, B. (2008) samt Rejmer, A. och Hansen, H. (2008).

För att fastställa barnets bästa måste ett barnperspektiv anläggas. Begreppet perspektiv har i svenska offentliga utredningar om barns rättigheter ansetts vara synonymt med begreppet synvinkel och getts innebörden – att se med barnets ögon⁸⁴. Vidare har man utgått från att barnets bästa antingen kan fastställas genom ett objektivt eller subjektivt perspektiv, alternativt genom en kombination av de båda perspektiven. Det objektiva perspektivet innebär att beslutsfattare gör en bedömning av barnets bästa på grundval av vetenskaplig kunskap och vedertagen erfarenhet. Det subjektiva perspektivet innebär att barnet själv berättar om sina önskemål och behov. En kombination av de båda synsätten, där en sammanvägning av det objektiva och det subjektiva perspektivet görs av en vuxen, är den metod som förespråkas för att fastställa barnets bästa⁸⁵.

Begreppet barnperspektiv har emellertid både vidareutvecklats och omtolkats. Gunilla Haldén har exempelvis lyft fram att begreppet barnperspektiv är mångtydigt och visar med referens till Leena Alanen att begreppet barnperspektiv inte enbart avser barns egna perspektiv utan också inbegriper en analys av barns livsvillkor⁸⁶. Begreppet barnperspektiv kan också tolkas utifrån ett maktperspektiv något som Elisabeth Arnér och Britt Tellgren gör för att tydliggöra skillnaden mellan ett objektivt perspektiv som är vuxnas barnperspektiv och ett subjektivt perspektiv som är barnets eget perspektiv i samtal mellan vuxna och barn⁸⁷.

Ett annat sätt att tolka begreppet barnperspektiv är att utgå från samhällets syn på barn, det vill säga vår samlade kunskap om barn. Vilket inkluderar att ta hänsyn till i vilken kontext tolkningen av begreppet barnperspektiv sker och att vara medveten om att tid och rum har betydelse för tolkningen.

En förutsättning för att barnets bästa ska kunna förverkligas är att barnet på något vis får komma till tals. Enligt Barnkonventionen artikel 12 har barn rätt att komma till tals i alla juridiska och administrativa förfaranden som gäller dem. Barnet ska beredas tillfälle att höras antingen direkt eller indirekt genom en företrädare. Denna rättighet gäller oaktat kön, funktionshinder, språk eller etnicitet eller behov av annat särskilt stöd. Artikel 12 sätter inte någon minimiålder för när ett barn har rätt att uttrycka sina åsikter. Barnets ålder är således inte ett kriterium i sig, utan även små barn ska ha en formell rättighet att bli hörda.⁸⁸ Barn får dock inte känna sig pressade eller påverkade när de ska uttrycka sig. Det finns inte heller någon skyldighet för ett barn att uttrycka sina åsikter. När barnets utsaga beaktas skall hänsyn tas till dess ålder och mognad.⁸⁹

Hur barn kan eller får komma till tals varierar i svensk lagstiftning. Flera forskare pekar på att detta ger upphov till svagheter och konflikter avseende barns delaktighet. Lotta Dahlstrand konstaterar exempelvis att, trots att lagstiftningen om barns rätt att

84 Barnets bästa i främsta rummet: FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige: Barnkommitténs huvudbetänkande SOU 1997:116 (1997), s 137f.

85 a.a. s 125 f och prop. 2005/06:99 s 39.

86 Haldén, G. (2003), s. 12-23.

87 Arnér, E. och Tellgren, B. (2006).

88 a.a. s. 166.

89 a.a. s. 164.

komma till tals syftade till att öka barns möjligheter att höras och ha inflytande, genomsyras den av en bristande tilltro till att barn verkligen har den kompetens som är nödvändig för att fatta egna beslut. Enligt Anna Singer har den svenska lagstiftningens anpassning till barnkonventionen bidragit till en mera djupgående inverkan på synen på barn än vad lagstiftaren åsyftat och har dessutom bidragit till att en konflikt i synen på barn har uppkommit. Barnkonventionens artikel 3, som föreskriver att barnets bästa ska komma i främsta rummet, har exempelvis tolkats på ett sätt som stärker ett i svensk rätt etablerat behovsorienterat synsätt på barn. Anpassningen till artikel 12, barns rätt att komma till tals, har medfört att ett nytt synsätt på barn har införts i svensk rätt, ett kompetensorienterat synsätt som betonar barnets förmåga till medbestämmande.⁹⁰ Anna Hollander pekar på svagheter i lagstiftningen utifrån en genomgång av barns möjligheter till delaktighet och inflytande enligt LVU och Socialtjänstlagen:

Barns faktiska möjligheter att göra sin röst hörd och få sin vilja beaktad är, menar jag, främst är en fråga om hur vuxna respekterar barnet. Tolknings av barnets bästa kan påverkas av barnet under förutsättning att vuxna tar hänsyn till vad barnet faktiskt tycker och vill. Lagstiftningen har inte underlättat den tolkningen.⁹¹

Lotta Dahlstrand anger tre olika roller som ett barn kan åläggas att inta då det ska komma till tals i samband med familjerättsliga processer, men dessa roller kan också vara användbara i samband med en analys av annan myndighetsutövning som involverar barn. Rollerna är *informant*, *medaktör* och *aktör*. De olika rollerna innebär att barnet får olika stort inflytande över de beslut som ska fattas. ”I rollen som informant (visst inflytande) ges barnet möjlighet att berätta om sin situation och om eventuella önskemål och åsikter”⁹². Huruvida barnets önskemål kan följas beror på omständigheterna i det enskilda fallet. I rollen som medaktör (medbestämmande) bidrar barnet inte bara med sin kunskap om sin situation utan också med sina personliga uppfattningar. ”Att vara medaktör innebär en rätt att bli hörd och få uttrycka sina åsikter. Det viktigaste i att se barnet som medaktör torde dock vara vikten av att föra en dialog med barnet, och att utarbeta en lösning tillsammans med barnet.”⁹³ Rollen som aktör (självbestämmande) innebär att ”barnet i hög grad anses kompetent nog att fatta egna beslut. Det innebär att i bedömningen av vad som är ett barns bästa så ges barnet tolkningsföreträde.”⁹⁴

Barn tillskrivs individuella rättigheter i barnkonventionen. Utifrån ett svenskt perspektiv är begreppet rättigheter problematiskt. Enligt Anna Singer, med referens till Stig Strömholm, har Barnkonventionen en för svensk rätt avvikande definition av begreppet rättighet. Enligt det svenska synsättet bör begreppet rättighet elimineras ur det rättsliga språket eller i vart fall endast användas för att beskriva situationer där en berättigad person kan peka på ett relativt avgränsat objekt eller väldefinierat hand-

90 Singer, A. (2000), s. 87f.

91 Hollander, A. (2005), s 49.

92 Dahlstrand, L. (2004), s 53-56.

93 a.a

94 a.a

lingssätt där rättssystemet tillhandahåller någorlunda adekvata tvångsmedel för rättighetens förverkligande. Rättigheter har visserligen använts i den svenska välfärdspolitiken som verktyg för att stärka svaga grupper, exempelvis kvinnor och barn, men då har rättigheterna utformats som kollektiva rättigheter inte som individuella rättigheter såsom i Barnkonventionen⁹⁵. Bilden kompliceras ytterligare av att barnkonventionen samtidigt ser barnet som oupplösligt förenat med sina föräldrar. I svensk lagstiftning råder inte heller en entydig syn på barn som enskild individ och som familjemedlem. Socialtjänstlagen betonar exempelvis helhetssyn, men är tydligt familjecentrerad. Med helhetssyn menas att barnets och den unges hemsituation, relationer, skolsituation, fritid samt fysiska och psykiska hälsa ses i ett sammanhang, där de olika delarna ömsesidigt påverkar varandra.⁹⁶ Synen som präglar socialtjänstlagen bygger emellertid inte på barnet som bärare av rättigheter.⁹⁷ LVU-utredningen betonar exempelvis barnets rättigheter och barnets ställning som egen individ, men innehåller ändå en kluvenhet i synen på barnet/den unge som en enskild individ med egna rättigheter eller som familjemedlem eller bihang till föräldrarna.⁹⁸

Av ovanstående framgår att implementeringen av barnkonventionen i svensk lagstiftning har givit upphov till en mångtydighet som inbegriper normkonflikter. Detta i kombination med att olika myndigheter med sina respektive uppdrag, arbetssätt och målsättningar ska samverka under ett gemensamt tak gör att verksamheten i barnhusen kan utformas på olika sätt. Något som kan betraktas både som en styrka och en svaghet. Styrkan kan vara att barnhusen, som ett samhällsexperiment, genom eventuella olikheter bidrar med ett bredare utvärderingsunderlag. Svagheten kan vara att lagstiftningens mångtydighet och myndigheternas skilda verksamheter ger upphov till villrådigheter och oklarheter i hur verksamheten i barnhusen kan och ska bedrivas. Dessutom kan detta medföra att barn erbjuds hjälp och stöd i olika grad och i varierande former.

95 Singer, A. (2000), s 89f.

96 *Barn och unga i socialtjänsten: utreda, planera och följa upp beslutade insatser.* (2006). s. 23.

97 Holmberg, B. och Håkansson, G. (2000).

98 Eriksson, M. (2003).

7. Barn som brottsoffer och rättslig reglering⁹⁹

Rättslig reglering

När ett barn utsätts för brott är det många olika samhällsorgan, på såväl central som lokal nivå, som på olika sätt involveras. Vissa myndigheter har ansvar för att brott utreds och beivras, andra för att det utsatta barnets välfärd, hälsa och utveckling garanteras. En rad olika lagar reglerar såväl myndigheters materiella och processuella ansvar, som enskildas sociala rättigheter som brottsoffer. Andra regler handlar om myndigheternas ansvar och skyldigheter i förhållande till varandra. Utöver dessa nationella regler gäller Barnkonventionen som ett övergripande regelverk.

Barnahusens verksamhet regleras således både straffrättsligt och socialrättsligt. De två rättsområdena har många beröringspunkter, men de är samtidigt av mycket olika karaktär. Straffrätten tillhör den traditionella rättens kärna. Den reglerar beteende, sätter upp gränser för vad som är tillåtet och otillåtet och anger vilka sanktioner som skall utmätas vid olika gärningar. Juridiskt metodologiskt brukar man ange just straffrätten som ett typiskt område för den klassiska juridikens subsumtionslogiska beslutsmetod.¹⁰⁰ Lagstiftningen är uppbyggd med olika rekvisit, vilka mer eller mindre entydigt avgränsar vissa handlingar som straffbara. Enskilda händelser inordnas under lagens rekvisit och det är just lagen som styr beslutsfattandet. Man kan kalla denna form av beslutsfattande för ett normrationellt beslutsfattande.¹⁰¹ På det straffrättsliga området är det rättsliga myndigheters uppgift att ett begånget brott skall utredas i första hand av polis och åklagare och att domstol därefter skall ta ställning till huruvida den misstänkte är skyldig och vilket straff som skall utdömas. Den rättsliga regleringen följer en mall som kan illustreras med misshandelsbrottet, som är ett av de vanligare i barnahusens verksamhet.

Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för miss-

99 Nedanstående text är i allt väsentligt hämtad från Pavlovskaja, E. och Åström, K (2008).

100 Se t ex Hydén, H. (2007).

101 Åström, K. (2005).

handel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader enligt brottsbalken (BrB 3 kap 5 §).

Straffrätten är inriktad på gärningsmannen. Även den forskning som skett om brottslighet har primärt varit inriktad på gärningsmännen. Först under 1980-talet kom brottsoffret att bli en del av den i första hand kriminologiska forskningen och viktimologin utvecklades som ett forskningsfält.¹⁰²

Straffrättens beslutsform skiljer sig från den målrationala där varje beslut styrs av vilket mål som skall uppnås med den aktuella handlingen. Straffrätten tillämpas som en reaktion på en handling, medan socialrätten primärt skall leda till beslut för att uppnå faktiska konsekvenser för den enskilde. Ett typiskt exempel på sådan lagstiftning är just socialtjänstlagstiftningen. Här finns inte några färdiga handlingsdirektiv i lagstiftningen utan varje situation får sin rättsliga lösning utifrån de mål som lagstiftningen lägger fast. Den enskildes rätt till socialt bistånd är reglerat på ett sätt som i sin första del påminner om straffrättens. Emellertid krävs att tillämparen själv finner ett medel för att uppnå de mål som anges i lagen, nämligen att den enskilde skall tillförsäkras en skälig levnadsnivå och kunna leva ett självständigt liv.¹⁰³ En viktig regel i socialtjänstlagen (SoL) är den paragraf som reglerar den enskildes rättighet till socialt stöd.

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv (SoL 4 kap.1 §).

Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden (SoL 5 kap 1 §), och också för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp (SoL 4 kap 11 §). Bland andra dessa två paragrafer uttrycker socialtjänstens mål och uppgifter inom ramen för barnahusverksamheterna. Vi kan konstatera att inte bara själva uppgifterna är olika, utan även de sätt på vilka de regleras. Straffrätten lägger fast vad som skall vara uppfyllt för att ett brott skall vara begånget och anger vilka påföljder som skall utdömas, medan den sociala lagstiftningen anger den enskildes sociala rättigheter och definierar mål som myndigheten skall verka mot och att socialtjänsten skall välja lämpliga medel för att uppnå dessa mål och därmed den välfärd som den enskilde har rätt till.

De medicinska verksamheter som ingår i barnahusen regleras på ytterligare ett annat sätt. Medan socialtjänstens insatser regleras som rättigheter är medicinska insatser reglerade som landstingets skyldigheter gentemot den enskilde. Detta innebär att läkarnas verksamhet är än mindre handlingsreglerad än socialtjänstens och lämnar ett mycket stort handlingsutrymme för den enskilde läkaren. Betydande delar av socialtjänstens verksamhet utgörs av myndighetsutövning, och liknar i detta avseende polisens, åklagarens och domstolens, medan läkarens verksamhet i allt väsentligt är att betrakta som faktiskt handlande.

102 Sonander, A. (2008).

103 Sociallagstiftningens karaktär beskrivs av bland andra Åström, K. (1988) och (2000)

Försöksverksamheterna med barnahus har det gemensamt att de alla är riktade mot barn som utsatts för allvarliga brott. Som framgår av av denna utvärdering skiljer sig verksamheterna i de olika barnahusen åt på många sätt, bland annat genom att de inte riktar sig till exakt samma barn. Varje barnahus har definierat sin verksamhet, bland annat i förhållande till vilka typer av brott mot barn som ingår i verksamhetens målgrupp. I huvudsak rör det sig om brott enligt 3, 4 och 6 kapitlen i BrB. Försöksverksamheten är också i huvudsak definierad efter dessa tre brottsbalkskapitel, även om det finns skillnader mellan barnahusen. Försöksverksamheternas inriktning är inte bara definierad i förhållande till Brottsbalken, utan även i ett socialt perspektiv. Det finns därmed skillnader med avseende på vilken roll socialtjänsten skall ha inom barnahusens ram. Socialtjänstens roll definieras i socialtjänstlagen, men vad som skall göras inom barnahusets ram och socialtjänstens individ- och familjeomsorg, är det upp till varje kommun att själv besluta om. Det finns därför skillnader även i detta avseende mellan försökskommunerna. Från att enbart ta del av den verksamhet som handlar om samråd och själva förhöret med barnet som utsatts för brott, till att ge vård och behandling inte bara till barnet, utan även till anhöriga.

Av regeringsuppdraget följer att barnahus skall rikta sig mot de fall där ett barn misstänks ha varit utsatt för allvarligare brott såsom sexuella övergrepp och misshandel. Det har således funnits ett visst utrymme för varje barnahus att närmare avgränsa verksamhetens målgrupp. I den situation som ett barn är aktuellt på ett barnahus är ett brott inte fastställt utan det handlar om att någon misstänks ha varit utsatt för ett brott. Den juridiska brottsdefinitionen har en annan betydelse för polis och åklagare än för till exempel socialtjänsten. Om det visar sig att det misstänkta brottet inte kan styrkas eller en gärningsman inte kan identifieras, kan ärendet läggas ner. Socialtjänstens ansvar sträcker sig längre. Även om den brottsbeivrande processen läggs ner kvarstår socialtjänstens ansvar för det enskilda barnet.

I Brottsbalkens tredje kapitel regleras misshandelsbrotten, uppdelade i tre svårighetsgrader. De ringa fallen och mellangraden regleras i BrB 3:5, de grova fallen i 3:6. Med misshandel avses att någon tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Gärningsbeskrivningen är således vid och innefattar inte enbart fysiska handlingar.

I Brottsbalkens sjätte kapitel återfinns sexualbrotten och det är ett antal av dessa som inryms i barnahusens avgränsningar. De relevanta brottsrubriceringarna är våldtäkt (BrB 6:1), sexuellt tvång (6:2), sexuellt utnyttjande (6:3), våldtäkt mot barn (6:4), sexuellt utnyttjande av barn (6:5), sexuellt övergrepp mot barn (6:6), samlag med avkomling (6:7), utnyttjande av barn för sexuell posering (6:8), köp av sexuell handling av barn (6:9) och sexuellt ofredande (6:10).

2005 ändrades sjätte kapitlet i Brottsbalken, i huvudsak med syfte att öka det straffrättsliga skyddet för barn. Till exempel infördes den speciella regeln om våldtäkt mot barn, med syfte att klargöra att ett barn inte kan samtycka till sexuella handlingar. Våldtäkt mot barn förövas av den som har samlag med ett barn, som vid tidpunkten för gärningen inte fyllt 15 år. Det krävs inte något våld eller hot, och inte heller att offret tvingats genom sådant. Användandet av våld eller hot har dock den bety-

delsen att brottet kan bedömas som grovt. Våldtäkt är alltid begånget när en person haft samlag eller en jämförlig sexuell handling med ett barn som inte fyllt 15 år, även om offret skulle ha tagit initiativet.

I Brottsbalkens fjärde kapitel om brott mot frihet och frid är det särskilt brottet grov fridskränkning som kan bli aktuellt. Om någon begått brott enligt 3 och 6 kapitlet mot en närstående, till exempel ett barn, kan – om flera gärningar bedöms samtidigt – domstol döma för grov fridskränkning om gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av någons integritet.

I utvärderingens delrapport 2, Pavlovskaja Evgenia och Åström Karsten (2008), finns en mer detaljerad genomgång av de lagar som aktualiseras i barnhusen verksamheter. Förutom Brottsbalken är det Socialtjänstlagen, Regeringsformens (RF) bestämmelser om handlingars offentlighet, Sekretesslagen (SkrL), Rättegångsbalken (RB), Förundersökningskungörelsen, Polislagen och inte minst Barnkonventionen som utgör en norm för all verksamhet som innefattar barn. Härigenom ges en bild av den rättsliga ram, som utgör såväl begränsningar som möjligheter för försöksverksamheterna med barnhus.

Samarbetet mellan de myndigheter som ingår i barnhusförsöken är inte specifikt reglerat, annat än att det i respektive lagstiftningar ges möjlighet, eller anvisningar om att samarbete är önskvärt. Den myndighet som har det starkaste kravet på samverkan är socialtjänsten. I SoL 3 kap 5 § anges att

Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

I Polislagens 3 § stadgas att:

Polisen skall samarbeta med åklagarmyndigheterna. Samarbete skall också äga rum med andra myndigheter och organisationer vilkas verksamhet berör polisverksamheten. Särskilt åligger det därvid polisen att fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem.

Samverkan mellan myndigheter när det gäller barn som utsatts för brott betonas i anvisningar och handböcker från inblandade myndigheter.¹⁰⁴

För att skydda den enskildes integritet finns det stränga regler som hindrar myndigheter att lämna ut information, som kan vara känslig, till enskilda. Utgångspunkten är att det råder sekretess mellan myndigheter på samma sätt som mellan myndighet och enskild. Detta gäller även mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet. Således kan sekretess råda mellan barnhuset och kommunens individ- och familjeomsorg. Sekretess omfattar såväl tystnadsplikt som förbud att lämna ut handlingar. Sekretesslagen är uppbyggd på ett sådant sätt att en individuell skadeprövning skall göras i varje fall. Det innebär att det inte finns en generell möjlighet

104 *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn, handbok.* (2007), *Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer.* (2005), *Strategi för samverkan i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa* (2004) och *Brottsofferarbetet inom polisen.* (2003).

för myndigheter att ”byta information” i verksamheter som barnhusen. Varje information som lämnas från en myndighet till den annan, till exempel vid ett samrådsmöte, skall sekretessprövas. Det råder olika stark sekretess inom de olika myndigheterna. Om en uppgift lämnas från till exempel socialtjänsten till polisen, kommer polisens sekretessregler att gälla handlingen när den finns där.

Sekretessen inom socialtjänstens är mycket stark.

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men (SokrL 7:4, 1 st.).

Även sekretessen i sjukvården är stark.

Sekretess gäller, om inte annat följer av 2 §, inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider men (SokrL 7 kap 1 §).

För polisens och åklagarens del är det de särskilda reglerna om sekretess under förundersökning som är viktiga i barnhus sammanhang. I förundersökning i brottmål gäller sekretess om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs (SokrL 5 kap 1 §). Sekretessen inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och polis enligt 15 kapitlet i sekretesslagen avser att skydda den enskildes integritet, medan syftet med förundersökningssekretessen är, att inte hindra den rättsliga process, som innebär att beivra brott, genom att information kommer i ”orätta” händer.

Vi ser genast att här föreligger en intressekonflikt mellan å ena sidan skyddsintresset att brott skall kunna utredas effektivt och att enskilda individers integritet skyddas. I en samverkansgrupp med företrädare för olika myndigheter kan emellertid alltid den enskildes personliga förhållanden diskuteras om denne har lämnat sitt samtycke. Den enskildes samtycke måste grunda sig på en fullständig information om vilka uppgifter som man avser att diskutera och han måste också få veta vilka som skall vara med och diskutera hans situation. Även i andra fall kan sekretesskyddet brytas. Den enskilde har rätt att ta del av sådan information som rör henne själv (SokrL 14:5).

En viktig fråga i den typ av verksamhet som barnhusen utgör, är den om sekretess mellan barn och föräldrar. Det är vårdnadshavaren som i sin egenskap av legal ställföreträdare (enligt FB 6 kap) normalt utövar barnets befogenheter vad gäller rätten att ta del av och förfoga över sekretesskyddade uppgifter angående barnet. Vårdnadshavaren måste då också ha insyn i sekretesskyddat material som rör barnet för att kunna fullgöra sina åligganden enligt föräldrabalken. Eftersom vårdnadsrätten tunnas ut då barnet blir äldre kan föräldrarna inte alltid göra gällande att de förfogar över sekretesskyddade uppgifter angående ett barn som uppnått viss mognad och utveckling. Någon fast åldersgräns finns inte. När barnet kommit upp i tonåren får det många gånger anses ha nått sådan mognad att hon eller han bör ha rätt till visst skydd för sin integritet gentemot sina föräldrar. Även i detta avseende kan intressekonflikter

uppstå, inte minst om förälder är misstänkt gärningsman. I sekretesslagen finns en bestämmelse som direkt reglerar sekretess till skydd för barn i förhållande till vårdnadshavaren, oavsett barnets ålder, i vissa situationer då det finns en intressekonflikt mellan barn och förälder. Sekretesskyddet gäller då även i förhållande till förälder om det kan antas att den underårige lider betydande men om en uppgift röjs för vårdnadshavaren (SkrL 14:2, 2 st.). Emellertid finns det också regler som bryter sekretessen mellan myndigheter. Det finns en direkt skyldighet för myndighet vars verksamhet berör barn och ungdomar, att genast anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom att ett barn far illa på ett sådant sätt att socialnämnden kan behöva ingripa för att skydda barnet (SoL 14 kap 1 §). Denna skyldighet bryter således sekretessen mellan myndigheterna. Dessa myndigheter är också skyldiga att lämna socialtjänsten de uppgifter som behövs för att kunna utreda ett barns behov av skydd. Socialtjänsten å andra sidan har inte en absolut skyldighet att anmäla brott riktade mot barn till polis. Däremot är inte socialtjänst eller hälso- och sjukvård förhindrade att lämna uppgifter till polis och åklagare när det gäller misstanke om brott mot BrB 3, 4 och 6 kap om brottet är riktat mot någon som är under 18 år (SkrL 14 kap 2 §, 6 st.).

Även i vissa andra situationer är det möjligt att bryta sekretessen, till exempel för att en myndighet ska kunna utföra sin verksamhet. Enligt SkrL 1 kap 5§ utgör sekretess inte hinder mot att uppgift lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Bestämmelsen skall enligt förarbetena tillämpas restriktivt. Den kan till exempel tillämpas inom socialtjänsten vid utredning om barn som far illa. Det kan då bli nödvändigt att inhämta uppgifter från andra myndigheter. En redovisning av de omständigheter som har föranlett begäran om yttrande kan då behövas. I utredningar som rör sexuella övergrepp mot barn behövs ofta utlåtande från BUP. Även då det handlar om tvångsomhändertagande enligt LVU kan det bli nödvändigt att ta kontakt med andra myndigheter och i den utsträckning som behövs för utredningen lämna uppgift om vad som har föranlett denna. Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga, samt i övrigt ta de kontakter som behövs (SkrL 11 kap 2 §, 1 st.).

Den omständigheten att myndigheter samverkar, på sätt som i barnahus, påverkar inte i sig sekretessen. Varje tjänsteman företräder sin myndighet och är bunden av den sekretess som gäller för denna. Dessutom råder olika stark sekretess för de myndigheter som ingår i barnahusförsöken. Exempelvis har polisen en friare ställning i sekretesshänseende än personal inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Polisen kan till exempel med stöd av SkrL 14:3 efter en intresseavvägning lämna ut uppgifter till andra myndigheter. Intresseavvägningen innebär att polisen skall göra en bedömning av om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda. En sådan rätt har inte socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

Sammantaget kan man konstatera att sekretess skyddar olika intressen, den enskildes och myndigheters möjlighet att fullgöra sina uppgifter. Det blir en viktig del i

den empiriska undersökningen att se hur dessa regler hindrar eller möjliggör samarbete mellan de olika myndigheterna.

För socialtjänstens del gäller att ta till vara barnets intresse. Emellertid är förälders rätt enligt Föräldrabalkens regler om vårdnadsansvar starkare. Det är med andra ord det förälder anser vara bäst för barnet som gäller i första hand. Ibland krävs det att ett barn företräds av annan än vårdnadshavaren. Socialtjänsten kan delvis ta över ansvaret, men egentligen bara i de fall som förutsättningarna för ett tvångsmässigt ingripande enligt LVU är möjligt.

I den brottsutredande delen finns en tydligare reglering. I de fall som man kan anta att det finns intressemotsättning mellan förälder och barn skall en särskild företrädare eller ett målsägandebitråde för barnet utses. Detta är naturligtvis vanligast i de fall en förälder misstänks vara gärningsman.

En särskild företrädare för barn skall enligt 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn förordnas när det finns anledning att anta att ett brott, på vilket det kan följa fängelse, har begåtts mot ett barn och en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas (till exempel en sambo eller pojkvän) inte kommer att ta till vara barnets rätt. Undantag gäller om ett förordnande med hänsyn till barnet är obehövligt eller annars särskilda skäl talar mot ett sådant.¹⁰⁵ Till särskild företrädare för barn förordnas enligt huvudregeln i 5 § en advokat eller en biträdande jurist på advokatbyrå.

Den särskilde företrädaren tar helt över vårdnadshavarnas rätt att besluta för barnet när det gäller det rättsliga förfarandet. Den särskilde företrädaren träder i stället för vårdnadshavarna, oavsett om misstankarna gäller bara en av dem. Detta innebär exempelvis, att socialtjänsten är behjälplig i samband med att barnet skall höras eller läkarundersökas, får socialtjänsten inte underrätta vårdnadshavarna om detta. Kallelser och underrättelser som annars skulle ha ställts till vårdnadshavarna skall skickas till den särskilde företrädaren

Även i andra fall har ett barn rätt till bistånd under den rättsliga processen. Enligt 1 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde skall ett sådant biträde förordnas i mål om brott enligt BrB 6 kap. om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av biträde, och i mål enligt BrB 3 eller 4 kap på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av biträde.

Målsägandebiträdets uppgift är att vara ett stöd för målsäganden både juridiskt och personligt, men övertar inte någon uppgift som ankommer på vårdnadshavaren. Målsägandebiträdet är endast ett rättegångsbiträde och har ingen möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen.¹⁰⁶

Ett annat rättsligt exempel på motstående intressen är att det i Rättegångsbalken (23 kap 10 §) stadgas att förälder bör närvara vid förhör med barn. Samtidigt kan

105 *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn, Handbok* (2007), s. 11.

106 a.a.

detta inverka på möjligheterna att i ett senare skede använda förälder som vittne. Denna problematik har också tagits upp i Åklagarmyndighetens handbok (sid. 14).

Sammantaget kan konstateras att den rättsliga regleringen av de olika myndigheter som ingår i barnahusförsöken i vissa avseenden är motsägetsefull när det gäller konflikter mellan myndigheternas primära uppgifter, att skydda brottsoffret och att utreda och beivra brott. Det har också visats att regler som tillvaratar den enskildes integritet, samtidigt kan utgöra hinder för samverkan. Vidare har sjukvårdens och socialtjänstens professionella aktörer en annan kunskapsbas, men framförallt en beslutsmetod som i första hand går ut på att finna medel för att uppnå mål, medan rättsväsendets professionella i högre utsträckning är bundna av att direkt tillämpa i lag angivna handlingsregler. Barnperspektivet eller ”barnets bästa” har en viktig roll för alla de inblandade myndigheterna, men dess innebörd kan vara olika. Hur detta påverkar samverkan i barnahus är en empirisk fråga som kommer att belysas i denna rapport.

8. Barnahusens framväxt och målsättning

Barnahus är en ny svensk verksamhet med en isländsk förebild. I det isländska barnahuset, som startade den 1 november 1998, samverkar multidisciplinära myndigheter för att utreda sexuella övergrepp mot barn. De myndigheter som samverkar är polis, åklagare, universitetssjukhuset och myndigheten för barnskydd. Målet med verksamheten är dels att minska antalet barnintervjuer, dels att genomföra dem på ett mera professionellt och barnanpassat sätt. Intervjuerna genomförs på barnahuset i ett särskilt utrustat rum som medger att myndigheternas representanter, via en kamera kan se och lyssna till barnets berättelse, samt ställa frågor till barnet via intervjuaren. Intervjun videoinspelas också så att den kan användas vid en eventuell rättegång. Efter intervjun erbjuds barnet läkarundersökning och krisbehandling i barnahuset.¹⁰⁷ Verksamheten på det isländska barnahuset har inte genomgått någon systematisk utvärdering, men enligt förd statistik utförs varje år ca 130 intervjuer, 70 krisbehandlingar och 30 läkarundersökningar. Efter fyra års verksamhet ansågs fördelarna med barnahuset vara att utredningar av sexuella övergrepp mot barn hade blivit effektivare, mindre traumatiserande för barnet och mera adekvata utifrån ett behandlingsperspektiv.

Dessutom ansågs det professionella förtroendet mellan de samverkande myndigheterna ha ökat genom att kunskap och erfarenheter hade assimilerats, vilket i sin tur ansågs ha bidragit till att allmänhetens medvetenhet om och förtroende för myndigheternas hantering av sexuella övergrepp inom barnahuset hade ökat. De problem som verksamheten i Barnahus hade haft att övervinna var exempelvis att verksamheten förutsatte kontroversiella reformer av lagstiftningen för att barnanpassa både utredningsförfarandet och domstolsprocessen. Exempelvis hade synen på bevisupptagning fått revideras. Särskilt hade omedelbarhetsprincipen, det vill säga kravet på att alla fakta ska presenteras under rättegången, och bevisvärderingen av videoinspelade förhör varit problematiska. Det samma gällde rollfördelningen mellan domaren och den särskilda barnförhöraren.¹⁰⁸

107 Child Center for Children at Risk in the Baltic Sea Region
<http://www.childcentre.info/centres/iceland/ifid1197.html>, 2007-12-28.

108 Child Center for Children at Risk in the Baltic Sea Region
http://www.childcentre.info/centres/iceland/bragi_danmrk_okt_2002.ppt, 2007-12-28.

Det isländska barnhuset har i sin tur hämtat sin förebild från USA, där de första försöken med barnahus startade i mitten på 1980-talet¹⁰⁹. I USA finns över 400 Children's Advocacy Centres (CAC) som fått godkännande enligt kriterier uppställda av den nationella organisationen "National Children's Alliance (NCA). För att få medlemskap i organisationen krävs att följande kriterier uppfylls:

- a child – friendly facility,
- a multidisciplinary team,
- an investigative child interview,
- a medical examination of the child,
- provision of mental health services,
- victim advocacy,
- case review,
- case tracking and
- organizational structure”¹¹⁰

Trots att verksamheten har funnits under tjugo års tid har den ännu inte blivit föremål för någon systematisk undersökning. Den amerikanska forskningen kring utredningar om barnmisshandel tenderar överhuvudtaget att vara "anecdotal, descriptive and qualitative, relying most often on survey studies".¹¹¹ En intervjuundersökning med 117 föreståndare för CAC har dock genomförts. Resultaten visar att modellen har fått stor acceptans, även om det finns skillnader beträffande implementeringen.

8.1 Försöksverksamhet med Barnahus

Projektet med försöksverksamheten barnahus tog sin början under 2005 då samverkansgruppen hade etablerat kontakt med sju orter som var intresserade av att ingå i försöksverksamhet. Sex verksamheter inkom med en anmälan om att ingå i projektet och dessa accepterades. De orter som ingår i försöksverksamheten är¹¹²:

- Barnhuset i Göteborg
- Barnhuset i Linköping
- Kriscentrum för barn och ungdomar i Malmö

109 Rasmusson, B. (2008).

110 Jackson (2004).

111 Newman, B.S, Dannenfleser, P.L, Pendleton, D. (2005), s. 165-181.

112 *Barnahus: försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn.* (2006).

- Barncentrum i Stockholm
- Stödcentrum för barn och unga i Sundsvall
- Barn och Unga hus i Umeå (numera Barnhuset i Umeå)

I den fortsatta framställningen kallas dessa verksamheter för barnahus i respektive ort.

De krav som samverkansgruppen ställde för orternas medverkan i projektet var att¹¹³:

- verksamheten skulle vara påbörjad 1 januari 2006.
- polis, åklagare, rättsmedicin, socialtjänst, barnmedicin och barnpsykiatri måste finnas tillgängliga på en och samma plats för samverkan. Det ställdes däremot inte något krav på samtliga myndigheters permanenta närvaro i barnhuset.
- målgruppen för försöksverksamheten definierades som personer under 18 år som misstänks ha blivit utsatta för ett allvarligt brott som riktats mot den unges liv, hälsa, frihet eller frid (BrB kap 3, 4 och 6). I övrigt lämnade Samverkansgruppen frågan om en närmare avgränsning av målgruppen öppen.

8.2 Starten 2006-01-01

Utvärderingsgruppens arbete inleddes i januari 2006 med en dokumentanalys som syftade till att kartlägga barnhusens planerade verksamhet, organisation och samverkan. Resultaten från kartläggning visade att Barnhusen hade kommit olika långt i sin etablering. Malmö hade exempelvis startat sin verksamhet under ett gemensamt tak i juni 2004 som en vidareutveckling av kvinnofridsprojektet, Linköping hade startat i juni 2005, Stockholm startade i januari 2006 medan Sundsvall och Umeå planerade att starta sin verksamhet under ett gemensamt tak i maj 2006 och att Göteborg först i augusti 2006 skulle få tillgång till en permanent lokal där myndigheterna kunde samverka under ett tak. Intressant att notera var att av de verksamheter som hade startat i januari 2006 eller tidigare hade endast myndigheterna som samverkar i barnhuset i Linköping ingått avtal om samverkan.

Av de analyserade dokumenten framgår också att försöksverksamheternas upptagningsområden skiljer sig åt. Barnhusen i Göteborg, Malmö, Stockholm och Sundsvall avgränsar sitt upptagningsområde till respektive stad eller kommun, för Stockholms del i huvudsak City. Umeå Barnhus har enligt dokumenten ett upptagningsområde som sträcker sig över Västerbottens län, medan Linköpings Barnhus följer åklagar- och kriminalenhetens, samt landstingets upptagningsområde

113 a.a. s 17f.

En samverkan mellan socialtjänst, polis och åklagare planerades i samtliga försöksverksamheter. Däremot varierade planerna för den barn- och rättsmedicinska samverkan. På vissa orter planerades dessutom samverkan med ytterligare myndigheter exempelvis länsstyrelse och universitet. Vidare påvisade dokumentanalysen att formerna för och frekvensen på den planerade samverkan varierade mellan barnhusen. I Malmö och Stockholm skulle samrådsmöten hållas i samband med ärenden. I Malmö planerades även för samråd per telefon. I Umeå och Sundsvall skulle samrådsmöte hållas varje vecka. I Linköping skulle en arbetsgrupp träffas och samråda och Göteborgs barnahus uppgav att man per den 1 januari 2006 fortfarande höll på att utarbeta rutiner för samrådsmöten.

Avseende barnhusens målgrupp visade analysen att försöksverksamheterna planerade att ta emot barn upp till 18 år. I Malmö skulle man också ta emot barnens familjer i samband med misstänkta våldsbrott. I Umeå sträckte man sig till att planera för en samverka med barnets nätverk och familj i syfte att skydda och stödja barnet. Målgruppen för barnhusen avgränsades ytterligare i dokumenten till barn som definieras som brottsoffer, med undantag av Linköping där både brottsoffer och misstänkta gärningsmän under 18 år ingår i målgruppen. De brott som barnen ska misstänkas ha varit utsatta för att ingå i barnhusens målgrupp skiljer sig emellertid åt. Av dokumentanalysen framgår att barnhuset i Stockholm avser att arbeta med allvarliga brott i nära relationer. Övriga barnahus uppger att de ska arbeta med barn som utsatts för misshandel och sexuella övergrepp, vilket troligen bör tolkas som att de planerar ta emot barn som utsatts för brott enligt BrB kap 3 och 6, det vill säga brott mot barnets liv och hälsa samt sexualbrott. Det är endast barnhuset i Umeå som uppger att de också tänker ta emot barn som utsatts för brott mot frihet och frid enligt BrB kap. 4.

Barnhusens utbud av tjänster är enligt dokumentanalysen inte heller enhetligt. Gemensamt för samtliga barnahus är att de uppger att de avser att samordna hanteringen av ärenden då barn misstänks ha varit utsatta för övergrepp. Enligt analysen har Malmö, Linköping och Göteborg därutöver planer på att arbeta med utredningsuppdrag medan Umeå tänker sig att fungera som ett stöd i socialtjänstens utredningsarbete. Samtliga barnahus, utom Stockholm, planerar att erbjuda barnen olika typer av behandling. Malmö och Linköping är de enda barnahus som också planerar att erbjuda föräldrar behandling.

8.3 Uppföljning 2007-06-30

Etableringen av barnahus kan ses som en process eller ett förlopp som startar i en vision och som över tid utvecklas, förändras och anpassas till praktiken. I syfte att undersöka om försöksverksamheten med barnhusen inbegriper en sådan process, genomfördes en uppföljningsstudie av barnhusens dokumentation av verksamheten, organisationen och samverkan i juni 2007. Umeå inkom med avtal om samverkan,

verksamhetsplan för 2006-2007 och en verksamhetsberättelse för 2006. Verksamhetsberättelser för 2006 skickades också in av Malmö och Göteborg medan Sundsvall, Linköping och Stockholm inkom med minnesanteckningar och sammanställningar över verksamheten under 2006.

Göteborg

Av 2006 års verksamhetsrapporten från Göteborgs barnahus framgår att:

- ett startdatum för barnhuset i Göteborg är svårt att fastställa. Samråd började hållas i februari 2006 men en permanent lokal invigdes först i slutet av oktober. Därefter började polisen hålla barnintervjuer i barnhuset. En samverkan under ett tak mellan samtliga myndigheter planeras inte förrän till 2007 då barnsjukvården och rättsmedicin också ska ha integrerats i barnhuset.
- myndighetssamverkan sker mellan Göteborgs stad, Hälso- och sjukvården samt Polismyndigheten för Västra Götaland och Åklagarmyndigheten.
- målgrupp: Barn (0-18 år) som utsatts för sexuella övergrepp, fysisk misshandel eller kvinnlig könsstympning.

Av verksamhetsrapporten från Göteborgs barnahus framgår att verksamhetens innehåll och mål inte har förändrats under året¹¹⁴. Däremot har den planerade bemanningen inte kunnat realiserats. En arbetsledare anställdes i januari 2006, under våren anställdes tre socialsekreterare för att hålla i samordningen mellan myndigheterna och för att krisbehandla barn. Vidare framgår det av rapporten att polismyndigheten har rekryterat två poliser med specifik barnkunskap till barnhuset och att åklagarmyndigheten har samlat sin särskilda barnkompetens på tre kamrar. Därutöver framkommer att Drottning Silvias Barn- och ungdomssjukhus har skapat en särskild ordning för patienter från barnhuset (läkarundersökningar på barnhuset beräknas inte starta förrän 2007) och att en barnpsykiolog har börjat arbeta åtta timmar i veckan på barnhuset. Initialt hade Göteborgs barnahus också planerat för en psykiater, två psykologer och en forskningstjänst som skulle vara stationerade på heltid i barnhuset.

Vidare framkommer att barnhuset i Göteborg invigdes den 23 oktober 2006 och att verksamheten har pågått i provisoriska lokaler under året. Enligt verksamhetsrapporten startade barnhuset i Göteborg en rådgivande verksamhet i januari 2006. Under året har 278 rådgivningsärenden hanterats. Under februari månad kom samråden mellan myndigheterna igång. Under 2006 har 144 samråd genomförts. Under första halvåret polisanmälde 4 ärenden. Detta ska enligt verksamhetsrapporten ha ökat markant under hösten. Något antal anges dock inte. I oktober 2006 blev förhörsummet färdigställt, och därefter har ett 90-tal barnintervjuer hållits på barnhuset. Av verksamhetsrapporten framgår också att barnhuset i Göteborg fortbildar social-

114 a.a.

tjänstemän i stadsdelarna i hanteringen av ärenden som rör barn som misstänks ha utsatts för övergrepp. Även barnhusets personal har fortbildats under 2006. De har deltagit i fem utbildningar. Avslutningsvis konstateras i verksamhetsrapporten att det finns flera områden inom Barnhuset som behöver vidareutvecklas. Ett sådant som anges är dokumentation och statistik över verksamheten.

Linköping

Av minnesanteckningarna från Linköping framgår att:

- faktiskt startdatum i Linköping inte kan utläsas av insänt material. Av information på webben framgår att Projekt Barnhus i Linköping startade i oktober 2005 med hjälp av projektmedel från World Childhood Foundation¹¹⁵.
- myndighetssamverkan sker mellan barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänsten, åklagare, polis, barnläkare med flera.
- målgrupp för verksamheten är barn och ungdomar i egenskap av brottoffer och gärningsmän som utsatts för misshandel eller sexuella övergrepp.

Under 2006 uppges följande förändringar ha skett på barnhuset i Linköping; 2006-11-01 slutade projektledaren. Två personer nyanställdes under året. Barnhusets fasta personal utgörs av 5 personer, tre landstingsanställda och två kommunanställda. Barnhuset har tagit emot 41 studiebesök, utbildat personal inom socialtjänst i att samtala med barn samt i verktyg som kan användas i kontakten med barn och deras familjer. Under 2006 har barnhuset i Linköping hållit 182 samråd varav 138 gällde polisanmälda ärenden. 113 ärenden av de 182 samråden gällde misstänkt misshandel och 69 misstänkta sexuella övergrepp. 127 förhör har hållits, varav 81 rörde misstänkt misshandel och 46 misstänkta sexuella övergrepp och 26 läkarundersökningar har genomförts, varav 21 rörde misstänkt misshandel och 5 misstänkta sexuella övergrepp. Sammantaget har barnhuset varit involverat i 171 polisanmälda ärenden (inklusive samrådsärenden) varav 24 hittills har lett till åtal. 117 förundersökningar har lagts ned, i nio ärenden inleddes inte någon förundersökning, ett ärende resulterade i ett strafföreläggande, tre ärenden har avslutats utan åtgärd, tre LuL (Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare) utredningar har avslutats, en förundersökning har återupptagits och 13 ärenden pågår fortfarande i januari 2008.

Malmö

Av 2006 års verksamhetsberättelse från Malmö Barnhus framgår att:

115 Barnhus i Linköping, <http://www.lio.se/templates/Page.aspx?id=22666>, 2008-01-06.

- startdatumet för försöksverksamheten är 2006-01-01 (Barnkriscentrum i Malmö startades redan 2004)
- myndighetssamverkan sker mellan socialtjänst, polis, åklagare och barnkliniken, medan rättsläkare endast kommer till barnhuset på uppdrag av åklagare.
- målgrupp för verksamheten är barn under 18 år som utsatts för misshandel i nära relationer eller sexuella övergrepp samt föräldrar som utsätter sina barn för våld.

Av verksamhetsberättelsen från barnhuset i Malmö framgår att organisationen och verksamhetens innehåll inte har förändrats under året¹¹⁶. Däremot har samverkan mellan myndigheterna utökats under 2006. Exempelvis har månatliga möten med chefen för familjevåldshoteln införts. Möten som syftar till metodutveckling. Den utökade samverkan med polisen har bidragit till att åklagare medverkar i högre utsträckning än tidigare vid polisförhör, vilket i sin tur har bidragit till att förkorta handläggningstiden. Därutöver har rutiner utarbetats för samverkan med barnkliniken. På Malmös barnhus har man också arbetat med att kvalitetssäkra verksamheten genom att införa extern handledning av personalen var tredje vecka och genom att personalen under 2006 har deltagit i elva kompetenshöjande utbildningsinsatser.

Av verksamhetsberättelsen framgår att 291 barn aktualiserades på barnhuset i Malmö under 2006, vilket är en ökning med 41 barn vid en jämförelse med år 2005. Av dessa barn är 164 flickor och 127 pojkar. De största åldersgrupperna är 5-, 6- och 12-åringar.

241 av de 291 barnen aktualiserades på grund av misstänkt barnmisshandel. Av dessa barn hade 49 synliga skador vid anmälningstillfället. Vissa barn misstänktes ha varit utsatta för både misshandel och sexuella övergrepp, varför antalet barn som aktualiserats på grund av misstänkta sexuella övergrepp har registrerats i 53 fall. Av de 291 aktualiserade barnen läkarundersöktes 62 barn. Av dessa barn har 13 rättsläkarundersökts på barnhuset, 23 har undersökts på Barnkliniken, 7 av skolhälsovården, 4 på KK, 5 barn har genomgått en rättsläkarundersökning i Lund, 10 har undersökts av annan sjukvårdsinrättning, om 8 barn saknas uppgift och 226 barn har inte undersökts.

Polisens barnintervjuer har under 2006 genomförts på barnhuset, vilket är en förändring vid en jämförelse med 2005 då många barn fortfarande intervjuades på polishuset.

Under 2006 genomfördes samråd om 35 barn på barnhuset i Malmö. Därutöver har 90 barn och 93 vuxna fått behandling, 52 barn har varit aktuella för utredning, 91 barn har fått insatser av annan instans. Ytterligare 19 barn har bedömts behöva en insats, men föräldrarna har avböjt.

116 *Barnhus: försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn.* (2006).

Stockholm

Av insända mötesprotokoll från samverkansgruppen framgår att;

- startdatum för Barnahusverksamheten i Stockholm är svårt att fastställa eftersom samverkan och samordning av utredningar sker på tre platser, dels på barnhuset på Kungsholmen och dels vid polisdistrikten Västerort och Söderort. Dessa verksamheter har kommit olika långt i sin etablering. Inte något ställe lyckades emellertid samla hela handläggningen av övergrepp mot barn under ett tak till den 1 januari 2006. Etablering och uppbyggnad av verksamheten i Stockholm har präglats 2006. Under december 2006 etablerades exempelvis en samverkan med fasta representanter för tvärprofessionell samverkan som träffas regelbundet i region City. Ett annat exempel är att diskussioner, möten och internat har hållits om hur verksamheten i Stockholm ska organiseras, men också om verksamhetens innehåll. Ytterligare ett exempel på att verksamheten är i en etableringsfas är att man har utvecklat mallar och blanketter för verksamheten under 2006.
- de myndigheter som samverkar är socialtjänst, polis- och åklagarmyndighet, rättsmedicinska avdelningen i Stockholm samt barnpsykiatri- och barnmedicin inom landstingets ansvarsområde.
- målgrupp för verksamheten i Stockholm är barn som misstänks ha varit utsatta för allvarliga brott, framförallt i nära relationer. De brottskategorier som ingår i målgruppen är misshandel, fridskränkning och sexualbrott.

Region city.

Förhørsrummet färdigställdes i september och därefter hålls alla förhör i polisdistriktet city och söderort i lokalen på Kungsholmen som är själva barnhuset i Stockholm. Polisen har två specialiserade poliser som svarar för huvuddelen av barnförhören. Åklagarna har dock haft svårt att uppfylla sina åtaganden och barnläkarens närvaro vid barnhuset behöver utökas enligt det insända underlaget. Under 2006 har finansieringen av verksamheten säkerställts genom att medel avsätts i stadens budget. Man anser att verksamhet under 2006 har bidragit till en effektivisering av handläggningen, exempelvis har väntetider för förhör och läkarundersökning förkortats. Därutöver har polisen initierat en utbildning om intervjuteknik som både poliser, åklagare och socionomer deltar i. På försök medverkar personal från BUP som konsulter vid polisförhör. Gemensam kompetensutveckling för barnahusverksamheten i Stockholm planeras. Vidare har man beslutat att barnhuset ska utvecklas till ett kunskapscentrum för den sociala barnvården i Stockholm. Under 2006 besökte 137 barn lokalen i region City.

Region Söderort

Söderort har stora volymer som man har svårt att hinna med enligt dokumenten. På grund av arbetsbelastningen kan inte planerade samråd hållas, utan de hålls vid be-

hov per telefon. De samråd som äger rum hålls i polisens lokaler. Ett annat problem är lokalfrågan. Det saknas exempelvis väntrum. Därutöver har lokalen mögel- och ventilationsproblem. Lokalproblemen kommer inte att kunna lösas förrän årsskiftet 2007/2008 då verksamheten får en egen lokal. Däremot har man lyckats utarbeta rutiner för samverkan under 2006.

Region Västerort

Enligt insända dokument genomfördes en nystart i region Västerort i oktober 2006, då en socionom anställdes och placerades i polisens lokaler. Ytterligare en projektanställd socionom har anställts i december 2006. Polisen har också avdelat en person som samordnare för familjevård. Samarbetsrutinerna fungerar dock inte tillfredsställande enligt insända dokument.

Sundsvall

Av insända minnesanteckningar från ett samverkansmöte och kompletterande uppgifter via e-post framgår att;

- startdatum för verksamheten under ett tak i Sundsvall är svår att fastställa. Det första samrådet hölls den 12 januari 2006, men läkarundersökningar och förhör integrerades inte i barnhusets lokaler förrän under hösten 2006. Först då blev en samverkan mellan myndigheterna under ett tak möjlig.
- myndighetssamverkan sker mellan socialtjänst, polis- och åklagarmyndigheten, barn- och ungdomspsykiatri samt barnkliniken. Rättsmedicinalverket deltar inte i samverkan i Sundsvall.
- målgruppen för verksamheten i Sundsvall är barn i åldrarna 0-18 år som utsatts för misshandel, sexuella övergrepp eller som har bevittnat våld i nära relationer.

Av insända minnesanteckningar framgår att åklagarna tycker att samarbetet fungerat bra men att de saknar en lösning på att hålla sig uppdaterade i ärendena. Dessutom saknar åklagarna resurser för att närvara vid förhör. Polisen anser att samråden fungerar bra, men önskar att förhørsrummet ska få bättre belysning, samt att rummet inte ska städas mellan kl. 9-15. BUP tycker också att mötesstrukturen fungerar bra, men menar att omhändertagandet utifrån ett psykologiskt perspektiv kommer i skymundan under samråden som fokuserar utredningsprocessen. BUP vill ha en särskild punkt på mötesagendan under vilken omhändertagandet av barn och föräldrar diskuteras. Barnkliniken menar att de har arbetat upp rutiner för att hantera barn och samordna sin insats med övriga samverkande myndigheter. Läkarna påtalar också att det är bättre för deras del om polisförhöret hålls före läkarundersökningen så att de vet vad de ska söka efter beroende av hur våldet har utövats. Avseende rättsintyg önskar läkarna preciserade frågor utifrån vad som framkommit i samband med förhöret. Utifrån socialtjänstens perspektiv fungerar rutinerna för samverkan och samarbete

bra, dock saknas rutiner för att nå barn i åldersgruppen 15-18 år. Handläggarna på socialtjänsten ser barnhusets personal som en resurs.

Sundsvalls barnhus har kompletterat sina uppgifter genom skicka in statistik över verksamhetsåret 2006. Av denna framgår att 45 samråd genomfördes, att 52 polisanmälningar gjordes och att 31 barn fick stöd i form av samtalsbearbetning eller rättegångsstöd på barnhuset under 2006.

Umeå

Av 2006 års verksamhetsberättelse från Umeå Barnhus framgår att:

- startdatumet för verksamheten i Umeå är svår att fastställa. Gemensamma samråd började hållas den 8 maj 2006. Barnhuset invigdes den 21 juni 2006, men polisens förhörssrum blev inte funktionsdugligt förrän i december 2006 och läkarundersökningsrummet blev inte färdigställt förrän januari 2007. Först då blev en samverkan mellan samtliga myndigheter under ett gemensamt tak möjlig.
- myndighetssamverkan sker mellan polisen i Västerbottens län, Åklagarkammaren i Umeå, Västerbottens läns landsting, Rättsmedicinalverket i Umeå och socialtjänsten i Umeå kommun.
- målgrupp för verksamheten är barn under 18 år som utsatts för brott riktat mot liv och hälsa (BrB kap 3), mot frihet och frid (BrB kap 4), sexualbrott, könsstympning och barn som bevittnat våld i nära relationer.

Av 2006 års verksamhetsberättelse från Umeå barnhus framkommer också att upptagningsområdet har avgränsats till Umeå kommun men att de initiala planerna på ett upptagningsområde bestående av Västerbottens län kvarstår. Vidare framgår att lokalen för barnhuset i Umeå stod klar i maj 2006 och att två socionomer arbetar där på halvtid. Vid behov kommer polis, åklagare, psykolog, kurator och andra eventuella externa konsulter till barnhuset. Det framgår också att arbetsrutiner och arbetsmetoder för verksamheten arbetats fram under året. Vidare framkommer att personalen har kompetensutvecklats under 2006 genom en konferens och en 5p utbildning på Umeå universitet. Avseende verksamheten under 2006 har barnhuset i Umeå har genomfört 23 samråd som rörde 38 barn, 24 flickor och 14 pojkar. 21 ärenden rörde misstanke om sexuella övergrepp, 13 ärenden rörde misstanke om misshandel och 2 ärenden om bevittnat våld. Vidare påtalas att barnhuset i Umeå har haft tekniska problem vilket har medfört att endast 5 av 16 förhör har kunnat hållas på barnhuset under 2006. Avseende medicinsk behandling har endast en läkarundersökning kunnat genomföras på barnhuset eftersom undersökningsrummet färdigställdes sent. Vidare framgår att det har inte genomförts någon rättsmedicinsk undersökning vid barnhuset i Umeå under 2006.

8.4 Sammanfattning

Utifrån de kriterier som samverkansgruppen ställde upp för medverkan i försöksverksamheten kan vi utifrån barnhusens styrdokument vid starten 2006-01-01 konstatera att:

- om startdatum för barnhusverksamhet sätts till tidpunkten då myndigheterna började samverka under ett gemensamt tak, uppfyller inte hälften av orterna kriteriet för startdatum. Starten kan i stället karaktäriseras som en successiv process. Av barnhusens dokumentation framgår att flera av barnhusen har planerat för en successiv start, exempelvis genom att inleda med en rådgivningsverksamhet och samordning för att integrera exempelvis polisförhör och läkarundersökningar då barnhusets lokal färdigställts och tekniska problem lösts.
- kriteriet på en samverkan mellan polis, åklagare, socialtjänst, barnmedicin och rättsmedicin inte har beaktats av alla försöksorter.
- kriteriet avseende målgruppen för verksamheten, inte har beaktats av samtliga barnahus. Endast ett barnahus uppgav exempelvis att barn som utsatts för brott enligt BrB kap. 4 ingår i målgruppen.

Av uppföljningen av 2006 års verksamhet i barnhusen framgår att det första verksamhetsåret, med något undantag, har använts för att:

- starta och etablera barnhusen.
- frågor om bemanning, rutiner för samverkan och barnhusets lokal och dess utformning och utrustning har varit centrala i verksamheten.
- åklagarmyndigheten har saknat resurser för att medverka vid förhör.
- det har varit svårt att hitta rutiner för samverkan med barnmedicin och rättsmedicin.

9. Försöks- och jämförelsekommunerna i statistisk belysning

Försöksverksamheterna med barnahus har, som vistas ovan, växt fram och utvecklats på olika sätt på de sex försöksorterna. Även försöksorterna som sådana har olika förutsättningar med avseende på storlek, befolkning och social problematik.

Kommunerna varierar i folkmängd, från landets största kommun Stockholm till Sundsvall som är den minsta av försökskommunerna. Folkmängden 2006 framgår av tabellen nedan, vilken inkluderar även jämförelsekommunerna.

Tabell 1 *Folkmängd i barnahus- och jämförelsekommuner 2006*

	Folkmängd 2006
Göteborg	489 757
Linköping	138 580
Malmö	276 244
Stockholm	782 885
Sundsvall	94 516
Umeå	111 235
Burlöv	15 662
Norrköping	125 463
Timrå	17 870

Försöksorterna skiljer sig också i vissa avseenden från varandra när det gäller socioekonomisk struktur. Särskilt Stockholm, men även Göteborg och Sundsvall följt av Linköping, är ekonomiskt starka kommuner genom att det genomsnittliga skatteunderlaget är högt. Det innebär att befolkningen i snitt har relativt sett höga inkomster. Umeå har något lägre skattekraft än Linköping och Malmö har den lägsta, 130 000 kronor per invånare mot Stockholm 180 000. Skatteunderlaget i jämförelsekommunerna ligger i nivå med Umeå eller under. Valfärdsnivån i en kommun kan också ses mot vilken andel av befolkningen som är beroende av socialbidrag. Störst andel socialbidragstagare finns i Malmö där tio procent av befolkningen är beroende av so-

cialbidrag. Därefter följer Göteborg med en andel av närmare åtta procent, medan Stockholm, Linköping, Sundsvall och Umeå har en befolkning kring fem procent som är beroende av socialbidrag. Bland jämförelsekommunerna har Norrköping och Burlöv en andel kring sex procent och Timrå något lägre.

På samma sätt skiljer sig andelen invånare med utländsk bakgrund mellan kommunerna. Malmö har högst andel, drygt trettiofem procent, följd av Göteborg och Stockholm med mellan tjugofem och trettio procent, medan Linköping, Umeå och Sundsvall har lägre nivåer kring eller under tio procent. För jämförelsekommunernas del följer Burlöv Malmös nivå. Norrköping ligger på samma nivå som Linköping medan Timrå följer Sundsvalls nivå.

När det gäller andelen barn mellan 0 och 6 år som utsatts för misshandel, finns det också skillnader mellan försökskommunerna. I Malmö har drygt tjugofem per 100 000 invånare utsatts, i Stockholm och i Sundsvall knappt tjugo och i Göteborg, Linköping och Umeå kring femton per 100 000 invånare. Burlöv ligger lite under Malmö, Norrköping på samma nivå som Linköping medan Timrå har en extremt hög andel, närmare fyrtio per 100 000 invånare. För de äldre barnen mellan 7 och 14 år gamla, ligger nivåerna betydligt högre i alla kommunerna. Malmö har högst andel, drygt 140 per 100 000 invånare, medan Göteborg, Stockholm och Sundsvall ligger strax under 100 och Linköping och Umeå kring sjuttio barn per 100 000 invånare. Även när det gäller de äldre barnen ligger Timrå extremt högt. Grov våldtäkt mot personer under 15 år är betydligt oftare förekommande i Göteborg, Stockholm, Umeå och Sundsvall, mellan tio och tolv per 100 000 invånare, medan nivåerna i Malmö och Linköping är sex respektive fyra.

Sedan mitten av 1990-talet har anmälningar om brott mot barn successivt ökat väsentligt. Det gäller såväl misshandelsbrotten som sexualbrotten. Misshandelsbrotten har ökat med cirka 70 procent.¹¹⁷ I och för sig vet vi inte i vad mån en ökad anmälningsbenägenhet påverkat antal anmälningar i förhållande till faktisk ökning av brottstillfällena. Motsvarande publicerad statistik vad gäller lagföring¹¹⁸ för brott mot barn finns inte tillgänglig.

Genom god hjälp från Riksåklagarens kansli, har vi fått tillgång till underlag från åklagarmyndighetens databas för specialbearbetningar. Denna statistik är inte baserad på individer utan på lagrum. Det innebär att varje brottstillfälle registreras lika många gånger som antal lagrum som åklagaren åberopar. Uppgifterna är därför inte direkt jämförbara med barnhusens egna redovisningar, som bygger på individer. Denna skillnad saknar emellertid betydelse så länge vi studerar relativa skillnader mellan olika orter eller förändringar över tid.

Registrering sker efter Åklagarkammare, vilket innebär att vi inte kan särredovisa jämförelsekommunerna Burlöv och Timrå eftersom de ingår i Malmö/Södra Skåne respektive Sundsvall. Norrköping däremot utgör en egen Åklagarkammare. När det gäller storstäderna, Malmö, Göteborg och Stockholm är dessa indelade i flera kamrar. Det innebär att vi kan specialgranska de åklagarkammare, vilka i första hand samar-

117 Statistik över anmälda brott. Brottsförebyggande rådet. <http://statistik.bra.se/solwebb/action/index>

118 Lagföring innebär att domstol har avkunnat dom, friande eller fällande.

betar med respektive barnahus.¹¹⁹ Utvecklingen i barnahusorterna jämförs med uppgifter för riket som helhet och med jämförelsekommunen Norrköping, samt i vissa avseenden med andra delar av de försöksorter som omfattar mer än en åklagarkamrarsområde.

Genom att vi kan läsa ut antal anmälda brott och antal lagförda, är det möjligt att se hur stor andel av anmälningarna som leder till lagföring och om det finns skillnader mellan åren. Ett mål med barnahusverksamheterna är att skapa bättre utredningsmässiga förutsättningar för den rättsliga processen. En ökning av andelen lagförda skulle kunna tyda på att brottsutredning hos polis och åklagare förbättrats. Vi kan först konstatera att andelen lagförda, i förhållande till anmälda brott, har minskat något under de undersökta åren, såväl i riket som helhet som i barnahusorterna. År 2006 var lagföringsandelen den samma för barnahuskommunerna sammantaget, som för hela riket, nämligen 22 procent. Andelen varierade mellan barnahusorterna, från 16 till 25 procent. För 2007 minskade andelen mer i barnahusorterna än i riket, men uppgifterna för 2007 är osäkra på grund av att brottskoderna förändrades under året.¹²⁰

Tabell 2 Anmälningar och lagföringar av brott mot barn 0-14 år avseende misshandel och sexuella övergrepp åren 2004-2007. (Brottstyper som ej ingår i barnahusens målgrupp är inte medtagna)

	Alla barnahus	Göteborg	Linköping	Malmö	Stockholm City	Sundsvall	Umeå	Riket	Norrköping
2004									
anmälda	1619	325	164	427	160	171	133	6042	177
lagförda	388	87	43	114	34	34	35	1509	40
Andel lagförda	24 %	27 %	26 %	27 %	21 %	20 %	26 %	25 %	23 %
2005									
anmälda	1849	382	207	484	260	174	114	6689	146
lagförda	405	94	60	98	55	25	36	1666	33
Andel lagförda	22 %	25 %	29 %	20 %	21 %	14 %	32 %	25 %	23 %
2006									
anmälda	2018	330	222	578	262	247	176	7948	175
lagförda	446	94	44	120	58	40	33	1783	27
Andel lagförda	22 %	25 %	20 %	21 %	22 %	16 %	19 %	22 %	15 %
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
2007									
anmälda	2819	774	316	601	487	368	273	11867	292
lagförda	463	112	74	81	75	70	51	2417	71
Andel lagförda	16 %	15 %	23 %	14 %	15 %	19 %	19 %	20 %	24 %

119 Under 2007 omorganiserades åklagarkamrarna i Malmö. Det som i dag kallas Malmö, motsvaras av Malmö 1 och Malmö 2 under de tidigare åren.

120 En omläggning av brottskoderna har skett 2007. Förändringen innebär att man kan identifiera brott riktade mot personer under 18 år på ett tydligare sätt. Inte minst åldersgruppen 15-17 år blir synliga. I de jämförelser som görs här, har emellertid denna åldersgrupp tagits bort i redovisningen av 2007. Detta för att öka jämförbarheten med tidigare år, men det speglar också barnahusens verksamheter bättre eftersom de i realiteten primärt vänder sig till barn under 15 år.

Beräkningarna utifrån Åklagarmyndighetens databas ger således inte något stöd för att brottsutredningar som genomförs vid barnahus fram till och med 2007 skulle ha lett till fler lagföringar. De barnahus som var igång den 1 januari 2006 påvisar inte en förändring av andelen lagföringar som skulle kunna knytas till försöksverksamheten. Uppföljningstiden är emellertid kort och man kan inte utesluta förändringar under de närmast kommande åren.

Om man undersöker hur lång tid det tar för ett ärende från anmälan till beslut om att åtala eller lägga ner, fortfarande med utgångspunkt i Åklagarmyndighetens databas, kan man inte se några tecken på att utredningsprocessen generellt skulle ha blivit snabbare i barnahusorterna. Genom att gå tillbaka till 2003 är det också möjligt att se om det skulle finnas någon form av trendbrott.

På riksnivå har genomströmningstiderna inte förändrats nämnvärt, utan det förefaller som att det över åren ganska oförändrat tagit ungefär fyra månader från anmälan till beslut om att antingen väcka åtal eller att lägga ner förundersökningen. I förhållande till siffrorna för hela landet har Göteborg och Malmö kortare genomströmningstid, medan övriga barnahusorter har längre tider. I Linköping har handläggningstiden ökat under försöksperioden, medan tiderna i Malmö förkortats.

Tabell 3 *Genomsnittlig genomströmningstid från anmälan till beslut (antal dagar)*

Åklagar-kammare	2003	2004	2005	2006	2007
Göteborg	98	104	108	118	115
Linköping	137	94	110	126	147
Malmö	139	169	195	153	110
Stockholm City	137	103	130	136	151
Sundsvall	139	127	151	171	152
Umeå	147	161	149	173	186
-----	-----	-----	-----	-----	-----
RIKET	120	118	125	122	120
Norrköping	106	76	104	88	108
Stockholm Norrort	125	106	128	124	121
Stockholm Västerort	134	140	123	115	110
Stockholm Södertörn	112	103	146	135	150
Stockholm Söderort	141	125	111	105	119
Södra Skåne	177	154	124	116	120

Även när det gäller genomströmningstiderna är uppföljningstiden för kort för att man skall kunna dra några säkra slutsatser. Det finns anledning att anta att eventuella effekter visar sig först efter lite längre tid. De två barnahus, Linköping och Malmö, som var igång vid försöksstarten, det vill säga 1 januari 2006, visar sig ha utvecklats

i olika riktningar. Om vi för de övriga barnhusen bara tittar på förändringar 2007 i förhållande till tidigare, har Stockholm City och Umeå längre handläggningstider, medan Sundsvall minskat sina tider. Förändringarna är emellertid inte betydande.

Bilden av förändrade handläggningstider är splittrad och jämförelser måste göras med stor försiktighet. Det är dessutom inte helt givet hur man skall tolka dessa förändringar. Minskade genomströmningstider kan tyda på ökad effektivitet, men skulle också kunna betyda att man slentrianmässigt lägger ner utredningar. Att så skulle vara fallet motsäges emellertid av resultatet av utvärderingens analys av förundersökningar, vilka visar på förbättringar i vissa avseenden.¹²¹ Vad som emellertid framstår tydligt, är att det inte finns några tecken på att effektiviteten, mätt i genomströmningshastighet, generellt skulle ha ökat i de åklagarkammare där samverkan med barnahus förekommer.

121 Se vidare i kapitel 14 och Rejmer, A. och Hansen, H. (2008)

10. Samråd och förhör i barnhusen

Vårt empiriska underlag, vad gäller samrådsprotokoll från de sex barnhuskommunerna, skiljer sig åt både vad gäller kvalitet och tillgänglighet. När det gäller kartläggningen av de samråd som ägt rum, vilka typer av fall de rör, vilka som har deltagit och vilka beslut man fattat, omfattar denna endast barnhusen i Göteborg, Linköping, Malmö, och Stockholm. I Sundsvall för man inte protokoll vid varje samråd separat, utan har ett löpande protokoll i form av journalanteckningar. Vi har inte haft tillgång till samrådsprotokoll från Umeå Barnhus.

Tabell 4 *Antal samråd 2006 och 2007 (1:a halvåret)*¹²²

<i>Barnahus</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>
Göteborg	102 ¹²³	103
Linköping	166	73
Malmö	291 ¹²⁴	160 ¹²⁵
Stockholm	40	12

För att finna en jämförbar siffra kan man räkna fram antal samråd på varje barnhus under en månad. I genomsnitt hålls två till tre samråd på barnhuset i Malmö, tjuvfyra per månad om man inkluderar de som förs per telefon. I Linköping har man 13 samråd per månad, i Göteborg sjutton och i Stockholm tre. Dessa siffror har inte förändrats mellan de två åren.

I det uppdrag som försöksverksamheten innebär, var en av förutsättningarna att socialtjänst, BUP, sjukvård, åklagare och polis skulle medverka i verksamheterna. Av tabellen nedan framgår i vilken omfattning de olika professionerna deltagit i samråden. Om man ser till vilka som deltagit i samråden ser det olika ut i de olika försöksverksamheterna. Det är en professionsgrupp, nämligen läkare, som i två av försöksverksamheterna inte finns med. I Malmö aldrig och i Göteborg mycket sällan. I

122 I de fall samrådet rör flera syskon har varje syskon räknats som ett samråd.

123 Under 2006 förekom samråd först från juli månad.

124 varav 241 via telefon.

125 varav 138 via telefon.

Linköping finns läkare med, men i mindre än hälften av samråden. Detta betyder att det finns stora risker att det medicinska perspektivet faller bort. Det har två konsekvenser. För det första för det enskilda barnet, som kanske inte får den vård som skulle behövas. För det andra måste detta inverka menligt på möjligheten att i en polisutredning och förundersökning kunna säkra bevis för en eventuell rättegång.

Tabell 5 Deltagande i samrådsmöten under 2006 och 2007. I procent

Kommun		Åklagare	Polis	BUP	Socialtjänst	Läkare
Göteborg	N 205	70	90	47	100	7
Linköping	N 239 ^a	85	80	91	99	44
Malmö	N 72 ^b	12	38	48	82	0
Stockholm ^c						

a. Denna sammanställning bygger på antal barn som varit föremål för samråd och för vilka utvärderingsgruppen fått kopia av samrådsprotokoll

b. Här ingår endast de samråd som ägt rum på barnhuset

c. Uppgifter om deltagare saknas i över hälften av samrådsprotokollen

Det framgår också att barn som aktualiseras i samråd sällan genomgår läkarundersökning. Om man utgår från vad som framgår av samrådsprotokollen, och för Malmös del deras egen statistik, läkarundersöks drygt en tredjedel av barnen i Linköping, cirka en femtedel i Malmö och Göteborg och en fjärdedel i Stockholm. Det finns ett klart samband mellan om man beslutar om läkarundersökning¹²⁶ och om man går vidare med polisanmälan och förundersökning. I de fall där läkarundersökning gjorts, polisanmäls betydligt fler fall, och fler ärenden leder till förundersökning.

Tabell 6 Läkarundersökning¹²⁷ och polisanmälan. I procent (Malmö, Göteborg, Linköping)

	Polisanmälan har <i>inte</i> gjorts	Polisanmälan har gjorts	
Läkarundersökning har <i>inte</i> ägt rum	37	63	N 326
Läkarundersökning har ägt rum	9	92	N138

Tabell 7 Läkarundersökning och förundersökning. I procent (Malmö, Göteborg, Linköping)

	Förundersökning har <i>inte</i> beslutats	Förundersökning har beslutats	
Läkarundersökning har <i>inte</i> ägt rum	75	25	N 326
Läkarundersökning har ägt rum	25	75	N 138

126 Här inkluderas såväl rättsmedicinsk som annan läkarundersökning.

127 Denna uppgift grundar sig på samrådsprotokollen och innefattar även läkarundersökningar som ägt rum utanför barnhusen.

Huruvida läkare är med vid samråd eller ej påverkar om beslut om läkarundersökning fattas. Om läkare deltar i samrådet beslutas om att läkarundersökning skall genomföras i fyrtiosex procent av fallen. Motsvarande andel i de fall läkare inte deltar i samrådet är nitton procent.

Vi har också tittat på hur deltagandet i samråd förändrats mellan de två åren. När det gäller läkarna, som ju bara, vilket också framgår av intervjuerna, deltar mycket begränsat, så har deras närvaro inte ökat utan i stället minskat mellan åren.

Tabell 8 *Deltagande i samråd efter profession och år. I procent*

	Åkl	Åkl	Polis	Polis	BUP	BUP	Soctj	Soctj	Läk	Läk
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Malmö	8	42	36	42	39	71	75	100	0	0
Göteborg	68	72	94	86	29	66	100	100	12	2
Linköping	85	86	77	87	94	83	100	100	81	60

I övrigt kan noteras att åklagardeltagandet ökat markant i Malmö. I Malmö, och även i Göteborg, har också BUP:s deltagande ökat markant.

Enligt barnhusens egna måldokument skiljer sig dess målgrupper, med avseende på vilka brott barnen utsatts för. Misshandel och sexuella övergrepp, det vill säga brott mot BrB 3 och 6 kap gäller för alla. I Umeå ingår även brott mot frihet och frid (BrB 4 kap) och könsstympning, det senare ingår även i Göteborg. I Stockholm definierar man sin målgrupp som barn, vilka utsatts för allvarliga brott i nära relationer. Om man ser till vilka barn som varit aktuella i barnhusen, utifrån samrådsprotokoll och ärendeförteckningar, visar det sig att den absoluta huvuddelen av de barn som varit aktuella utsatts för misshandel och sexuella övergrepp, även i de barnhus som vänder sig mot andra.

Tabell 9 *Brott som barnen misstänks ha utsatts för. (2006 och 2007). I procent*

Kommun	Misshandel	Sexualbrott	Övriga brott	Okänt
Göteborg ^a	46	44	4	2
Linköping	65	32	1	1
Malmö	81	19		
Stockholm	62	33		5

a. Det finns en viss osäkerhet i uppgifterna vad gäller Göteborg. I inte mindre än femton procent av fallen saknas uppgift om misstänkt gärningsman. I de andra försöksverksamheterna saknas uppgift i cirka fem procent av fallen.

Barnens medelålder är nio år under båda åren i barnhusen i Göteborg, Linköping och Malmö, men åtta år i Stockholm.¹²⁸ I fråga om etnisk bakgrund har vi inte uppgifter för alla barn som varit föremål för samråd annat än för Malmö och då bara för 2007. Inte mindre än nästan två tredjedelar av de utsatta barnens mödrar och fäder

128 Medianåldern för de fyra barnhusen är 9 år.

hade utländskt ursprung. Även om Malmö har en hög andel invånare med utländskt ursprung (37 %), är de barn som utsatts för brott och varit föremål för samråd, kraftig överrepresenterade.

Vi kan konstatera att med avseende på vem som är misstänkt gärningsman ser det ut på ungefär samma sätt i Göteborg, Linköping och Malmö, men Stockholm skiljer ut sig genom att en större andel av gärningsmännen är fäder. En skillnad, som är relaterad till vilka målgrupper man definierar är, att fall med misstänkt gärningsman utanför familjekretsen är vanligare förekommande i Göteborg och Linköping.

Tabell 10 *Misstänkt gärningsman (2006 och 2007). I procent*

Kommun	Fader	Moder	Styv förälder	Annan släkting	Ej familjemedlem	Vet ej
Malmö	47	29	7	6	6	5
Göteborg	46	20	2	4	13	15
Linköping	43	27	2	6	15	6
Stockholm	72	11	4	0	2	11

Vad gäller antal förhör har man under 2006 genomfört flest förhör i Stockholm och minst i Umeå. I Göteborg och Stockholm har antalet förhör räknat per månad ökat under första halvåret 2007, för Stockholms del rör det sig i det närmaste om en fördubbling av antalet. I Linköping har antalet förhör minskat och i Malmö är det i stort sett oförändrat.

Tabell 11 *Antal polisförhör i barnhusen 2006 och första halvåret 2007*

	2006	2007 (1:a halvåret)
Göteborg	72	113
Linköping	127	52
Malmö	94	57
Stockholm	137	123

11. Samverkan mellan myndigheter i barnahus¹²⁹

Den empiriska bilden av hur samverkan mellan de olika professionerna går till härrör i huvudsak från enkät- och intervjuundersökningarna, men i viss mån också från utvärderargruppens deltagande i samråds- och styrgruppsmöten.

Resultatet baseras på undersökningar av *myndighetssamverkan* på både operativ och övergripande nivå. Undersökningarna innefattar dels intervjuer med fast bemaning på barnhusen, dels enkäter riktade till representanter i de mer övergripande samverkansgrupperna. Således skildras samtliga medverkande myndigheters och professioners perspektiv på samverkansarbetet. Syftet är att belysa dels hur samverkan har organiserats och upplevts på de skilda försöksorterna, dels påverkans- och förändringsprocesser i samverkansarbetet.

Vad som tydligt framkommit är att samverkansformer tar tid att bygga upp och att det sker kontinuerliga förändringar på de olika orterna. Undersökningen bör mot denna bakgrund ses som en processutvärdering, som kan vara av värde för den fortsatta verksamhetsutvecklingen av barnahus eller andra former av samverkan på området.

I samverkansteori krävs att myndighetsaktörer identifierar *en* gemensam målsättning för att få tillstånd en fungerande samverkan – att de når en samsyn. I försöksverksamheten med barnahus finns däremot *två* övergripande och genomsyrande mål, vilka i praktiken har visat sig skapa ett spänningsförhållande och en rad skilda dilemman. Spänningsförhållandet mellan de två övergripande målen, det vill säga att förbättra rättsprocessen, respektive skydda och stödja målgruppen med barnets bästa i centrum, har visat sig påverka hur barnhusen har organiserat sina verksamheter, upplevda problem i det praktiska arbetet med aktuella ärenden, inflytandet i samverkan, turordningen av arbetsinsatser och tolkningar av barnets rättigheter. Beskrivningar av samverkansarbetet påverkas vidare av samverkansaktörernas subjektiva

129 Detta avsnitt bygger i allt väsentligt på Johansson, S. (2008)

uppfattningar om hur beroendeförhållandet ser ut mellan dem, den information samverkansparterna har eller får tillgång till och deras kunskap om varandra.

11.1 Organisering och inriktning

Resultaten från undersökningarna i delrapport 4¹³⁰ har visat på centrala övergripande skillnader, och en mängd variationer, mellan de olika barnhusen. Skillnaderna rör till exempel målgruppen för barnhusen, förekomsten och formerna av insatser som stöd och behandling som erbjuds på barnhusen, tolkningar av sekretess och regelverk, bemanningen på barnhusen och samverkansorganiseringen.

Bakgrunden till barnhusen

Bakgrunden och förekomsten av och formerna för tidigare samverkan på området varierar, som visats, mellan orterna. På olika sätt har det sedan tidigare funnits samverkansformer eller samverkansgrupper i liknande ärenden – till exempel kring barn som far illa, sexuella övergrepp eller våld mot barn. På tre orter har det funnits samverkansformer kring våldutsatta kvinnor, som utgjort bakgrund till utvecklandet av barnhusen. I olika grad har barnhusen varit sprungna ”underifrån”, då tydligare utifrån upplevda behov i existerande verksamheter, respektive tillkommit mera ”ovanifrån”, och då utifrån möjligheten att ansöka om att bli försökskommuner.

Bemanning, funktioner och ansvar

Vad som visat på skillnader i organisering och inriktning mellan barnhusen är den fasta bemanningens funktioner och uppdrag. Funktionerna hänger samman med och påverkar till exempel vilka insatser som sker under barnhusens tak och roll- och ansvarsfördelningar. I samordnarrollen finns vissa gemensamma mönster mellan barnhusen. Funktionen beskrivs innebära ett ansvar för kontakterna med och samordningen av de olika myndigheterna, förankringsarbete, verksamhetsutveckling och kunskapsspridning utåt. Därutöver varierar det mellan barnhusen hur pass delaktiga de är i det mer operativa verksamhetsarbetet som till exempel samrådsmöten. Övriga socionomer samordnar och fungerar som ”länkar” i det mer operativa arbetet kring aktuella ärenden och mellan de sociala och rättsliga utredningarna. Flertalet uppger att de fungerar som konsulter eller rådgivare åt utredningsansvariga socialsekreterare inom socialtjänsten. På flera barnhus arbetar de på uppdrag av socialtjänsten och kan göra delar i de sociala utredningarna, som barn- och familjesamtal. Andra erbjuder insatser vilka inte är direkt kopplade till utredningarna, som behandling eller stödsamtal. I Stockholms barnhus genomför de varken delar i utredningarna

130 Johansson, S. (2008)

eller några andra behandlings- eller stödinsatser riktade till barnen. Linköping och Göteborg skiljer sig från övriga barnahus på det viset att de även har andra professioner som utgör fast bemanning, som psykolog i Linköping och poliser i Göteborg. I Linköping finns vidare en assistent som sköter den administrativa sammankallningen och dokumentationen. Vilka insatser som barnhusen erbjuder, liksom vilka professioner som ansvarar för vilka beslut, varierar mellan orterna. I förhållande till de sociala utredningarna är det generella mönstret att socialtjänsterna har utredningsansvaret och i varierande grad ger uppdrag åt barnhusens personal att göra delar i utredningarna. Vidare beslutar åklagarna om vilka som deltar vid medhörning av förhör och om medicinsk undersökning ska genomföras. Resultaten visar på stora variationer i förhållande till om de samverkande myndigheternas insatser sker under ett gemensamt tak eller inte, till exempel om BUP:s behandling, medicinska undersökningar eller socialtjänstens insatser sker under barnhustak.

Samråd, medhörning och sekretess

Samråden varierar mellan barnhusen avseende om det sker som möten eller via telefon, innehållet i samråden, vilka professioner som kallas och vilka som deltar, om de har endast initierande samråd eller även uppföljande och avslutande samråd etcetera. I vilken utsträckning medhörningsrummen används under förhör och vilka som kallas och deltar varierar också mellan barnhusen. Resultaten har visat på variationer mellan orter och informanter avseende i vilken utsträckning regelverk och sekretessfrågor har upplevts som problematiska eller inte i samverkansarbetet. Ett generellt mönster är att barnhusen håller samråden kring enskilda ärenden anonyma om polisanmälan inte är gjord, men öppna (identifierade) så fort beslut fattats om polisanmälan. Undersökningsresultaten visar också på att det spänningsförhållande mellan förundersökningssekretessen i förhållande till de rättsliga utredningarna och socialtjänstlagen och dess sekretess, som påvisats i den rättsliga genomgången¹³¹ också tolkas olika mellan barnahus och informanter. Bland annat visar detta sig avseende frågeställningar kring hur länge socialtjänsten får vänta med att informera vårdnadshavare om att utredning har inletts, polisanmälan är gjord och förhör kommer att hållas. Polis och åklagare vill generellt sett hålla förhör innan socialtjänsten går in och informerar och ger insatser. Vidare påverkar tolkningen av förundersökningssekretessen vilka som kallas och får delta vid medhörning av förhör, där resultaten visar att olika åklagare, liksom olika barnahus, beslutar på skilda sätt. På vissa orter får representanter från samtliga professioner delta, på andra får vissa delta och på åter andra inga alls, alternativt att det är beroende på omständigheter i det enskilda fallet. Det finns anledning att diskutera orsaker till dessa skilda tolkningar, som kan ha att göra med till exempel varierande inställningar till vikten av samverkan, eller frågor om att bevara kontroll över information inom professionen.

131 Se ovan kap 7 och Pavlovskaja, E. och Åström, K. (2008).

Roll- och ansvarsfördelning

Resultat från delrapporten visar att informanterna överlag upplever roll- och ansvarsfördelningen mellan de olika myndigheterna och professionerna som tydlig. Vissa oklarheter har dock visat sig när det gäller gränsdragningarna mellan barnahus-socionomerna och socialtjänstens socialsekreterare. Vidare har resultaten visat på upplevda problem gällande ansvarsfördelningen på övergripande samverkansnivå. Avsaknad av mandat att driva igenom samverkan, avsaknad av samverkansavtal och bristande resurser från olika myndigheter, har nämnts som svårigheter i samverkan på ett flertal orter. I förhållande till försöksverksamheterna kan konstateras, att huvudmannaskaps- och funktionsgränser på ett flertal orter har upplevts som problematiska och lett till svårigheter i samverkan. På de olika barnhusen finns samverkansgrupper med något varierande beteckningar, som styrgrupper, referensgrupper, arbetsgrupper, samverkansgrupper och samrådgrupper. I de mer övergripande samverkansgrupperna (som inte behandlar enskilda ärenden) finns generellt sett representanter från alla nivåer i de organisationer som ska samverka, dock med varierande nivårepresentation i de olika grupperna.

Metodutveckling

Beskrivningarna av vilken metodutveckling som skett skiljer sig mycket mellan orterna. Gemensamt är dock att utveckling sker kontinuerligt och att de ”nyare” barnhusen snarare befinner sig i uppbyggnadsskeden av metoder än i utvecklingsskeden, medan de barnhus som varit igång längre tid utvecklar och förändrar metoder.

Utbildning och gemensam fortbildning

Det generella mönstret är, att den fasta personalen har erfarenhet av liknande arbete sedan tidigare. De uppger också att de olika professionerna går ”sina” specialutbildningar, som till exempel kurser om samtal med barn eller våld mot kvinnor och barn. När det gäller gemensam fortbildning av all personal hade det vid tillfället för intervjustudien förekommit i sällsynta fall. Vid tillfället för enkätstudien framkom att de skilda yrkesprofessionerna hållit utbildningsseminarier för varandra i Stockholms barnhus. Däremot har inte gemensam fortbildning om samverkan i sig, i syfte att bygga upp en samverkanskompetens, förekommit på någon av orterna.

11.2 Utbyte och påverkan mellan myndigheterna/ professionerna

Kunskapen om och förståelsen för de andra myndigheterna och professionerna upplevs till stor del ha ökat genom samverkan. Samverkan sker i hög grad också utöver de

formella samverkansmötena, det vill säga mer *informellt* genom till exempel telefon- och mail-kontakter mellan ansvariga utredare kring enskilda ärenden, men också i syfte att bygga kontaktnät eller sprida kunskap. Den formella samverkan i mötesform, anses generellt ha underlättat och ökat den mer informella samverkan. Detta kan således ses som ett tecken på att det faktiskt sker ett kontinuerligt utbyte av kunskap och information i såväl enskilda ärenden som på en övergripande nivå, och att detta utbyte har ökat genom samverkan i barnahus. Dock bör poängteras att beskrivningarna från jämförelsekommunen Norrköping i detta avseende i stort är jämförbara med beskrivningarna från försökskommunerna.

Diskussionerna på de skilda samverkansmötena upplevs också ha förändrats under försöksperioden. Kommunikationen mellan samverkansaktörerna har förändrats mot en större öppenhet och tillit och de har blivit mer samspelade inom grupperna. Beskrivningarna av förändringarna i innehållet handlar om att i början diskuterades verksamhetsuppbyggnad med många praktiska detaljer kring till exempel utrustning och rutiner, vilket sedan förskjutits mot att handla om vidareutveckling och metodutveckling. De skilda barnhusen har dock kommit olika långt i denna process. Vidare påverkas innehållet i diskussionerna av för tillfället aktuella och skiftande problem på de olika orterna, till exempel i förhållande bristande samverkan med specifika myndigheter. Socialtjänst, polis och åklagare är de professioner som uppges ha störst inflytande i samverkansarbetet, med en jämn fördelning dem emellan. Flera informanter uppger att samverkan medför en ökad möjlighet att argumentera och därmed påverka de andra myndigheternas förhållningssätt och beslut. Samverkan uppges däremot ha förändrat den egna myndighetens arbetssätt i varierande grad mellan de skilda professionerna. Rättsmedicin och polis är de myndigheter som uppger att de har förändrat sina arbetssätt minst, medan socialtjänsten uppger att de har förändrat sitt arbetssätt mest genom samverkan.

På vissa orter uppges att socialtjänsten inväntar polisens förhör innan de informerar vårdnadshavare. Det finns mot denna bakgrund anledning att diskutera tendenser till en ”juridifiering” på vissa barnahusorter. I detta sammanhang menas med juridifiering att det ena målet i försöksverksamheten – målet om en effektivare rättsprocess – verkar ha fått större vikt än det andra – det psykosociala målet om att skydda och stödja målgruppen. Utifrån ett flertal informanter har fokus i verksamheterna upplevts oklart, det vill säga vilket av de två målen som är av största vikt och av första prioritet, där ett flertal informanter upplever att ”rättsfokus” har tagit överhanden.

Möjligheter och svårigheter

Som *möjligheter* med samverkan nämns dels aspekter i förhållande till barnen, dels i förhållande till professionerna. Aspekter som tagits upp i förhållande till barnen är exempelvis att det är en barnanpassad miljö och att barnen slipper berätta sin historia upprepade gånger på olika platser. Möjligheter som uppgivits i förhållande till professionerna är ökad effektivitet, personkännedom, kompetenshöjning och möjligheten att påverka varandra. Det går således att utläsa en ”medvetandeprocess” från att

enbart betona kunskapen om varandras arbete och den personliga kännedomen mellan de olika myndigheterna och professionerna som underlättar samverkan och ”snabbar upp” arbetet, mot att betona vikten av ett fördjupat barnperspektiv och ett helhetsperspektiv. Beskrivningarna av de största *svårigheterna* med samverkan varierar efter professionstillhörighet och efter kommundillhörighet. På de olika barnhusen finns problem knutna till samarbetet med olika myndigheter. Vanligt förekommande beskrivningar rör tids- och resursbrist, olika tidsperspektiv, prioriteringar och flexibilitet, olika organisatoriska villkor, varierande arbetsbelastning och olika lagstiftningar. Som exempel kan nämnas att socialtjänsten också uppger problem som gäller att tillgodose barnets bästa i samband med att samordna deras arbete med brottsutredningen, liksom avvägningar mellan barnperspektiv och föräldraperspektiv. Barnsjukvården nämner resursbrist och bristande bemanning av barnläkare och rättsmedicin nämner att de kommer in för sent i förloppet. Trots svårigheter i relation till olika myndigheter på de skilda barnhusen upplevs generellt sett, ärendehandläggningen gå snabbare och förhör hållas tidigare i och med barnhusens införande.

Resultaten har sammanfattningsvis speglat normkonflikter mellan ”rättsfokus” och ”socialfokus” och mellan förundersökningssekretess och socialtjänstlagens betoning på information och öppenhet mot klienten. Detta har också påverkat insatser, arbetssätt och i förlängningen troligen haft effekter för målgruppen. Då rättsprocessen kan förväntas påverka hela familjen blir målgruppen, och vilka som inbegrips däri av betydelse, exempelvis ifall vårdnadshavare inkluderas eller exkluderas, liksom ifall misstänkt förövare inkluderas eller exkluderas. Det finns risk att en juridifiering, i betydelsen att brottsutredningen präglar verksamheten, medför att familjen inte blir informerad och delaktig. Då misstänkt förövare samtidigt är vårdnadshavare kan en exkludering också medföra att samtycke inte ges och i förlängningen att insatser för barnet inte kan genomföras. Detta kan också antas leda till att sociala stödinsatser (som behandlingsinsatser) blir försenade, alternativt uteblir. Vidare har spänningsförhållandet mellan det rättsliga och det psykosociala målet fått konsekvenser för professionerna avseende ojämnliskt inflytande och ojämn maktbalans, med ett övertag för åklagare, polis och socialtjänst jämfört med barnläkare, barn- och ungdomspsykiatri och rättsmedicin. Detta kan förutsättas påverka till exempel i vilken utsträckning undersökningar görs och insatser och behandlingar ges, vilket i sin tur kan få konsekvenser för målgruppen.

Undersökningen visar, att insatserna som ges i de skilda barnhusen varierar avseende bemanning på barnhusen, om de skilda myndigheternas insatser sker under samma tak eller inte, om de erbjuder stöd och behandling eller inte, vilka som ingår i målgruppen (med variationer i förhållande till brott, föräldrar, förövare och ålder), om barnhusen enbart är med i det inledande skedet eller också har viss uppföljning av ärenden och insatser med mera. Intervjuer och enkäter har också belyst att det sker kontinuerliga förändringar i samtliga barnhus i förhållande till ovan nämnda aspekter och i förhållande till innehållet i samverkan. Överlag upplevs samverkan ha blivit bättre och med tiden har barnhusen kommit tillrätta med inledande problem som lokaler och teknik. De börjar, fast dock i varierande grad mellan barnhusen, få olika

myndigheter på plats, alternativt att komma dit. Samverkan har överlag lett till ett kontinuerligt kunskapsutbyte och därmed ökad förståelse för varandras arbete, förutsättningar och begränsningar. Samverkan har till viss del också lett till förändrade arbetsätt, dock i olika grad mellan de olika myndigheterna och professionerna. Den formella samverkan i mötesform har vidare lett till ökad informell samverkan. Orsaker och förklaringar till variationerna mellan barnhusen kan till stor del antas ligga i de skilda organisatoriska förutsättningarna. Vilka insatser som ges och vilka målgrupper de riktar sig mot, beror troligen delvis på bakgrunden till barnhusen på de olika försöksorterna.

12. Barnets och föräldrarnas upplevelser av kontakter med barnahusen och olika professionella aktörer¹³²

12.1 Barnahusens lokalisering och fysiska miljö

Barnahusen ligger alla i ”vanliga” hus och lägenheter med hemlik miljö. Alla lokaler-
na är renoverade nyligen eller ganska nyligen. De är målade i ljusa färger och inredda
med nya möbler i klara färger och med mjuka former. Det finns mycket leksaker,
mjukisdjur, tidningar och spel. På flera ställen finns olika väntrum för de minsta bar-
nen och för tonåringarna. Väggarna är prydda med konst och textilier i klara färger.

132 Detta avsnitt bygger i allt väsentligt på Rasmusson, B. (2008).

Bild 1, 2 och 3 *Interiörer från Barnhuset i Linköping och Barncentrum i Stockholm*

I *Malmö* ligger *Kriscentrum för barn och ungdomar* på en gata, som kan karaktäriseras som en bakgata i centrala *Malmö*. Det inryms i en lägenhet på bottenplanet i ett bostadshus med fem våningar. Det går att hitta genom en ganska oansenlig skylt där det står "Kriscentrum för barn och ungdomar".

Bild 4 *Kriscentrum för barn och ungdomar i Malmö*

I *Göteborg* inryms *Barnhuset* i ett eget hus, som tidigare varit en skola för funktionshindrade barn. Det är ett stort nyrenoverat tegelhus, som ger intryck av en gammal folkskola. Det ligger i ett bostadsområde omgivet av grönområden, villor och hyreshus. Det ligger intill Bryggan som är ett utredningshem för barn och unga. Försöksverksamheten med ett Barnhus inrymdes inledningsvis i Bryggans lokaler.

Bild 5 *Barnhuset* i *Göteborg*. Foto: *Tomas F Singer*

I *Linköping* inryms *barnahuset* i ett rött enplans trähus beläget på lasarettområdet. Det har tidigare använts som daghem. Utvändigt på huset finns en tydlig skylt med texten "Barnahus".

Bild 6 *Barnahuset i Linköping*

I Umeå ligger *barnahuset* på andra våningen i ett hus i en företagsby, Uminova. I huset inryms, utöver barnhusets lokaler, kontor för olika företag. Det finns ingen information om barnhusets existens i entrén eller hissen. Anledningen till detta är att man väntar på att även kvinnoverksamheten ska inrymmas i samma lokaler som Barnahuset. På dörren till den lägenhet där barnhuset inryms finns en dörrskylt.

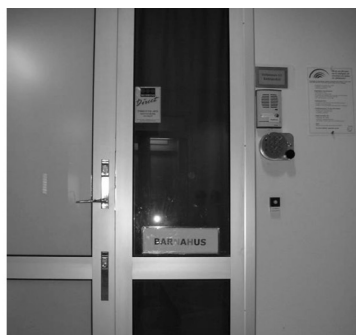

Bild 7 och 8 *Barnahuset i Umeå*

I Stockholm ligger *Barncentrum* i en stor lägenhet på andra våningen i ett bostadshus i centrala Stockholm. På utsidan av huset finns en skylt som visar att *Barncentrum* inryms där.

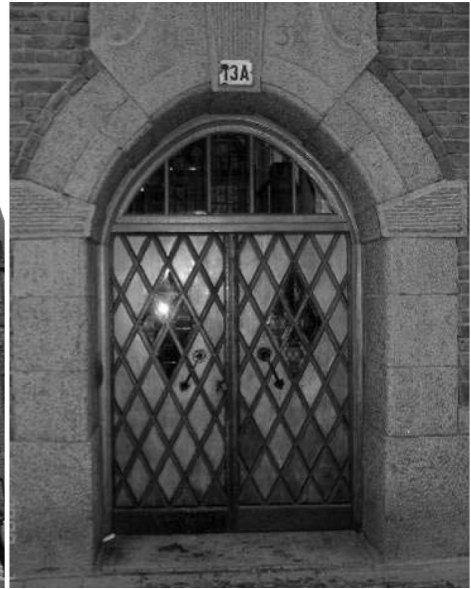

Bild 9 och 10 *Barncentrum i Stockholm*

I *Sundsvall* inryms *Stödcentrum för barn och unga* på första våningen i ett centralt beläget kontorshus. I trapphuset och på entrédörren finns skyltar som visar vägen.

Bild 10 och 11 *Stödcentrum för barn och unga i Sundsvall*

Information om barnhusens verksamhet, anställda och kontaktvägar finns att tillgå på kommunernas hemsidor i alla försökskommunerna utom Umeå.

12.2 Barns och föräldrarnas upplevelser

De intervjuade barnen har delgett intryck från sina allra första kontakter med barnhusen. Mötena med den fasta personalen där har varierat beträffande innehåll och varaktighet. Kontakten har för de flesta bestått i besök på barnhuset under en dag, då någon av socialsekreterarna mött dem när de kommit dit, visat dem runt i lokalerna och berättat om verksamheten och sedan överlämnat till polisen att presentera sig själv och hålla förhöret. I några fall har kontakten med personalen på barnhusen bestått i mera långvariga behandlingskontakter.

De intervjuade barnen hade alla besökt barnhusen för första gången med anledning av de händelser som föranlett de här aktuella anmälningarna. Ingen av dem kände innan dess till att det fanns något som kallades barnahus. När de först hörde talas om att de skulle dit framkallades olika föreställningar om vad det kunde vara och de blev överraskade. En 14-årig flicka fick, när hon hörde talas om Barnhuset i Göteborg, föreställningen om att hon skulle till ett "dagis" med många barn. En tonårsflicka gick till polisförhöret med föreställningar om hur det skulle gå till hämtade från TV-deckare och fann i stället ett fint rum.

För de allra flesta var det första gången som de varit på polisförhör eller haft kontakt med professionella utredare och behandlare. Undantag är två flickor som tidigare varit på polisförhör på grund av våldtäkt och misshandel, samt ytterligare fyra flickor som tidigare haft kontakter med socialtjänst respektive ungdomsmottagning, barnpsykiatri och barnhabilitering. Deras referensramar varierar därför.

Inte något av de intervjuade barnen har kommit i åtnjutande av alla de tjänster som ett barnahus kan erbjuda. De har därför inte kunnat svara på frågor utifrån egna erfarenheter om betydelsen av att ha allt under ett tak. Reflektioner kring barnhusets läge och exponering utåt framkom i en av intervjuerna. Detta är annars en aspekt som inte tillmätts någon större betydelse. En flicka i Umeå anser att det är positivt att kunna gå dit utan att det är uppenbart att man ska till barnhuset. Eftersom verksamheten inryms i ett hus med kontorslokaler kan ärendet lika gärna vara att till exempel hälsa på mamma på hennes arbetsplats. Att man har anledning att besöka barnhuset är något man vill behålla för sig själv.

Inredningen i barnhusens förhörsrum får positiva omdömen. Miljöns utformning uppskattas av barnen som visat att de lagt märke till färgerna, sakerna och inredningen. Det framkommer att viktiga kunskaper om vad som karaktäriserar en barnanpassad miljö¹³³ tagits tillvara. Den 13-åriga flicka som uppmärksammat att hennes mamma lämnades ensam att vänta strax intill ett kontorsrum med sekretessbelagt material visar, att barn är skarpögda och kan lägga märke till detaljer som vuxna kan vara omedvetna om. Från ett par ungdomar framkommer synpunkter på att miljön är alltför "barnlig" och att ordet barnahus associerar till verksamheter för små barn.

133 Cederborg, A-C. (2000)

TVå tonårsflickor, som båda upplevt förhör både på polisstationen och i barnhuset anser att miljön på barnhuset känns betydligt tryggare och lugnare. ”På polisstationen är det så mycket människor.” Flera beskriver emellertid att det kändes obehagligt att det fanns en videokamera i förhørsrummet. De beskriver obehagskänslor och nervositet, något som orsakade att de kände sig spända och hade svårt att släppa tanken på att de blev filmade. Detta kan också tolkas som att barnen upplevt att det varit svårt att medhörande funnits med. Detta faktum är annars ingenting som kommenterats mera ingående i intervjuerna. Polisens bemötande beskrivs emellertid av alla de intervjuade barnen i positiva ordalag. I de flesta fall verkar barn ha lätt att förstå vad ett polisförhör är och hur de förväntas uppträda där. Utsagorna från en 8-årig pojke, liksom en mammas berättelse om hur hennes 6-åriga dotter upplevt förhöret, tyder emellertid på att det kan vara svårt att förklara innebörden i ett polisförhör för yngre barn. Det framkommer också i intervjuerna att polisförhören är förknippade med starka känslor som skuld och rädsla.

Personalen på barnhusen får genomgående positiva omdömen oberoende av kontakternas varaktighet. De beskrivs som ”jättesnälla” och ”trevliga”.

Generellt sett har barn och föräldrar liknande synpunkter och uppfattningar om miljön och bemötandet i barnhusen. Det är en bra miljö för det akuta omhändertagandet i samband med en polisanmälan. Föräldrar uppskattar att polisförhören sker i en trygg och lugn miljö och att poliserna inte har uniformer. De föräldrar som själva varit på barnhusen uppskattar likaså personalens positiva och vänliga bemötande. Att flera myndigheter samverkar i samma lokaler värderas positivt.

Är omhändertagandet bättre och mera barnanpassat på barnhusen jämfört med tidigare? De föräldrar som kan jämföra med tidigare erfarenheter ger delvis svar på denna fråga. De beskriver hur mycket bättre det varit för barnen att få komma till barnhus jämfört med deras tidigare erfarenheter av polisförhör på polisstation och läkarundersökning på sjukhus. Ett intressant exempel är de två syskon som tidigare förhörts på polisstationen, där de inte velat prata om det som hänt. Ett par år senare kom de fram till att de ville berätta och kom då till ett barnhus. Miljön och bemötandet där tycks ha varit av avgörande betydelse för att först pojken och sedan även lillasyster vågade berätta om sådant som de länge gått och burit på. Besvikelsen var stor när förundersökningen lades ner. Det uppfattades emellertid som mycket positivt att polis och åklagare personligen hade bestämt att de själva ville berätta för barnen om skälen till detta.

Vikten av tillgång till information är ett återkommande och framträdande tema i intervjuerna. I relation till barnen är målet att minimera antalet kontakter med professionella, men denna målsättning gäller inte för de vuxna. Som förälder har man stort behov av att få hjälp med att överblicka och förstå, vad som händer och kan komma att hända, i de kaotiska situationer som uppstår när misstankar om misshandel och övergrepp aktualiseras. Viktiga synpunkter har framkommit om vikten av information om barnhusen via kommunernas hemsidor, en typ av information som dock inte ersätter den personligt riktade informationen. Det är framför allt de missstänkta förövarna som både känner sig utestängda från viktig information och från barnhusen. De har därför haft särskilt svårt att förstå innebörden i de olika typerna

av utredningar, de professionellas olika roller och barnhusens målgrupper och uppgifter. Utsagor från en pappa som känt sig missförstådd i kontakten med barnpsykiatrin ger indikationer på att misstänkta föräldrar kan få uppfattningen att alla myndigheter har som uppgift att ”sätta dit” och döma dem. Utsagor från de misstänkta förövarna riktar uppmärksamheten på frågor om barnhusens definition av målgrupper, rutinerna för information till föräldrar och synen på föräldrars delaktighet i utredningarna.

Några föräldrar är positiva till socialtjänstens bemötande och de utredningar de medverkat i. Ett gott exempel är den mamma med utländsk härkomst som upplevde att familjen fick mycket god hjälp av alla de inblandade myndigheterna. Pappan blev dömd för misshandel, men hela familjen fick tillgång till stöd och krisbehandling. Enligt mamman fick familjen på detta sätt god hjälp med att förstå svenska normer och syn på barnuppfostran. Flera föräldrar är emellertid starkt kritiska till socialtjänsten. Den kritik som framförs handlar bland annat om bristande tillgänglighet, brist på kompetens och dåligt bemötande. Särskilt viktigt att uppmärksamma är ett fall där en mamma verkligen önskade en social utredning, men där socialtjänsten tyckte det var onödigt med hänvisning till att förundersökningen lagts ner. Likaså ett fall där socialtjänsten, enligt pappan, fördröjde polisanmälan med hänvisning till att ”det har vi missat”.

Polisanmälan och besök på barnhusen har i flera fall föranletts av att barnen själva berättat för någon vuxen om att de utsatts för misshandel och övergrepp. De har tagit initiativ, vågat berätta och uppträder här i rollen som informanter och aktörer.¹³⁴ Utrymme finns på olika sätt för barns eget agerande men barnen framstår, i dessa sammanhang, ändå huvudsakligen som objekt eller offer och föremål för vuxnas beskydd och omsorg. Barnen måste finna sig i att bli föremål för olika slags utredningar och åtgärder. Men det innebär samtidigt att de kan avbördas ansvar och få sin rätt till skydd i enlighet med barnkonventionen tillgodosedd.

Generellt sett ter sig tillämpningen av ett barnperspektiv tämligen självklar och inte särskilt problematisk. Analys av händelseförloppet i enskilda fall ger emellertid inblick i olika slags komplikationer och spänningsförhållanden. I delrapport sex¹³⁵ redovisas händelseförloppet efter polisanmälan i fem fallbeskrivningar (Hedvig, Gunnilla, Erika, Ingrid samt David, Christer och Emil, som intervjuats tillsammans) som representerar fyra olika barnhus. I tre av dessa fallbeskrivningar återfinns även utsagor från föräldrar.

Hedvig, 15 år, som hade våldtagits av okänd förövare ”ute på stan” blev förhörd på polisstationen och läkarundersökt på sjukhuset. Detta skedde samma dag och Hedvig beskriver att hela proceduren var mycket påfrestande och pressande. Hon blev visserligen väl bemött på sjukhuset, men det finns skäl att förmoda att omhändertagande på barnhuset skulle kunna ha blivit mer skonsamt. Hedvig hade mot bakgrund av tidigare erfarenheter bristande förtroende för polisen på grund av att de inte följt upp tidigare anmälan som de lovat. Detta visar på betydelsen av att hålla över-

134 Dahlstrand, L. (2004).

135 Rasmusson, B. (2008)

enskommelser och att ge feedback till unga människor. Hedvig beskriver också konkret vilken betydelse det goda bemötandet från socialsekreterarna på barnhuset haft för henne. Hon uppskattar att de är unga, har ett bra förhållningssätt i samtalet och att de kunnat ge henne konkreta råd kring hur hon ska kunna hantera sitt självskadebeteende. De gav henne utrymme att komma till tals på sina villkor och vi finner att hon uppträder i rollen både som informant, aktör och medaktör i enlighet med Dahlstands definitioner.¹³⁶ Kontakten med barnpsykiatrin blev en besvikelse på grund av de många personalbytena. Hedvig har haft kontakter med flera olika professionella och beskriver att hon tycker att det är en fördel att ha flera olika att välja bland. Hennes utsagor motsäger därför i viss mån föreställningen om att barn bör ha så få professionella kontakter som möjligt. Hedvig tycker att barnhuset borde vara mera känt bland ungdomar, något som ger anledning till reflektioner kring barnhusens sätt att informera utåt och göra sin verksamhet känd.

Gunillas, 15 år, berättelse aktualiserar en mängd viktiga och svåra frågor utifrån att socialtjänsten tog till en extrem åtgärd genom att hemlighålla Gunillas vistelseort efter omhändertagandet enligt LVU. Gunilla beskriver att hon inte förstod de vittgående konsekvenser som den första kontakten med barnhus skulle komma att få. Hon hade sökt hjälp genom att berätta för personal på skolan att hon mår dåligt och blev misshandlad hemma. Både Gunilla själv och hennes mamma beskriver att de inte kunde förstå socialtjänstens agerande och att de inte heller fick information som gjorde det begripligt för dem. Socialtjänstens agerande kan ur en synvinkel tolkas som att de verkligen tog Gunillas berättelse på stort allvar. Sett ur en annan synvinkel finns det skäl att ifrågasätta om denna åtgärd vidtogs med hänsyn till barnets bästa. Det gavs inte utrymme för Gunilla att delta som medaktör eller aktör i de processer som följde efter polisanmälan. Ingripandet fick svåra konsekvenser för familjen och Gunilla själv beskriver att ingripandet inte ledde till att hon fick den hjälp hon behövde. Ett exempel på att den juridiska straffprocessen påverkar bemötande och sociala insatser. En särskild komplikation var att Gunilla relativt nyligen fått en neuropsykiatrisk diagnos. Fallet fäster, i likhet med ett par andra fall i materialet, uppmärksamheten på de särskilda omständigheter som kan behöva beaktas för barn med problem av detta slag. Föräldrarna beskriver hur de sökt hjälp hos professionella och ansträngt sig för att skapa ett gott samarbete med skolan, barnpsykiatrin och barnhabiliteringen, ett samarbete som de tycker varit gott och konstruktivt. Föräldrarna känner sig förbigångna och starkt kritiska till att vare sig de själva eller de experter som känner barnen blev kontaktade med anledning av barnens anmälningar.

Informationen hade inte nått fram till Gunilla på ett sätt som inneburit att hon kunnat förstå varför hon till exempel inte fick ha kontakt med sina föräldrar under tiden hon var omhändertagen enligt LVU. Även föräldrarna kände sig utelämnade, chockade och osäkra efter händelsen som sådan, men i hög grad även på grund av brist på information. Fallet leder också till frågor om skolans roll i samband med anmälan. Vem tar ansvar för att informera barn och föräldrar om att polisförhör ska äga rum eller har ägt rum, samt om barnhusens roll och uppgifter? Hur kommer det sig

att inte barnpsykiatri eller barnhabilitering konsulterades på tidigt stadium med tanke på Gunillas neuropsykiatriska funktionsstörning? På vilket sätt samverkar olika professionella aktörer i det akuta skedet och i andra faser av denna och andra liknande utredningar? Hur kommer det sig att polisförhören dröjde så länge?

Åklagarmyndigheten i Göteborg framhåller i sin handbok vikten av att anlita sakkunniga såsom barnpsykiatrisk expertis i komplicerade ärenden. Förhørsledaren kan exempelvis ha behov att få en bakgrundsbild av målsägandes psykiska status och psykosociala situation. Det kan också finnas behov av professionell tolkning av ett barns berättelse med hänsyn till ålder, utveckling och yttre betingelser.¹³⁷ Om barnpsykiatrin och barnhabiliteringen kopplats in, i enlighet med Gunillas mammas önskemål, redan i samband med förundersökningen är det möjligt att myndigheternas agerande kunnat påverkas så att andra alternativ än tvångsomhändertagande hade kunnat övervägas.

Även om vi här endast har tillgång till mammans och flickans subjektiva berättelser aktualiserar fallet aspekter som rör barns rätt till skydd mot samhällets övergrepp. Gunillas konstaterande ”Jag tror kanske att dom ville mig väl men dom gjorde det på fel sätt” ger viktiga tankeställare om att åtgärder med syftet att vara till barnets bästa kan komma att missriktas.

Erikas, 14 år, berättelse ger inblick i ett dramatiskt händelseförlopp som, så långt vi kunnat följa, slutat på ett bra sätt. Erika anmälde sin pappa för misshandel, vilket ledde till att han blev häktad. Hon tog senare tillbaka sina anklagelser. Myndigheternas stöd och föräldrarnas motivation att ta emot hjälp medverkade till lösningar av dotterns och familjens problem. Föräldrarna uppskattar insatserna från barnahuset och socialtjänstens sätt att genomföra utredningen. Erika själv beskriver betydelsen av att hon snabbt fick kontakt med socialsekreteraren på barnahuset, att hon fick möjlighet till samtalskontakt under en längre tid och att hon fått hjälp med att lära känna sig själv och sina känslor. Även kontakterna med barnpsykiatrin har varit till god hjälp. En tolkning av hennes berättelse är att hon intog rollen som medaktör¹³⁸ i hela händelseförloppet. Erikas bristande trovärdighet i anklagelserna mot föräldrarna var en särskild komplikation i detta fall. Ett förhållande som ställt särskilda krav både på föräldrarna och på de professionella i sättet att handskas med detta i relation till Erika.

Ingrid är liksom Hedvig *över 15 år* och hennes kontakt med barnahuset har bestått i att hon träffat sin terapeut och sin mamma och sina syskon där. Hon gjorde själv anmälan mot sin styvpappa, som enligt Ingrid misshandlat henne i 8 år. Övriga kontakter har hon haft på polishuset, sjukhuset, socialbyrå och i rättegångslokalen. Intervjun äger rum vid en tidpunkt då alla utredningar är avslutade. Det som återstår är fortsatta samtal med terapeuten tillsammans med mamman och att socialtjänsten ska hitta en kontaktperson till henne. Ingrid intog rollen både som medaktör och aktör¹³⁹ och hon har både positiva och negativa erfarenheter. Hon är starkt kritisk till socialtjänstens brist på respekt. I relation till socialtjänsten har det inte funnits den

137 *Handläggning av ärenden rörande övergrep mot barn. Handbok* (2007)

138 Dahlstrand, L. (2004)

139 Dahlstrand, L. (2004)

dialog som är nödvändig för en ung människas möjligheter till inflytande. Sådan dialog har emellertid funnits i den samtalsbehandling hon fått genom möten med psykolog på barnhuset.

Till slut är hon ändå nöjd med utgången av den process som blev en följd av polisanmälan. Hon fäster uppmärksamheten på värdet av att få möjlighet att bli förhörd av polisen vid flera tillfällen. Hon säger också att hon tror att det är bra för barn i allmänhet att olika verksamheter är samlade under ett tak, men för egen del har det inte haft så stor betydelse att hon fått träffa olika personer på olika ställen. Processen har inneburit att det blivit ett slut på den misshandel hon varit utsatt för under lång tid och hon har fått hjälp med att bearbeta sitt trauma. Intervjun med Ingrid ger inblick i en ung människas förmåga att, med rätt stöd, hitta strategier att handskas med sin situation. Den visar också att Ingrids rätt till både skydd och delaktighet har kunnat balanseras.

David, Christer och Emil, alla 13 år, kom i kontakt med barnhuset med anledning av att de utsatts för sexuellt ofredande av en ungdomsledare. De deltog under en tid i gruppsamtal med en av barnhusens socialsekreterare. De intog huvudsakligen rollen som informanter och i viss mån som medaktörer. Enligt vad som framgick av intervjun med Davids mamma fyllde barnhuset en viktig funktion när de snabbt inledde samtalskontakt med pojkarna. De gavs möjlighet att uttrycka sig bland annat om sina känslor i förhållande till den misstänkte förövaren. De fick också tillgång till viktig information om den rättsliga processen. Fallet illustrerar även skolans roll beträffande information till andra barn och föräldrar om det som hänt. De tre pojkarnas föräldrar har haft stöd av varandra och uppskattar kontakten med barnhuset, men efterlyser ändå ytterligare stöd riktat till dem personligen.

De familjer och barn som fått tillgång till krisbearbetning, stöd- och behandlingsinsatser är i allmänhet mycket positiva till det stöd de fått. Intressanta synpunkter framkommer emellertid på barnhusets och barnpsykiatriens roll i förhållande till barn respektive föräldrar. Insatserna sätter barnet i centrum, vilket föräldrarna är positiva till och har förståelse för. Samtidigt har de stort behov av att själva bli sedda som enskilda individer med egna behov av stöd, vägledning och krisbehandling. De känner sig emellertid osäkra på om barnpsykiatri och barnhabiliteringen har som uppgift att stödja föräldrarna och inte bara barnet. Deras synpunkter aktualiserar det spänningsförhållande som kan uppstå när myndigheterna måste försöka beakta flera olika perspektiv samtidigt – barnets, föräldrarnas och familjens. Utsagor i intervjuerna med de professionella aktörerna bekräftar att detta är ett påtagligt dilemma i praktiken.¹⁴⁰

Ett viktigt mål med barnhuset är att myndighetskontakterna för barnen ska bli färre. Genom att medhörande finns närvarande vid polisförhören slipper barnen upprepa samma berättelse för flera olika personer. Likaså minskar antalet kontakter om socialsekreteraren på barnhuset gör en del av den sociala utredningen (i stället för socialsekreteraren på socialbyrån) och samtidigt ger krisbehandling eller samtalsstöd. Men om barnet först måste träffa polis, läkare (ibland mer än en) och socialse-

kreterare på barnhuset och sedan psykolog, barnpsykiater, socialsekreterare på socialbyrån med flera, kan antalet professionella kontakter ändå bli omfattande, i synnerhet om befattningshavare ofta byts ut.

I de fall stöd- och behandlingsinsatser erbjuds och utnyttjas, kan dessa äga rum i eller utanför barnhus beroende på i vilken kommun barnhuset finns. Till socialtjänstens uppgifter hör att stödja familjen som helhet både under utredningstiden och mera långsiktigt¹⁴¹ och det är därför angeläget att förstå barnhusets roll och uppgifter i sitt sammanhang både på kort och på lång sikt.

Det har varit en grannliga uppgift att sortera, strukturera och ge rättvisa åt alla intervjupersonernas ibland vitt skilda erfarenheter och upplevelser. Som tidigare påpekats har varje barn och varje förälder sin speciella relation till barnhuset och till de olika professionella aktörerna beroende på anledningen till kontakterna och kontaktens varaktighet. Därtill kommer olikheter som kan hänföras till barnhusens varierande organisering, val av målgrupper, arbetsrutiner med mera. Det material som här redovisas är, som tidigare nämnts, inte representativt vare sig för enskilda barnhus eller verksamheterna utanför barnhus. Vi har emellertid fått tillgång till konkreta erfarenheter och indikatorer på viktiga omständigheter som var för sig är av stort värde för vår förståelse för barns och föräldrars upplevelser. Barn och föräldrar har bidragit med kunskaper och erfarenheter om sådant som de professionella kan vara omedvetna om.

141 *Barnhus: försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn* (2006)

13. Sociala utredningar och sociala insatser¹⁴²

I detta kapitel beskrivs och jämförs socialtjänstens målgrupp, handläggningsmetoder och insatser, samt barnperspektiv i utredningar gällande misstänkta övergrepp mot barn i utvärderingskommunerna, för att utröna om det finns kvalitativa skillnader i utredningar som genomförts i kommuner som tillämpar respektive inte tillämpar barnahusmodellen.

13.1 Barnen

Två femtedelar av barnen i utredningarna var av utländsk härkomst (41 %) ¹⁴³. Det fanns dock stora variationer mellan de olika kommunernas utredningar. Lägst andel barn med utländsk härkomst bland barnahuskommunerna hade Göteborg (22 %), och högst andel Malmö (65 %). Jämförelsekommunen Burlöv hade inga utredningar som gällde barn med utländsk härkomst.

Mer förvånansvärt var att kommuner med låg andel utlandsfödda personer i sina befolkningar hade relativt sett en mycket hög andel barn med utländsk härkomst i sina utredningar. ¹⁴⁴ Andelen barn med utländsk bakgrund i utredningarna var i förhållande till andelen utländska personer i kommunbefolkningen mer än fyra gånger så stor i Sundsvall, mer än fem gånger så stor i Umeå, och mer än tre gånger så stor i Linköping. ¹⁴⁵ Resultaten tyder på att kommunerna inte har tillräckligt uppmärksammat de särskilda behoven hos denna grupp av barnfamiljer.

142 Detta avsnitt bygger i allt väsentligt på Friis, E. (2008)

143 Termen ”utländsk härkomst” definierad som att barnets båda föräldrar var utlandsfödda (jfr definitionen i SCB).

144 Lägst andel personer med utländsk bakgrund i kommunbefolkningen hade Sundsvall (8 %), Umeå (10 %), samt Linköping (14 %). (Källa: SCB 2006.)

145 Resultatet skall tokas med en viss försiktighet eftersom det finns ett externt bortfall vad gäller de sociala utredningar, vilka bearbetningarna grundas i.

Drygt tre fjärdedelar av barnen hade båda föräldrarna som vårdnadshavare (77 %). När utredningarna inleddes bodde en tredjedel av barnen hos båda föräldrarna samtidigt (34 %) och hälften hos endast en förälder. När utredningarna avslutades hade andelen barn som bodde hos båda föräldrarna samtidigt minskat till en fjärdedel. Andelen barn som bodde enbart hos en förälder var i det närmaste oförändrad. Störst förändring inträffade i andelen barn som inte bodde hos någon av sina föräldrar. Andelen hade ökat från en tjugondel (5 %) vid utredningarnas inledning till en knapp åttondel (14 %) vid utredningarnas avslutning.

13.2 Utredningarna

När det gäller frågan hur barnen aktualiserades för utredning hos socialtjänsten, så skedde det i cirka två femtedelar av fallen genom anmälan från skola och förskola. Nästan en tredjedel av utredningarna grundades på anmälan från skolan och nästan en tiondel på anmälan från förskolan. Detta innebär att skolan och förskolan tillsammans utgjorde den dominerande anmälargruppen.

Näst vanligast förekommande aktualiseringsorsak utgjordes av en ansökan eller anmälan från föräldrar, vilket förkom i cirka en sjundedel av utredningarna (14 %), samt anmälan från gruppen ”annan anmälare”, vilket också förekom i cirka en sjundedel av utredningarna. Vård och polis svarade vardera för ungefär en tiondel av anmälningarna. Var fjortonde utredning hade initierats av en anonym anmälan (7 %). Minst vanligt var en anmälan från någon närstående (3 %).

Andel ärenden som var aktualiserade hos polisen varierade dock mellan kommunerna. I Sundsvall och Umeå hade samtliga ärenden aktualiserats hos polisen. Lägst andel fanns i Göteborg och jämförelsekommunen Burlöv, där två tredjedelar av ärendena hade aktualiserats hos polisen. I en del av dessa utredningar framgick det att socialtjänsten inte hade gjort polisanmälan därför att man hade bedömt att det saknades grund för sådan anmälan, och/eller av hänsyn till barnet. Det förhållande att ärenden inte polisanmälts kan således inte per automatik tolkas som en kvalitetsbrist i handläggningen.

Utredningarnas kvalitet har undersökts i fråga om utredningstid, dokumentation av beslut, bedömningskriterier, samt barnperspektiv.¹⁴⁶

Den genomsnittliga utredningstiden var 125 dagar, vilket innebär att utredningarna i snitt låg kring fyramånadersgränsen (ca 120 dagar). I förhållande till vad man funnit i tidigare studier¹⁴⁷, är detta mycket positiva resultat. Det fanns dock stora va-

146 Jfr *Anmälan, utredning, insats. Individ- och familjeomsorgens arbete med barn* (1998), där utredningarnas kvalitet diskuteras i termer av hur utredningarna uppfyller lagens krav när det gäller dokumentation, allsidighet och skyndsamhet, samt i vilken utsträckning barnperspektivet genomsyrar utredningarna (s 50 f).

147 Enligt det sammanvägda resultatet från olika studier, varierade de genomsnittliga utredningstiderna under 1990-talet mellan 6 – 13 månader. Sundell och Egelund, (2000), s 106 f.

riationer mellan kommunerna. Kortaste genomsnittlig utredningstid hade Malmö med ungefär tre månader. Längsta genomsnittlig utredningstid bland barnhuskommunerna hade Sundsvall och Umeå med drygt fyra och en halv månad. Längst genomsnittlig utredningstid totalt hade jämförelsekommunen Burlöv med drygt fem månader.

Undersökningen av utredningarnas dokumentation och bedömningskriterier har genomförts som en närgranskning av 27 utredningar (slumpmässigt utvalda). I närgranskningen undersöktes huruvida utredningarna uppfyllde dokumentationskraven i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd i SOSFS 2006:5, kapitel 5:3. Enligt resultatet uppfyllde de 27 utredningarna dokumentationskraven. Det innebär att det fanns uppgifter om de personer som ärendet avsåg och vad ärendet gällde, vad som hade kommit fram i utredningen, den enskildes uppfattning om sina behov samt utredarens bedömning och förslag till beslut.

I närgranskningen undersöktes utredningarna också utifrån de punkter som anges i Socialstyrelsens allmänna råd i SOSFS 2006:12, och som kompletterar baskraven i SOSFS 2006:5. Beroende på ärendets omfattning, bör det finnas uppgifter om datum då utredning inletts respektive färdigställt, hur utredningen genomförts, tidigare och pågående insats, barnets behov och vårdnadshavarens förmåga, samt faktorer av betydelse i familj och miljö, utlåtande från sakkunniga och referenspersoner, samt analys och bedömning av barnets behov av insatser.

Enligt resultatet, varierade de 27 utredningarna i både omfattning och utformning. Dessa variationer tycktes höra samman med faktorer såsom till exempel de individuella fallens komplexitet och socialförvaltningarnas interna dokumentationsmetoder. Det fanns dock en gemensam grundstruktur, innebärande att uppgifter enligt punkterna ovan fanns med utredningarna, men redovisade på olika platser och under olika rubriker.

I närgranskningen undersöktes de 27 utredningarna också utifrån huruvida de var influerade av de kriterier som finns med BBIC:s system för handläggning och dokumentation.¹⁴⁸ Enligt resultaten använde flera utredningar bedömningskriterier som motsvarar BBIC:s kriterier. Influensen visade sig explicit i några utredningar (knappt 15 %), genom att rubriksättning och disposition överensstämde med BBIC-systemets kriteriebeteckningar.

Mer vanligt i det närgranskade materialet var att influensen visade sig implicit, genom att rubriksättningen varken explicit eller systematiskt följde BBIC-systemet, men att flertalet aspekter som anges i BBIC också fanns med i utredningarna (drygt 40 %). Närgranskningen visade också att flera utredningar (drygt 33 %) hade tillämpat endast ett fåtal men grundläggande BBIC-kriterier implicit.

I närgranskningen undersöktes också barnperspektivet i de 27 utredningarna. Barnperspektivet undersöktes i termer av ”objektsyn” och ”subjektsyn”, enligt begrepp som använts i en tidigare utvärderingsstudie av BBIC-projektet.¹⁴⁹ Termen ”subjektsyn” refererar till att barnets egna åsikter och upplevelser kommer till uttryck

148 *Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC)*. (2006).

149 Rasmusson, B., Hyvönen, U. och Mellberg, L., (2004), s 51.

med deras egna ord i socialtjänstens dokumentation, medan ”objektsyn” refererar till de vuxnas beskrivningar och bedömningar av barnets situation och behov i dokumentationen. Enligt resultatet hade majoriteten av de 27 fallen (85%) en subjektsyn. Detta innebär att det fanns ett tydligt barnfokus i dessa utredningar.

Principen om barnets bästa implicerar dock att i en utredning till skydd eller stöd för ett barn bör utredaren i sin bedömning av barnets behov balansera subjektsynen med en objektsyn¹⁵⁰. Därför undersöktes också om de 27 utredningarna hade balanserat subjekt- och objektsynen i bedömningen av barnets behov. Det visade sig att barnets behov hade bedömts på basis av en kombination av subjekt- och objektsyn i två tredjedelar av utredningarna. I knappt en sjättedel av utredningarna (18 %) fanns en subjektsyn i beskrivningarna av barnets situation, men enbart en objektsyn i bedömningarna av barnets behov.

Sammantaget visar resultaten att utredningarna uppfyllde kraven på god kvalitet i fyra aspekter:

- 1) Den genomsnittliga utredningstiden för samtliga utredningar höll sig runt den stipulerade fyra-månadersgränsen.
- 2) Utredningarna i den urvalsbaseade närgranskningen, som innehöll utredningar från både barnahus- och jämförelsekommunerna, uppfyllde i stort de dokumentationskrav som finns i SOSFS 2006:5 och SOSFS 2006:12.
- 3) Kraven på en allsidig belysning tillgodosågs genom att BBIC:s kriterier tillämpades, explicit eller implicit, i flertalet av de 27 utredningarna.
- 4) Slutligen fanns ett tydligt barnfokus i det stora flertalet av de 27 utredningarna.

Detta innebär inte att allt var perfekt i utredningarna, utan det fanns brister som indikerar nödvändigheten av fortsatt kvalitetsutveckling. Det var dock tydligt att utredningskvaliteten hade förbättrats i förhållande till den generella kvalitetsnivån för 10 – 15 år sedan. Denna tendens mot allt bättre kvalitet i utredningarna har bekräftats i andra studier, som också pekat på ett samband med de kvalitetsförbättrande projekt som Socialstyrelsen har initierats, till exempel Barn i fokusprojektet¹⁵¹ och BBIC-projektet¹⁵². En förbättrad utredningskvalitet i barnhusen behöver således inte vara kopplad till försöksverksamheten som sådan, eftersom det finns en rad parallella kvalitetshöjningsprojekt.

150 Jfr *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser* (2006) s 17.

151 Enligt resultaten från en uppföljningsstudie av Socialstyrelsen under 1990-talets senare del, kunde de kvalitetsförbättringar man såg i utredningarna sättas i samband med Barn i fokusprojektet, Anmälan, utredning, insats: individ- och familjeomsorgens arbete med barn. (1998) s 50 f.

152 Av resultaten från Länsstyrelsens i Skånes granskning av barnavårdsutredningar framgår att flertalet kommuner tillämpade BBIC:s kriterier vid bedömningen av barnets behov. *Kvalitet och rättssäkerhet i barnavårdsutredningar. En granskning av barnavårdsutredningar i Skåne län.* (2007) s 16 f.

6.4 Insatserna

Förekomsten av insatser till barn och familjer i socialtjänstens regi har registrerats i datainsamlingen som dels insatser under utredningen och dels insatser efter utredningen. I sistnämnda fall handlar det således om insatser som beslutats i samband med att utredningarna avslutats. Socialtjänstens insatser har delats in i öppenvårdsinsatser, som i sin tur delades in i tre olika grupper av insatser, samt heldygnsinsatser.¹⁵³

Stödsamtal till barnet och/eller föräldrar under utredningarna förekom i drygt vart femte fall (21 %), och efter utredningarna i knappt vart sjunde fall (15 %). Kontaktperson, kontaktfamilj och personligt stöd under utredning förekom i mindre än vart tionde fall, och efter utredning i ungefär vart sjunde. Behandling eller terapi inom socialtjänsten förekom under utredningarna i knappt vart femte fall (18 %), och efter utredningarna i ungefär vart sjunde fall. Under tiden för utredningen var således insatser som stödsamtal, behandling och terapi vanligast, medan kontaktperson, kontaktfamilj eller annat personligt stöd oftare erbjöds när utredningen avslutades.

Placering av barnet utanför hemmet enligt SoL eller LVU under utredning förekom i 42 fall (18 %), det vill säga i lite mindre än vart femte fall. I 12 fall var barnet enbart placerat enligt SoL (5 %). I 18 fall var barnet enbart placerat enligt LVU (8 %) och i 12 fall skedde ett byte mellan dessa två placeringsformer under utredningen (5 %). Placering efter utredning förekom i 31 fall (13 %), det vill säga i knappt vart åttonde fall. I 6 fall var barnen placerade enligt SoL (2 %), och i 25 fall enligt LVU (11 %).

Sammantaget förekom insats under utredning i 130 utredningar. I genomsnitt innebar det insats under utredning i drygt sex av tio utredningar (55 %), eller drygt 0,5 insats per utredning. Inom barnahuskommunerna förekom insats under utredning i drygt fem av tio utredningar, eller drygt 0,5 insats per utredning. Inom jämförelsekommunerna förekom insats under utredning i sju av de elva fallen, vilket innebar insats drygt 0,6 insats per utredning. Det innebar således att kvoten för insatser under utredning var något högre i jämförelsekommunerna.

Sammanlagt fattades 138 beslut om insats vid utredningarnas avslut. Inom barnahuskommunerna innebar det insatsbeslut i knappt sex av tio utredningar, eller knappt 0,6 insats per utredning. I jämförelsekommunerna var insatskvoten något högre, drygt 0,7 insats per utredning. Även här hade jämförelsekommunerna en något högre insatskvot än barnahuskommunerna. Insatskvoten, varierade dock stort mel-

153 I. Öppenvårdsinsatser: 1) Stödsamtal i socialtjänstens eller barnhusets regi med barnet, förälder eller barnet och förälder i anslutning till det misstänkta/konstaterade brottet. 2) Kontaktperson eller kontaktfamilj till barnet eller familjen. Hit har också räknats insats i form av personligt stöd av socialsekreterare, eller att barnet beviljats stödkontakt i form av korttidsboende enligt LSS. 3) Behandling eller terapi av barnet, förälder eller barnet och förälder på socialtjänstens/kommunens behandlingshem, eller inom socialtjänstens öppenvård. I denna kategori innefattades en rad olika typer av insatser som föll utanför de två förstnämnda typerna av öppenvård. II. Heldygnsinsatser: Placering av barnet i familjehem eller HVB-hem, enligt SoL eller LVU.

lan barnhuskommunerna, från 0,4 i Göteborg och Stockholm, 0,5 i Linköping, 0,7 i Malmö och Sundsvall, till 0,8 i Umeå.¹⁵⁴

Om man ser till hur många utredningar i barnhusorterna som avslutades med beslut om en eller flera insatser, överensstämmer detta med tidigare approximativa beräkningar av hur många sociala utredningar som leder till insats.¹⁵⁵

Förutom de nu nämnda insatserna inom socialtjänsten, förekom också insatser inom hälso- och sjukvården, vanligen BUP. Insatser i form av behandling eller terapi inom hälso- och sjukvården, som ensam eller kompletterande insats vid utredningarna avslut förekom i en fjärdedel av fallen.

Insatsbesluten har också undersökts i den urvalsbaseade närgranskningen av de 27 utredningarna. Av dessa utredningar avslutades lite drygt hälften med insats. Bland de utredningar som *avslutades med insats*, fanns tre som avslutades med beslut att ansöka om vård enligt LVU (§ 1 och 2). I ett fall var barnet placerad i familjehem när utredning inleddes, och vid utredningens avslut beslutades att placeringen skulle förlängas. Resterande utredningar avslutades med öppenvårdsinsatser.

När det gäller de utredningar som *avslutades utan insats*, framgår det av resultaten att i fyra fall hade familjerna erhållit insatser under utredningen. Inför utredningarnas avslut, bedömdes att det inte längre fanns behov av stödinsatser. I tre fall bedömdes att barnets behov bäst kunde tillgodoses av BUP. I ett fall bedömdes familjen vara i behov av insats, men föräldrarna tackade nej till erbjudandet. I resterande utredningar bedömdes att det inte fanns något behov av insats, vare sig under utredning eller vid utredningens avslut. Dessa resultat visar således att utredningar som avslutas utan beslut om insats kan till exempel bero på att barnets behov av insats har tillgodosetts under utredningstiden, eller bedömts kunna tillgodoses på ett mer adekvat sätt genom insatser från BUP.

Två av de utredningar som avslutades med beslut att ansöka om vård enligt LVU, hörde till barnhuskommunerna. Båda utredningarna hade inletts med ett omedelbart omhändertagande av barnet enligt LVU 6 §. Genomförandet av dessa två utredningar gjordes till föremål för närgranskning, med utgångspunkt i de riktlinjer som anges i Socialstyrelsens komplement till SOSFS 2006:12¹⁵⁶.

I det ena fallet hade samverkan skett i form av samråd inför beslut om polisanmälan, och utredaren hade varit med och lyssnat vid polisförhören. Detta fall visade på problem i samverkan såsom, att polisens förundersökning gavs förtur framför socialtjänstens utredning. I detta fall innebar det bland annat, att det fattades beslut om umgängesbegränsningar enligt LVU, vilket motiverades enbart med hänvisning till att polisen skulle få göra klart sina förhör med barnen. Fallet visade också på förundersökningssekretessens implikationer för socialtjänstens utredning, bland annat att den kan begränsa utredarens möjligheter att snabbt få igång en direkt och öppen dialog med barnets föräldrar. Detta kan i sin tur försvåra för utredarens möjligheter både att skapa ett helhetsperspektiv på barnets situation och grund för samarbete

154 Värdena på insatskvoterna har avrundats.

155 Sundell, K. och Egelund, T. (2000), har uppskattat att ungefär hälften av utredningarna under ett år leder till någon form av insats (s 80 f).

156 *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser.* (2006).

med familjen. Det kan också medföra en ur barnets perspektiv påfrestande förlängning av utredningstiden.

I det andra fallet fanns inga uppgifter i utredningen om samråd eller om polisanmälan skett, och i så fall om förundersökning inletts. I det första fallet försvårades utredningen av polisens förundersökning, som inskränkte utredarens möjligheter till kommunikation med föräldrarna. Sådana kommunikationsproblem fanns inte i detta fall, utan utredningssamtal kunde inledas och genomföras på ett öppet sätt med föräldrarna redan från utredningens start. Det fanns också en skillnad i barnperspektiv mellan de båda utredningarna. I det andra fallet stod barnet i förgrunden, medan fokus i det första fallet låg på brottet. I den första utredningen gavs stort utrymme åt barnets syn på övergreppen, men utredningen sa mindre om andra delar av barnets vardagsverklighet. I den andra utredningen fanns ett fokus på hur barnet upplevde och betedde sig i sin vanliga vardagsmiljö. Sammantaget innebar förutsättningarna i detta fall att barnets och familjens situation fick en mer allsidig belysning.

Resultaten från de två fallstudierna visar att det kan uppstå problem i samarbetet mellan socialtjänst och polis- och åklagarmyndighet. Risker finns, som det ena fallet ovan illustrerade, att socialtjänstens utredningsarbete och därmed sammanhängande stöd- och behandlingsarbete får stå tillbaka för det brottsupplärande arbetet. Samverkan utgör en central del i definitionen av kvalitet¹⁵⁷, men i situationer där detta mål leder till kollisioner med andra viktiga krav på socialtjänstens arbete, hindrar det kvalitetsutvecklingen inom socialtjänsten.

157 Prop. 1996/97:124, s 56 f.

14. Förundersökningar och domarnas syn på brottsutrednings- kvaliteten¹⁵⁸

14.1 Barnen

I de förundersökningar¹⁵⁹, som ingår i denna delstudies empiriska underlag, utreds misstänkta brott mot 429 barn. Könsfördelningen i undersökningsmaterialet är relativt jämn, men med en liten övervikt på flickor. Barnens medianålder är 11,5 år.

Åldersklassen 7-14 år dominerar således i undersökningsmaterialet.¹⁶⁰ De utgör 60 procent av undersökningspopulationen. 15-19 åringarna utgör 19 procent och 0-6 åringar 21 procent av populationen. Tidigare studier, både svenska och internationella, visar att ungdomar är den grupp i samhället som är mest utsatt för brott¹⁶¹. Med denna utgångspunkt kan andelen barn som är över 15 år anses vara låg. Detta förhållande kan förklaras av att de är straffmyndiga och hanteras enligt delvis andra bestämmelser än barn under 15 år. En annan förklaring kan vara att ungdomar företrädesvis utsätts för brott i offentliga miljöer av utomstående eller okända förövare och faller därmed utanför barnahusens målgrupp, som företrädesvis är barn som utsatts för brott i nära relationer.

158 Detta kapitel är i all väsentlighet hämtat från Rejmer, A. och Hansen, H. (2008)

159 Undersökningsmaterialet består av ett urval av förundersökningar som genomförts i barnahusen och jämförelsekommunerna under år 2006 (304 FU) och 2007 (125 FU).

160 Barnen har indelats i tre åldersklasser: 0-6, 7-14 och 15-19 år.

161 Se Martens, P. (1998) och Ring, J. (2003)

14.2 Vilka brott misstänks barnen ha varit utsatta för?

I förundersökningarna dominerar polisanmälningar om misstänkta våldsbrott. 69 procent av barnen misstänks ha varit utsatta för våldsbrott, och 28 procent för sexuella övergrepp. Brottsubriceringen könsstämpning, olaga hot och fall där man avvaktat med brottsubriceringen uppgår sammanlagt till 3 procent. Utifrån dessa resultat kan vi konstatera att barn företrädesvis utsätts för våldsbrott och i mindre utsträckning för sexuella övergrepp, ett resultat som också har stöd i tidigare genomförda studier¹⁶².

De flesta av barnahusens målgrupper skiljer sig från jämförelsekommunernas, genom att de är avgränsade till brott i nära relationer. Detta avspeglar sig i undersökningsmaterialet. I jämförelsekommunerna rör 75 procent av förundersökningarna misstänkta våldsbrott och i barnahusorterna uppgår motsvarande andel till 67 procent. Denna skillnad kan förklaras av att det i undersökningsmaterialet från jämförelsekommunerna ingår misstänkta brott som faller utanför barnahusens målgrupp. Exempelvis så kallade skolbråk.

Tabell 12 *Brottgruppsfördelning i barnahus och jämförelsekommun*

	Våldsbrott	Sexualbrott	Övriga	Total
Jämförelsekommuner	75 %	25 %		100 %
Barnahusorter	67 %	29 %	4 %	100 %
Total	69 %	28 %	3 %	100 %

Av undersökningsmaterialet framgår att det finns en könsaspekt avseende vilka brott barn utsätts för. 89 procent av pojkarna misstänks ha varit utsatta för våldsbrott. Motsvarande andel för flickorna är 54 procent. Däremot misstänks fler flickor ha utsatts för sexuella övergrepp, 43 procent i jämförelse med 9 procent av pojkarna. Att pojkar är mestadels utsatta för våldsbrott och att flickor är utsatta för både våldsbrott och sexuella övergrepp är ett resultat som också har stöd i tidigare undersökningar.¹⁶³

Även ålder tycks vara en aspekt som påverkar vilken typ av brott barnet misstänks ha utsatts för. De yngsta barnen, 0-6 år, misstänks till 60 procent ha varit utsatta för våldsbrott. Motsvarande andel för åldersklassen 7-14 år är 76 procent. Den höga andelen kan delvis förklaras av att förundersökningar om skolbråk ingår i undersökningsmaterialet från jämförelsekommunerna. Den äldsta åldersklassen misstänks till 57 procent ha varit utsatta för våldsbrott och misstänks ha varit utsatta för sexuella övergrepp i störst utsträckning (40 procent). Motsvarande andel för 7-14 åringarna är 22 procent och för de yngsta barnen 35 procent. Vidare visar resultaten av den genomförda analysen av förundersökningar att det i undersökningsmaterialet ingår två

162 Se exempelvis *Statistik över avsiktligt våld mot barn* (2004)

163 Se exempelvis *Avsiktligt våld mot barn*, (2004), se även Brå, http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_showochid=8ochmodule_instance=2, 2008-02-10.

yngre barn som misstänks ha varit utsatta för könsstympning. Relationen mellan ålder och brottsrubricering i undersökningsmaterialet redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 13 *Brottsgrupp och ålderklass i barnahus- och jämförelsekommuner*

Brott	Åldersklass			Total
	0-6	7-14	15-19	
Våldsbrott	60 %	76 %	57 %	69 %
Sexualbrott	35 %	22 %	40 %	28 %
Övriga	5 %	2 %	3 %	3 %
Total	100 %	100 %	100 %	100 %

Vid en jämförelse mellan förundersökningar från 2006 och 2007 framgår att andelen våldsbrott har sjunkit i jämförelsekommunerna (från 88 procent till 49 procent), medan andelen i barnahusorterna ligger kvar på samma nivå (ca 68 procent). Analysen visar också att andelen sexuella övergrepp följdriktigt har ökat från 12 procent till 51 procent i jämförelsekommunerna och att nivån är oförändrad i barnahusorterna (knappst 30 procent). Givet barnahusens målgrupp, barn som misstänks ha varit utsatta för brott i nära relationer, tycks fördelningen mellan våldsbrott och sexuella övergrepp ligga kring 30 procent respektive 70 procent. Förändringen av fördelningen mellan våldsbrott och sexuella övergrepp i jämförelsekommunerna kan inte förklaras med utgångspunkt i förundersökningarna.

14.3 Barnens relation till misstänkt gärningsman

Av de analyserade förundersökningarna framgår att barnens relation till de misstänkta gärningsmännen varierar, men att barnet vanligtvis har en släktrrelation till den misstänkte (60 procent). I 22 procent av fallen är den misstänkte gärningsmannen en person som har en relation till barnet, men som är extern i förhållande till barnets familj. Barnahusens målgrupp är i de flesta fall avgränsad till brott mot barn i nära relationer, men av förundersökningarna framkommer att såväl barnahuset i Linköping som Stockholm, Malmö, Umeå och Sundsvall har hanterat anmälningar, vilka avser gärningsmän som har en extern relation till barnet. Det kan exempelvis röra sig om andra barn som är bekanta med brottsoffret, idrottsledare och lärare. I 8 procent av de analyserade förundersökningarna är den misstänkte gärningsmannen helt okänd för barnet.

Vem är då den misstänkte gärningsmannen? I undersökningsmaterialet är det företrädesvis pappor som är misstänkta gärningsmän (32 procent), därefter följer, i fallande skala, en extern gärningsman, det vill säga en person som har en relation till barnet, men som är extern i förhållande till barnets familj (22 procent), mammor (18 procent), föräldrarna gemensamt (10 procent) och okända gärningsmän (8 procent).

Av förundersökningarna framgår att kön inte har någon avgörande betydelse när det gäller barnets relation till gärningsmannen. Det finns inte heller någon större könsskillnad då misstänkt gärningsman har en relation till barnet men är extern i förhållande till barnets familj, även om pojkar är något mer exponerade. 24 procent av pojkarna och 20 procent av flickorna misstänks ha utsatts för brott av någon de känner, men som inte ingår i deras familjer. Om hänsyn tas till de skolbråk som ingår i undersökningsmaterialet från jämförelsekommunerna finns inte någon skillnad avseende kön och könsbundenhet, men i förhållande till barnets familj extern misstänkt gärningsman. Gärningsmannen är okänd för 16 procent av pojkarna och 12 procent av flickorna. Resultaten indikerar att tidigare föreställningar om att det finns en skillnad mellan vilka brott pojkar och flickor utsätts för kanske inte stämmer längre.

Det finns en tydlig skillnad mellan barnahusorter och jämförelsekommuner avseende misstänkt gärningsmans relation till barnet. Misstänkta gärningsmän som har en relation till barnet, men som är extern i förhållande till barnets familj, eller helt okända är vanligare i jämförelsekommuner än i barnahusorter. Det är vanligare att gärningsmannen tillhör barnens familj i barnahusorter (75 procent) än i jämförelsekommuner (25 procent). Det kan förklaras av att flertalet barnahus främst samordnar utredningar om brott i nära relationer och att brott där misstänkt gärningsman är över 15 år i praktiken knappast ingår i barnahusens målgrupp.

Om jämförelsekommunerna antas ge en genomsnittlig bild av brott mot barn i Sverige kan vi konstatera att 25 procent av misstänkta brott mot barn begås av gärningsmän som har en familjerelation till barnet och att 75 procent av brotten misstänks begås av andra externa personer. Detta indikerar att de barnahus som avgränsar sin målgrupp till endast brott i nära relationer, riskerar att bara fånga upp en fjärdedel av de barn som utsätts för brott. Ett resultat som bör leda till en vidare utredning av hur stor andel av misstänkt brottsutsatta barn som fångas upp av barnahusen.

Av undersökningsmaterialet kan det inte utläsas att det har skett några avgörande förändringar mellan förundersökningar från 2006 och 2007 avseende misstänkt gärningsman.

14.4 Barnens familjesituation

Familjesituationen för barn, som utsätts för brott, tycks skilja sig från den generella familjesituationen för barn i Sverige¹⁶⁴. Exempelvis sammanlever 72 procent av Sveriges barn med båda sina biologiska föräldrar. Motsvarande andel, i de fall någon förälder är misstänkt gärningsman och uppgift finns att tillgå, uppgår till 28 procent i de undersökta förundersökningarna. Det innebär att 66 procent av de barn som

164 SCB, http://www.scb.se/templates/tableOrChart___27475.asp. 2007-11-23.

SCB, http://www.scb.se/templates/tableOrChart___151501.asp. 2007-11-23.

misstänks ha varit utsatta för brott av någon eller båda föräldrarna har särlevande föräldrar¹⁶⁵. Konfliktnivån mellan de särlevande föräldrarna verkar dock inte skilja sig på något avgörande sätt från separerade föräldrar generellt.¹⁶⁶ Av förundersökningarna framgår att 28 procent anser sig vara i konflikt med varandra och att 11 procent av föräldrarna driver en vårdnadstvist.

Nedanstående tabell visar familjesituationen för barnen i undersökningspopulationen.

Tabell 14 *Åldersklass och föräldrarnas relation*

Åldersklass	Föräldrarnas relation					Total
	Samboende	Särlevande	Ej relevant ^a	Uppgift saknas	Mor eller far död	
0-6	27 %	59 %	6 %	8 %		100 %
7-14	20 %	45 %	28 %	7 %		100 %
15-19	13 %	39 %	32 %	12 %	3 %	100 %
Total	20 %	47 %	24 %	8 %	1 %	100 %

a. Med "ej relevant" avses situationer där familjeförhållanden inte har betydelse eftersom annan än förälder är misstänkt gärningsman.

En jämförelse mellan föräldrarnas relation i förundersökningar från 2006 och 2007 visar att andelen sammanboende (ca 20 %) och särlevande (45 procent) föräldrar inte har förändrats. Det har inte heller andelen fall där föräldrarnas relation är irrelevant (25 procent). Däremot har andelen förundersökningar där uppgift om föräldrarnas relation inte anges, ökat från 8 procent till 13 procent. Detta skulle kunna tolkas som om att antalet fall där misstänkt gärningsman inte ingår i familjen har ökat i materialet.

14.5 Barnperspektiv i förundersökningen

Barnperspektiv i förundersökningen kan definieras som att vuxna ser och lyssnar till den information barnet lämnar och utifrån denna och annan stödbevisning verkar för barnets bästa i egenskap av målsägande. Målsägandes bästa är, mot bakgrund av lagstiftningen liktydigt, med att få de för barnet bästa förutsättningarna för att lämna information samt att få upprättelse och ekonomisk kompensation för de kränkningar som brottet åsamkat.

Vid en jämförelse mellan barnahusorter och jämförelsekommuner framkommer att andelen barn som medverkat i förhör skiljer sig åt. I barnahusorterna har 76 pro-

165 Ett resultat som har stöd i tidigare forskning, se exempelvis *Kommittén mot barnmisshandel*, SOU 2001:18, Barn och misshandel.

166 Rejmer, A. (2003).

cent av barnen medverkat i åtminstone ett förhör. Motsvarande andel i jämförelsekommunerna är 42 procent. Denna skillnad kan delvis förklaras av att barnahuset och jämförelsekommunerna har olika målgrupper. Görs en målgruppskorrigering uppgår andelen barn i jämförelsekommunerna som kommit till tals i förhör till 52 procent. Detta resultat indikerar att samverkan i barnhusen bidrar till att stärka barns rätt att komma till tals.

Undersökningen påvisar också att barns medverkan i förhör i viss mån är åldersrelaterad. Det är barnen i den yngsta åldersklassen som i minst utsträckning kommer till tals i samband med misstanke om brott mot dem. 44 procent har inte förhörts. I åldersklassen 7-14 år har 28 procent av barnen inte förhörts och i den äldsta åldersklassen uppgår motsvarande andel till 19 procent.

Av undersökningsmaterialet framgår att det kan ha skett en förändring avseende barns rätt att komma till tals under försöksperioden. Andelen barn som inte har förhörts ligger kvar på samma nivå i jämförelsekommunerna, däremot har andelen barn som inte förhörts halverats i barnahuset. Andelen har sjunkit från 23 procent till 11 procent. Resultatet kan tolkas som om att barns rätt att komma till tals har stärkts i barnhusen. Denna positiva utveckling gäller dock inte alla barn. Av förundersökningarna framkommer att det inte har hållits förhör med barn under två år och att endast hälften av 3-4 åringarna erbjuds att få komma till tals genom förhör. I detta avseende kan inte förundersökningen anses vara barnanpassad. Orsakerna till detta bör utredas vidare.

Detta är ett resultat som också får stöd av BO:s undersökning ”Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen”. Av undersökningen framgår, att hälften av åklagarna anser att barn kan förhöras först vid tre års ålder och att en fjärdedel av åklagarna anser att det är möjligt att förhöra barn först i fyra årsåldern¹⁶⁷. Resultat som inte står i överensstämmelse med tolkningen av Barnkonventionen Artikel 12, som föreskriver att alla barn, oaktat ålder, har rätt att komma till tals i frågor som rör deras person.

14.6 Förundersökning

Så snart det finns anledning att anta att ett brott, som hör under allmänt åtal, har begåtts ska en förundersökning inledas (RB 23:1:1). Enligt RB 23:2 är dess huvudsakliga syfte att ge åklagaren tillräckligt material för att kunna göra en bedömning av åtalsfrågan. Ett annat syfte är att bereda målet så att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang i domstol. Ytterligare ett syfte är att ge den misstänkte inblick i åklagarens bevismaterial och göra det möjligt för honom eller henne att få materialet justerat och berikat.

167 *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen.* (2006) s 52.

14.7 Angivelse av brott – polisanmälan

I förundersökningarna är det vanligtvis socialnämnden som har anmält brott till polisen (50 procent). Näst vanligast är att barnens mammor har gjort polisanmälan (19 procent). Papporna står däremot endast för en mindre del av anmälningarna (4 procent). Barnet själv har gjort anmälan i 13 procent av fallen och barnens skola i 5 procent fallen. I nedanstående tabell finns en sammanställning av anmälare av brott i de undersökta förundersökningarna.

Tabell 15 *Anmälare av brott*

Anmält till polis av:	Antal	Procent
Uppgift saknas	30	7
Socialnämnden	215	50
Mamma	80	19
Pappa	18	4
Barnet	55	13
Skola	21	5
Annan	10	2
Total	429	100

Det finns dock en skillnad gällande vem som anmäler i barnahusort och i jämförelsekommun. Socialnämnden står bakom 61 procent av polisanmälningarna i barnahusorterna, men i jämförelsekommunerna kommer endast 23 procent av anmälningarna från socialnämnden. Att barnet själv anmäler att de utsatts för brott är nästan dubbelt så vanligt i jämförelsekommunerna som i barnahusorter (19 procent av anmälningarna respektive 11). Övriga anmälningar har gjorts av styvföräldrar, annan vårdnadshavare än biologisk förälder och en granne. Dessa gruppers anmälningsfrekvens uppgår till 2 procent. Det finns också en skillnad mellan uppgifter om anmälare i förundersökningarna. I förundersökningar som gjorts inom ramen för barnahus saknas uppgift om anmälare i 5 procent av fallen. Motsvarande andel är 11 procent i jämförelsekommunerna. Socialnämndens andel av anmälningarna i jämförelsekommunerna är 28 procent, mammornas 26 procent och barnet själv anmäler i 23 procent av fallen. Dessa resultat kan tolkas som om att myndigheternas samverkan i barnahus har bidragit till ett ökat barnfokus, som har medfört att myndigheterna tar ett större ansvar för barn som misstänks ha utsatts för brott. I detta avseende kan barnahusen således ha bidragit till att barns rättigheter har stärkts.

I nedanstående tabell redovisas fördelningen mellan vem som anmäler i barnahusort respektive jämförelsekommun.

Tabell 16 Anmälare av brott i barnahusort respektive jämförelsekommun

Anmälare	Barnahusorter	Jämförelsekommun ^a
Uppgift saknas	5 %	13 %
Socialnämnden	61 %	28 %
Mamma	17 %	26 %
Pappa	4 %	7 %
Barnet	11 %	23 %
Skola		-
Annan	2 %	3 %
Total	100,0%	100 %

a. Korrigerad för att uppnå jämförbarhet med barnahusorterna. Brottsstyper som till exempel skolbråk är borttagna.

Av förundersökningarna framgår också att barnets ålder påverkar vem som anger misstanke om brott. Socialnämndens benägenhet till att anmäla sjunker i takt med att barnets ålder stiger. Föräldrar anmäler företrädesvis brott mot barnen 0-6 år, och barnens egen anmälningsbenägenhet ökar i takt med stigande ålder. Detta resultat får delvis stöd i Barnombudsmannens undersökning *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen*. Av rapporten kan man utläsa att anmälningar om vålds- och sexualbrott mot barn i åldern 0-6 å främst görs av socialtjänsten, föräldrar/vårdnadshavare och av förskolepersonal.¹⁶⁸ De här analyserade förundersökningarna skiljer sig från Barnombudsmannens resultat, genom att förskolepersonal inte står bakom någon anmälan i undersökningsmaterialet. En jämförelse mellan förundersökningar från 2006 och 2007 påvisar inga större förändringar.

14.8 Barnets företrädare

Av förundersökningarna framkommer att det föreligger en skillnad mellan barnahusorter och jämförelsekommuner gällande tilldelningen av målsägandebiträde. I barnahusorter har 23 procent av barnen tilldelats ett målsägandebiträde. Motsvarande andel i jämförelsekommunerna uppgår endast till 8 procent. Barn, som får misstänkta brott utredda på barnahus, tilldelas således målsägandebiträde i högre utsträckning och får därmed stöd i högre grad än barn som misstänks ha varit utsatta för brott i jämförelsekommuner. I detta avseende kan barnahusens verksamhet ha bidragit till att stärka barns rätt till stöd i en brottsutredning och rättsprocess. Materialet indikerar att flickor får målsägandebiträde i högre utsträckning än pojkar. Ett

¹⁶⁸ *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen*. (2006) s 22.

resultat som bör utredas vidare för att klarlägga om det föreligger en diskriminering mot pojkar i detta avseende.

Barnombudsmannens undersökning av åklagares hantering av misstänkta brott mot barn från 0-6 år påvisar att 33 procent av åklagarna uppger att de ofta begär förordnande om målsägandebitråde. 25 procent av åklagarna svarar att de ibland begär målsägandebitråde. Endast 17 procent av åklagarna uppger att de alltid begär förordnande av målsägandebitråde.¹⁶⁹ Detta resultat skiljer sig från resultaten från analysen av förundersökningarna, där endast 10 procent av barnen i den yngsta åldersklassen, 0-6 år, har tilldelats målsägandebitråde. 11 procent av barnen mellan 7-14 år har tilldelats målsägandebitråde och motsvarande andel för barnen i den äldsta åldersklassen är 25 procent. Detta resultat visar att yngre barn har svårare att få tillgång till stöd i rättsprocessen.

En jämförelse mellan förundersökningar från 2006 och 2007 visar emellertid en ökning i tilldelningen av målsägandebitråde. Detta gäller både barnahusorter och jämförelsekommuner. I jämförelsekommunerna har andelen barn som tilldelas målsägandebitråde ökat från 5 till 10 procent och i barnahusorterna från 22 procent till 26 procent.

År 2000 infördes Lag om särskild företrädare för barn. Lagen är tillämplig då brottsoffret är ett barn och den misstänkte är en till barnet närstående person. Barnets särskilda företrädare har ungefär samma funktion som ett målsägandebitråde, men med mera långtgående befogenheter. Genom att förordna en särskild företrädare fräntas nämligen barnets vårdnadshavare sitt inflytande över barnets medverkan i polisens utredning av det misstänkta brottet. Av de analyserade förundersökningarna framgår, att det finns en skillnad mellan barnahusorter och jämförelsekommuner avseende tilldelning av särskild företrädare. I barnahusorterna har 26 procent av barnen tilldelats en särskild företrädare och motsvarande andel i jämförelsekommunerna är 14 procent. Detta resultat indikerar att barns rätt till stöd i en pågående brottsutredning tillgodoses bättre i barnahusorterna än i jämförelsekommunerna.

Vilken typ av brott barnet misstänks ha utsatts för har betydelse för om särskild företrädare tilldelas eller inte. Av de barn som har tilldelats en särskild företrädare misstänks 76 procent ha utsatts för våldsbrott och 22 procent för sexuella övergrepp. Variabeln kön har också betydelse vid tilldelningen av särskild företrädare. Av de barn som tilldelats särskild företrädare är 36 procent pojkar och 64 procent av flickor. Flickor tilldelas således särskild företrädare i högre utsträckning än pojkar. Ett resultat som borde föranleda ytterligare utredning i syfte att klarlägga om pojkar diskrimineras i detta avseende.

Av förundersökningarna framgår också att variabeln ålder förefaller ha betydelse för om särskild företrädare förordnas. I den yngsta ålderklassen, 0-6 år, har 16 procent tilldelats särskild företrädare. Barnen mellan 7 och 14 år har tilldelats särskild företrädare i 26 procent av fallen. Motsvarande andel i den äldsta åldersklassen är 23 procent. Med tanke på att det är vanligare att förälder är misstänkt för brott mot mindre barn, är detta resultat anmärkningsvärt.

169 a.a., s 48.

Vid en jämförelse mellan förundersökningar från 2006 och 2007 framkommer det att tilldelningen av särskild företrädare har minskat något, från 23 procent till 21 procent. Andelen tilldelade särskilda företrädare i jämförelsekommunerna har ökat från 6 procent till 22 procent. Däremot har tilldelningen i barnahusorterna minskat, från 29 procent till 20. Detta resultat är intressant utifrån ett målgruppsperspektiv och bör utredas vidare eftersom, barnahusens målgrupp företrädesvis är barn som misstänkts ha utsatts för brott i nära relationer. 85 procent av de misstänkta gärningsmännen i förundersökningar från barnahus ingår i barnets familj, vilket borde medföra ett behov av särskild företrädare i högre utsträckning än i jämförelsekommunerna där medlemmar ur barnets familj är misstänkt gärningsmän i endast 25 procent av fallen.

14.9 Beslut om att inleda förundersökning... eller inte

Om en polisanmälan gäller misstanke om övergrepp mot barn ska anmälan omgående överlämnas av polisen till åklagare.¹⁷⁰ På grundval av anmälan fattas sedan beslut om en förundersökning ska inledas eller inte. Beslutet om att inleda förundersökning fattas av polis- eller åklagarmyndigheten. Huvudregeln föreskriver att det föreligger en förundersökningsplikt.

Av de analyserade förundersökningarna framgår vid en jämförelse mellan barnahusorter och jämförelsekommuner, att 2 procent av polisanmälningarna lett till att förundersökning underlåtits i barnahusoreterna, medan motsvarande andelen i jämförelsekommunerna är 16 procent. Detta tyder på att benägenheten att inleda utredning av anmälda brott är högre i barnahusorterna. Hur ska man se på dessa underlåtelser? Vad är godtagbara skäl? Det finns också en könsaspekt i förundersökningens genomförande och utveckling. Då en förundersökning inleds, men läggs ned är målsägande i 43 procent av fallen pojkar och i 57 procent flickor.

Vid en jämförelse mellan förundersökningar från 2006 och 2007 framgår att andelen polisanmälningar om brott som leder till förundersökningsunderlåtelse är oförändrad. Däremot har andelen förundersökningar som läggs ned minskat från 61 procent till 50 procent. En jämförelse mellan barnahusorter och jämförelsekommuner under respektive år visar, att andelen förundersökningsunderlåtelser har minskat både i barnahusorter och jämförelsekommuner, men att andelen anmälningar som leder till en förundersökningsunderlåtelse är mycket högre i jämförelsekommunerna. Andelen nedlagda förundersökningar har minskat i barnahusorterna, men har däremot ökat i jämförelsekommunerna. Detta tyder på att barns tillgång till rättsapparaten har stärkts.

170 *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Handbok* (2007), s 8-9.

14.10 Förundersökningens ledning

Övergripping mot barn anses vara en av de svåraste typerna av ärenden som en åklagare har att handlägga, varför dessa ärenden inte lottas ut på alla åklagare. Istället koncentrerar varje åklagarkammare ärendena och lottar ut dem på särskilt utsedda åklagare som har ett särskilt intresse för uppgiften och som besitter en specialkunskap, samt har erfarenhet av handläggning av denna typ av brott. Åklagarna bör åtminstone ha genomgått kursen *Övergripping mot barn* enligt Åklagarmyndighetens handbok för att komma i fråga för handläggning av ärenden rörande övergripping mot barn.¹⁷¹ Kravet på utbildning betraktas som en åtgärd för att barnanpassa utredningsförfarandet. Vid en genomgång av åklagarkamrarnas bemanning och kompetens under 2006-2007 framkommer att specialiseringen i övergripping mot barn varierar mellan orterna och inom åklagarkamrarna. 57 procent av åklagarna som arbetar mot barnhusen har helt eller delvis genomgått åklagarmyndighetens kurs. Enligt uppgift har 21 procent av åklagarna genomgått annan utbildning och 21 procent saknar vidareutbildning i att handlägga övergripping mot barn. I jämförelsekommunen Norrköping har två av tre åklagare genomgått åklagarmyndighetens samtliga kurser, medan en åklagare saknar specialisering. Lite drygt hälften av åklagarna har således gått någon specialiserande och kompetenshöjande utbildning, men det finns fortfarande en grupp åklagare som saknar sådan utbildning i såväl barnhusorter som jämförelsekommuner.

Till sitt biträde har åklagaren förundersökningspersonal som vanligtvis är poliser (RB 23:3:2, PF 3:6a). Poliserna kan bistå åklagaren genom att exempelvis sköta spaningsuppdrag, utföra registerkontroller och hålla förhör. Utöver en förundersökningsledare brukar en förhørsledare utses. Förhørsledaren fungerar som handläggare och bedriver utredningen under förundersökningsledaren.¹⁷² Poliser, som arbetar med vålds- och sexuella övergripping mot barn, bör ha särskild kompetens som en del i barnanpassningen av utredningsförfarandet. En sådan kompetens kan erhållas genom utbildning. Av en genomförd undersökning, riktad till ansvarig på familjerotlarna i respektive polisdistrikt, framkommer att flertalet barnutredare har genomgått någon form av utbildning, men att omfattningen och innehållet varierar. Polismyndigheten i Malmö, Göteborg och Västerbottens län och Norrköping uppger att samtliga barnutredare har, i olika omfattning, genomgått relevanta kurser. I Linköping, Stockholm och på Polismyndigheten i Västernorrlands län har flertalet barnutredare genomgått utbildning, men det finns också utredare som saknar sådan utbildning. Det är företrädesvis nyanställda barnutredare. De polismyndigheter som finns i närheten av universitet och högskolor har ofta låtit personalen vidareutbilda sig genom att gå kurser på dessa. Av de erhållna svaren förefaller det också som om polisdistriktet i barnhusorterna skickar sin personal på fler kurser, men de verkar också ha en högre personalomsättning eftersom de har nyrekryterad personal, som inte har hunnit gå någon utbildning.

171 *Handläggning av ärenden rörande övergripping mot barn. Handbok* (2007), s 9.

172 Bring, T. och Diesen, C. (2007), s 77-78.

14.11 Bevisupptagning – förhör

70 procent av de barn som ingår i undersökningsmaterialet har förhörts. Det finns dock en skillnad mellan våldsbrott och sexuella övergrepp om förhör hålls eller inte. I 78 procent av de anmälda våldsbrotten hålls inte något förhör. Motsvarande andel gällande sexualbrott är 19 procent. Det finns också en könsaspekt i om det hålls förhör eller inte. 55 procent av pojkarna i de undersökta förundersökningarna har inte förhörts. Motsvarande andel för flickorna uppgår till 45 procent.

Det finns en skillnad mellan barnahusorter och jämförelsekommuner avseende om barnen förhörs eller inte. I barnahusorterna har 80 procent av barnen förhörts och i jämförelsekommunerna 44 procent. Att barn förhörs två gånger är dubbelt så vanligt i barnahusorter (16 procent i jämförelse med 8 procent) och att barn förhörs ytterligare gånger är fyra gånger vanligare i barnahus än i jämförelsekommunerna (8 respektive 2 procent).

Vid en jämförelse mellan åren 2006 och 2007 framkommer att det har skett en förändring avseende andelen barn som förhörs. I barnahusorterna har andelen ökat från 76 procent till 89 procent och i jämförelsekommunerna från 34 procent till 63 procent.

I åklagarmyndighetens handbok¹⁷³ preciseras att barnperspektiv i kontexten förundersökning framförallt handlar om att barnanpassa handläggningen. Av handboken framgår att en barnanpassning av förhör med barn ”ska präglas av hänsyn till barnets bästa och ge möjligheter att under goda betingelser berätta om sina upplevelser”¹⁷⁴. Barnhusen erbjuder en barnanpassad miljö, men inte mer än 35 procent av de genomförda förhören har skett i barnhusens lokaler. Under 2006 har endast barnhusen i Malmö, Linköping och Stockholm hållit förhör i de egna lokalerna, dock inte samtliga genomförda förhör. Av förundersökningarna från 2007 kan man utläsa att andelen förhör som hålls i barnhusen har ökat. Detta kan vara ett resultat av att starten av dessa barnahus har präglats av en etableringsprocess, där det första året av försöksverksamheten i stor utsträckning har använts till att bygga upp verksamheten, att inreda lokalen och att få tekniken att fungera.¹⁷⁵ Förhör kan hållas genom fysiska möten, men också genom telefon. Ett sätt som har använts i 3 procent av de undersökta förundersökningarna och företrädesvis i jämförelsekommunerna.

Möjligheten att uppta förhör genom videoband har utnyttjats i 23 procent av de undersökta förundersökningarna och ljudbandspelare har utnyttjats i 8 procent av fallen. Ofta har förhören både videoinspelats och tagits upp på ljudband (22 procent). Användningen av multimediala verktyg är högre i barnahusorterna, 65 procent i jämförelse med 24 procent. Dessutom påvisas att barn förhörs mer frekvent i barnahusorterna, det vill säga att barns rätt att komma till tals i frågor som rör dem tillgodoses i högre utsträckning i barnahusorterna och att detta sker på ett mera barnanpassat sätt.

173 *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Handbok* (2007)

174 *Ibid.* s 15.

175 Se vidare Johansson, S. (2008).

Ett av målen med barnahus är att minska antalet förhör. Av den genomförda analysen framkommer att hälften av barnen har förhörts en gång, att 14 procent av barnen har förhörts två gånger och att 3 procent har förhörts tre gånger och ytterligare 3 procent av barnen har förhörts fyra gånger eller fler. Om detta resultat relateras till ambitionen att minska antalet förhör och intervjuer framgår det av förundersökningarna att antalet förhör med barnen har minskat något. År 2006 hölls i genomsnitt 1,44 förhör med de barn som förhördes. Motsvarande snitt år 2007 är 1,34 förhör.

14.12 Medicinsk undersökning – stödbevisning

Läkarundersökningen fyller en viktig funktion i utredningen av brott. Genom en läkarundersökning av målsägande kan polis och åklagare få kunskap om det finns stöd för målsägandes anmälan eller inte.

Det finns en skillnad mellan barnahusorter och jämförelsekommuner vad gäller om medicinsk undersökning genomförs. 24 procent av barnen som utretts på barnahusort har undersökts. Motsvarande andel i jämförelsekommunerna är endast 7 procent. Det bör understrykas att barnahusens och jämförelsekommunernas målgrupp skiljer sig åt och att detta kan ha en inverkan på utfallet. Andelen barn som undersöks medicinskt har ökat från 2006 till 2007. I jämförelsekommunerna har andelen inte förändrats. Däremot har det skett en ökning i barnahusorterna, från 20 procent till 32.

I barnahusorterna har hälften av undersökningar genomförts i barnhusets lokaler. Detta resultat kan förklaras av att flera av barnhusen inte har lyckats färdigställa sina undersökningsrum förrän i slutet av 2006 eller i början av 2007. En annan möjlig förklaring är att barnet har sökt akutsjukvård.

14.13 Domarnas röst om barnahus

Inom ramen för utvärderingen av försöksverksamheten med barnahus har en enkätundersökning riktad till domare vid tingsrätt och hovrätt med barnahusorter och jämförelsekommuner som upptagningsområde genomförts. Det är endast tre domare, av 28, som arbetar på tingsrätt, som uppger att de har noterat någon skillnad mellan de polisutredningar som genomförs på Barnahusorter och andra orter. Inte någon domare, av de 20 som arbetar på hovrätt, har noterat någon skillnad. Detta kan förklaras av att försökstiden är för kort för att mål grundade på barnahusutredningar ska ha hunnit överklagas till hovrätt. Två av domarna som hade noterat en skillnad, uppger också att de noterat en skillnad mellan de barnförhör som genomförs på barna-

husorter och andra orter. Framförallt är det kvaliteten på inspelade förhör som anses ha blivit bättre. En av domarna har också noterat en skillnad mellan det språkbruk som används i förhör som genomförs på barnhuset. Respondenten understryker begränsningen i jämförelsematerialet, men menar ändå att den polisman som hållit förhören på barnhuset har varit mycket bra. I övrigt framgick det att för de flesta av domarna var försöksverksamheten med barnhus okänd. En fråga som infinner sig är, varför har inte domstolsverket bjudits in till en diskussion om hur barnhusen ska kunna bidra till att fler misstänkta gärningsmän ska kunna frias och fällas på bättre grunder.

15. Sammanfattande analys

Utvärderingen avser en försöksperiod med barnahus under åren 2006 och 2007. Eftersom fyra av de sex inte kom igång med sina verksamheter förrän försökstiden var långt framskriden, omfattar utvärderingen i realiteten en mycket kort verksamhetsperiod. Förhållanden som att 2006 års sociala utredningar inte skiljer från jämförelsekommunerna och vad som framkommit av tidigare studier, samt att domare vid tings- och hovrätter inte känner till barnahusens existens eller iakttagit några förändringar i utredningsmaterialet kvalitet, är därför inte förvånande. Samtidigt måste man beakta att det funnits samverkan i olika former i såväl barnahusorten som i jämförelsekommunerna. Därför har det blivit viktigt att i utvärderingen jämföra 2007 med 2006 för att visa på eventuella förändringar. Detta har inte varit möjligt att göra i alla de undersökningsmaterial som utvärderingen bygger på, eftersom materialinsamlingen enligt den ursprungliga planeringen skulle avslutas vid halvårsskiftet 2007, för att resultatet skulle kunna rapporteras i januari 2008. Emellertid har materialinsamlingen i de delar där det varit möjligt, fortsatt fram till i januari månad 2008. Materialet är rikt och omfattande. Det belyser olika delar av barnahusens verksamheter och i vissa fall ger delarna motsägelsefulla bilder.

15.1 Bakgrund

Vilka är barnen som besöker barnahuset? I de analyserade förundersökningarna förekommer något fler flickor än pojkar. Barnen är mellan 0-19 år med en medianålder på 11 år. Barnen misstänks oftast ha varit utsatta för våldsbrott, företrädesvis misshandel (69 procent). Det är vanligare att pojkar misstänks ha varit utsatta för våldsbrott än flickor. Däremot misstänks flickor i högre utsträckning än pojkar ha varit utsatta för sexuella övergrepp.

Medianåldern för de barn som är föremål för samråd i barnahuset är lägre, nämligen 9 år. Det tyder på att det är vanligare att misstänkta brott mot de äldre barnen polisanmäls. Barnen som blir föremål för sociala utredningar är lika gamla som de

barn som barnhusen håller samråd om. Det finns en överensstämmelse mellan de sociala utredningarna och förundersökningarna när det gäller vilka brott barnen misstänks ha varit utsatta för. Det samma gäller frågan om vem som är misstänkt gärningsman, samt barnens familjsituation.

Det finns en skillnad mellan barnhusorter och jämförelsekommuner avseende vem som gör polisanmälan om att barn har utsatts för brott. Det är vanligare att socialnämnden står bakom anmälan i barnhusorter än i jämförelsekommuner. I barnhusorterna står socialnämnden för 61 procent av anmälningarna. Motsvarande andel i jämförelsekommunerna är 23 procent. Föräldrarnas anmälningsbenägenhet är allmänt sett högre i jämförelsekommunerna. Att barn själva anmäler att de utsatts för brott är också vanligare i jämförelsekommunerna. I dessa står barnen för 19 procent av anmälningar. Motsvarande andel i barnhusorterna är 11 procent. Detta tyder på att myndigheterna är aktivare, jämfört med barn och föräldrar, i barnhusorterna.

Majoriteten av barnen har en familjerelation till den misstänkte gärningsmannen. Det är främst föräldrarna var för sig eller gemensamt som är misstänkta gärningsmän. De flesta av dessa föräldrar lever isär. Färre än vart tionde barn misstänks ha utsatts för brott av en okänd förövare. Det är med andra ord de personer som står barnet närmast och som förutsätts älska och se till barnets bästa, det vill säga föräldrarna, som oftast är misstänkta gärningsmän. Vanligtvis är föräldrarna misstänkta för att ha misshandlat sina barn.

15.2 Barnhusens förutsättningar och framväxt

De sex barnhusen har haft olika förutsättningar för att delta i försöksverksamheten. Utifrån publicerad statistik¹⁷⁶ skiljer sig försöksorterna i vissa avseenden åt när det gäller socioekonomisk struktur.

När det gäller andelen barn mellan 0 och 6 år som misstänks ha utsatts för misshandel, finns det skillnader mellan försökskommunerna. I Malmö har drygt tjugofem barn per 100 000 utsatts, i Stockholm och i Sundsvall knappt tjugofem och i Göteborg, Linköping och Umeå kring femton barn per 100 000. Jämförelsekommunen Burlöv ligger lite under Malmö och Norrköping på samma nivå som Linköping. För de äldre, 7-14 år gamla, barnen ligger nivåerna betydligt högre i alla kommunerna. Malmö har högst andel, drygt 140 barn per 100 000, medan Göteborg, Stockholm och Sundsvall ligger strax under 100 och Linköping och Umeå kring sjuttio barn per 100 000.¹⁷⁷

Utifrån den publicerade statistiken kan man i övrigt inte säga någonting på kommunnivå när det gäller barn som utsätts för brott. Med tanke på det stora intresse

176 SCB och Brå.

177 Brå, <http://statistik.bra.se>,

som riktas mot dessa frågor är det förvånande att så lite information sammanställs systematiskt.

Utvärderingen påvisar också att det finns övergripande centrala skillnader mellan Barnhusen. Exempelvis skiljer sig upptagningsområde, målgrupp och utbud av stöd och behandling åt, så även barnhusens lokaler. Målgruppen beskrivs vara 0-18 år, men har i flera intervjuer, och i statistiska bearbetningar av barnhusens egna uppgifter visat sig i huvudsak vända sig till barn upp till 15 år. Vidare varierar det ifall föräldrar inkluderas i målgruppen och hur personalen förhåller sig till misstänkta förövare. Det finns också skillnader med avseende på om barn eller föräldrar får några insatser, och vilka, under den tid den sociala utredning, som aktualiserats av brottsmisstanken, genomförs, samt var och hur den organiseras och genomförs.

En förklaring till skillnaderna kan vara att barnhusen har uppstått på olika sätt. Några är sprungna ur redan existerande projekt eller verksamheter, exempelvis kvinnofridsprojekt och specialiserade utredningsteam. Andra har börjat från början och egentligen ägnat det första året åt att etablera och bygga upp sina verksamheter. Flera av barnhusen har inte klarat av att organisera verksamheten så att alla medverkande myndigheter har kunnat samverka under ett tak. Skälen till detta är flera, exempelvis att lokalfrågan inte har lösts, eller att undersökningsrum och förhörssrum inte har färdigställts eller kunnat tas i bruk. Vidare har barnhusen haft olika förutsättningar genom att de resurser som har ställts till deras förfogande har varierat. En annan omständighet som varierar är huvudmannskapet för verksamheten. Barnhusen är också organiserade på skilda sätt i förhållande till de deltagande myndigheterna. Även finansieringen av barnhusens verksamhet skiljer sig åt. Två av barnhusen har haft viss extern finansiering.

15.3 Normanalys

Ett av syftena med utvärderingen av den nationella försöksverksamheten med barnhus är att se om och hur barns rättigheter har stärkts genom att myndigheterna har en nära samverkan under ett gemensamt tak. Vår tids syn på barns rättigheter finns formulerade i barnkonventionen. Artiklarna 2, 3, 6 och 12 i Barnkonventionen är vägledande för hur övriga artiklar ska tolkas. Av artikel 6 framgår barns rätt till liv. I artikel 2 stadgas barns lika värde och rättigheter, som bland annat medför att alla barn ska behandlas lika inom den svenska jurisdiktionen. Av artikel 3 framgår att barnets bästa ska komma i främsta rummet och vara vägledande i alla åtgärder som rör barn. Artikel 3 kan också användas som en medlande princip då två rättigheter står i konflikt med varandra och som ett instrument för att utvärdera lagar mot. Enligt Barnkonventionens artikel 12 har barn rätt att komma till tals i alla juridiska och administrativa förfaranden som gäller dem. Barnet ska beredas tillfälle att höras antingen direkt eller indirekt genom en företrädare. Denna rättighet gäller oaktat kön, funktionshinder, språk, etnicitet eller behov av annat särskilt stöd. I artiklarna 19 och

34 föreskrivs att barn har rätt till skydd både mot sexuellt utnyttjande och mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skador eller övergrepp. Detta skydd omfattar våld inom och utom barnets familj. Staterna ska vidta olika åtgärder för att skydda barn mot övergrepp, exempelvis genom lagstiftning. Av utvärderingen framgår att domare anser att svensk lagstiftning ger barn ett bra skydd mot övergrepp, men att det finns utvecklingsmöjligheter avseende tillämpningen. I handläggningen av misstänkta brott understryks i tolkningen av artikel 19 barns behov av skydd mot okänsliga undersökningar och skrämmande domstolsförfaranden. Utvärderingen visar att undersökningar och utredningar som genomförts på barnhusen har uppfattats som barnanpassade. Vidare påtalas vikten av att genomförda utredningar leder till åtal för att stävja uppfattningen om att det råder straffrihet vid brott mot barn. Av utvärderingen framgår att drygt 20 procent av polisanmälningarna leder till lagföring, men denna andel är generell och inte specifik för försöksorterna.

Av artikel 1 barnkonventionen framgår att i konventionen avses med begreppet barn, varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet. Denna definition av barn har använts i försöksverksamheten med barnahus, där samverkansgruppen definierade målgruppen som personer upp till 18 års ålder, som misstänks ha blivit utsatta för ett allvarligt brott riktat mot personens liv, hälsa, frihet eller frid. I övrigt lämnade samverkansgruppen frågan om en närmare avgränsning av målgruppen öppen. Flera barnahus har uppmärksammat problemet med barn som bevittnat våld och inkluderat dem i sin målgrupp, även om de enligt samverkansgruppens kriterier för försöksverksamheten faller utanför den primära målgruppen. Alla barnhusen har koncentrerat sin verksamhet mot barn som utsätts för brott i nära relationer, trots att detta inte ingick som ett explicit villkor i regeringsuppdraget.

Barnkonventionen har transformerats in i svensk lagstiftning och avspeglas i flera av de lagar som reglerar de samverkande myndigheternas verksamhet. Barnhusens verksamhet rör sig mellan de straffrättsliga och socialrättsliga fälten. Dessa två regelsystem har vissa likheter, men skillnaderna är slående. Straffrättens primära syfte är att reglera beteende och utgörs av regler, vilka tillämpas när någonting har hänt, när någon misstänks ha gjort sig skyldig till en handling som strider mot lag. Det är lagstiftningens regler som styr beslutsfattandet i domstol. Ett enskilt fall ”sorteras in under ett lagrum” som också anger konsekvensen, det vill säga vilket straff som skall utdömas. Socialrätten följer en annan logik. Dess tillämpning går ut på att, utifrån erfarenhet, kunskap och lokala socialpolitiska överväganden besluta om åtgärder, som är ägnade att främja mål avseende den enskildes välfärd och skydd. Den enskilde har också en rättighet till sådana insatser. Straffrätten är normrationell, och i en mening binär då den skiljer mellan rätt och fel. Socialrätten är målrational. Det innebär att beslut om en insats som bäst främjar uppnåendet av ett mål, skydd för barnets hälsa och utveckling till exempel, inte kan inordnas i rätt eller fel. Den målrationala beslutsmetoden innebär att beslutsfattandet i hög grad är beroende av social kunskap och erfarenhet. I huvudsak kan man koppla barnhusets mål om att värna barnets bästa då det utsätts för brott, till socialrätten och frågan om att effektivt utreda och beivra brott till straffrätten. De två regelsystemens olika karaktär, samt regler om till

exempel den sekretess som råder mellan de olika verksamheterna, utgör förutsättningar som på olika sätt påverkar samverkan i verksamheter som försöket med barnahus. Det finns normkonflikter mellan barnets bästa och en effektiv rättsprocess. Exempelvis i vad mån sociala insatser och kontakter med föräldrar inkräktar på möjligheten att i en förundersökning ”säkra bevis” för vad som egentligen hänt vid misstanke om att ett barn utsatts för brott. Eller det omvända, att den polisära undersökningen, med förhör av barnet, motverkar det sociala arbetet. Vi har, såväl i intervjuer som i dokument, funnit tecken på att det finns tendenser till juridifiering, innebärande att det straffrättsliga intresset, att rättssystemet skall reagera på ett missstänkt brott och att utredning skall leda fram till att någon kan fallas till ansvar, ställs i fokus.

Det råder inte någon tvekan om att denna typ av normkonflikter är närvarande i de undersökta verksamheterna och att de hanteras på olika sätt. I intervjuerna har, inte minst den sociala professionen uttryckt både osäkerhet om hur sekretessreglerna skall tolkas och tillämpas och att detta regelsystem utgör hinder för samarbete över myndighetsgränserna. Till exempel påvisas ett spänningsförhållande mellan förundersökningssekretessen i de rättsliga utredningarna och de sociala utredningarna och dess sekretess – där skilda tolkningar, såväl mellan barnahus som mellan olika professioner, förekommer. Bland annat visar detta sig avseende frågor som hur länge socialtjänsten får vänta med att informera vårdnadshavare om att utredning har inletts, att polisanmälan är gjord och att förhör kommer att hållas – där polis och åklagare ofta vill hålla förhör innan socialtjänsten går in och informerar och ger insatser. Förundersökningssekretessen påverkar vilka som får delta vid medhörning i samband med förhör. Utvärderingsresultaten visar att olika åklagare, liksom olika barnahus tolkar reglerna på skilda sätt. Vidare finns det i verksamheten en oklarhet när det gäller vem som skall företräda barnet och när. Föräldrabalken ger vårdnadshavarna den grundläggande rätten att företräda barn, men det finns regler i såväl socialrätten som straffrätten, vilka tillfälligt kan förändra eller modifiera detta förhållande. Exempelvis kan barnet tilldelas en särskild företrädare, som övertar vårdnadshavarnas inflytande över barnets medverkan i förundersökningen.

De förändringar som utvärderingen har kunnat påvisa kan inte hänföras till rättsliga normer, eftersom lagstiftningen inte har förändrats. Däremot har försöksverksamheten som sådan medfört ett nytt forum, det vill säga organisatoriska förändringar för att underlätta samverkan mellan myndigheterna. Detta innebär att förklaringar till varför förändringar har skett får sökas, förutom i dessa förändringar, i aktörernas kunskapsutbyte och vilja till förändringar.

15.4 Insatsanalys

Barnahuset har, som nämnts, två övergripande mål, dels att förstärka barns rättigheter, dels att höja kvaliteten på genomförda utredningar så att domstolarna kan fria

eller fälla misstänkta gärningsmän på bättre grund. Två mål, som vi i föregående avsnitt visade kan komma i konflikt med varandra. Samverkan sker mellan socialtjänst, polis- och åklagarmyndigheterna, BUP, barnsjukvården och rättsmedicinska enheter. En iakttagelse i utvärderingen är att domstolsverket inte har bjudits in till någon form av medverkan, eller ens en diskussion om utredningsunderlagets kvalitet, trots att en målsättning med barnahus är att förbättra handläggningen i domstol. Det visar sig också i den empiriska undersökningen att domarna i de tings- och hovrätter, vilkas upptagningsområde sammanfaller med barnahusens, saknar kunskap, inte bara om barnahusens verksamhet utan också om deras existens.

I barnahusorterna sker samverkan mellan myndigheter på olika nivåer och i skilda fora. Samråden varierar exempelvis mellan barnahusen i fråga om antal fall som diskuteras, innehållet i samråden samt de olika professionernas närvaro. Samråd kan hållas aningen genom personliga möten eller via telefon. Läkare, följda av åklagare, är de professioner som oftast är frånvarande. BUP:s deltagande skiljer sig märkbart mellan barnahusen. Det finns också skillnader mellan hur samråd och andra aktiviteter dokumenteras. Det finns en otydlighet i dokumentationen, som i alla fall delvis verkar bero på barnahusens mer eller mindre otydliga organisatoriska koppling till socialtjänstens verksamheter i övrigt. Detta medför att det i vissa avseenden är svårt att utvärdera verksamheterna. Bemanningen på barnahusen varierar avseende antal och professionstillhörighet. Rollerna och funktionerna för barnahusens personal ser också olika ut på de skilda orterna. Det finns exempelvis en oklar koppling mellan socialtjänsten och barnahusens fasta personal, som skapar identitetsproblem. Ofta har företrädare för den sociala professionen svårt att skilja sin roll i barnahuset från socialarbetarrollen. Ansvar och befogenheter är oklart definierade i barnahusen. För barn och föräldrar finns också flera roller inom ramen för barnahusets verksamhet, exempelvis kan barnet ha rollen som brottsoffer, målsägande, klient eller patient och föräldern kan ha rollerna som vårdnadshavare, misstänkt gärningsman, eller särskild företrädare.

Utvärderingen har visat att information är av central betydelse för barn och föräldrar. På barnahuset får barnet information, dels genom en visning av barnahusets lokal och allmän information om verksamheten som bedrivs där, dels specifik information om vad som kommer att hända i handläggningen och om vem som kommer att delta. Men av intervjuerna framkommer att barn och föräldrar ofta inte känner sig tillräckligt informerade. Exempelvis har föräldrar och barn inte fått någon förklaring till varför förundersökning inte lett till åtal. Föräldrar får inte alltid information om att deras barn utreds och förhörs. Det finns goda exempel också, där åklagare har träffat barnet och förklarat varför polisutredningen inte ledde till åtal. Intervjuerna visar att sammantaget finns det ett stort mått av osäkerhet och okunskap hos inte bara barn, utan även bland föräldrar.

15.5 Processanalys

Det finns tydliga skillnader mellan de barnahus som varit igång en tid och de som är nystartade. Det behövs tid för att utveckla målsättningar, samarbetsformer, metoder och dessutom för att lösa praktiska problem med lokaler och utrustning, inte minst förhørsutrustning. Att utvärderingen följer så snart på starten av försöket medför att de flesta barnahusen egentligen inte kan förväntas ha uppnått några genomgripande resultat. Det finns emellertid en tydlig utveckling mot att barnahusen håller på att permanentas.

Utvärderingen visar att barnahusverksamheten har bidragit till en juridifiering genom att den är fokuserad på just polisförhören. Hos socionomerna finns ofta en känsla av att verksamheten är fokuserad på det rättsliga förfarandet. Även bland företrädare för andra professioner har denna uppfattning kommit till uttryck. Verksamheten i barnahus tycks på ett övergripande plan ha bidragit till att juridiken har fått en mera framträdande roll, även i socialtjänstens handläggning. Exempelvis är förundersökningssekretessen stark. Det är åklagare som har mandat att besluta om hur förhör skall gå till, medhörning och genomförande av rättsmedicinsk undersökning. Av utvärderingsresultaten framgår att såväl samverkande personal som styrgrupper anser att polis- och åklagarmyndigheten, samt socialtjänsten har störst inflytande i barnahusen. Av de personer som samverkar i barnahuset uppger företrädare för polis och rättsmedicin att de har ändrat sitt arbetssätt minst, och socialtjänstens företrädare mest. Ett annat exempel på att ett juridiskt fokus finns, är det faktum att föräldrar aldrig är med under förhören. Enligt Rättegångsbalken bör föräldrar vara med under förhör om det inte är till men för utredningen. Skälet till detta är att de skall kunna vara ett socialt stöd för sina barn. Utvärderingen visar emellertid att föräldrar så gott som aldrig är med vid förhör. Detta framgår av förundersökningsprotokoll och intervjuer. Emellertid visar det sig att i de fall man kan tänka sig att föräldrar är med under förhör, motiveras detta av att det skulle underlätta att förhör kommer till stånd. Här handlar det således i realiteten om ett processuellt intresse och inte intresset av att skydda barnet.

15.6 Effektanalys, målanalys och orsaksanalys

Utvärderingsresultaten visar att barnsjukvård och rättsmedicin är de myndigheter och professioner som oftast uppges utebli från samverkansmöten. Även åklagarna medverkar i mindre utsträckning i samråden. Läkares och åklagares närvaro i samråden har visserligen ökat under första halvåret 2007, men är fortfarande begränsad och man kan knappast säga att målet att samtliga professioner skulle samverka har uppfyllts i detta avseende.

Avseende utredningarnas kvalitet visar utvärderingen att för socialtjänstens del varierar utredningstiden mellan de olika barnhusen. Den genomsnittliga utredningstiden var 125 dagar, vilket innebär att utredningarna i snitt ligger kring fyramånadersgränsen. I förhållande till vad man funnit i tidigare studier, är detta ett positivt resultat. Det fanns dock stora variationer mellan kommunernas utredningstid. Kortaste genomsnittliga tid hade Malmö med ungefär tre månader. Längsta genomsnittliga sociala utredningstid bland barnhusorterna hade Sundsvall och Umeå med drygt fyra och en halv månad. Längst genomsnittliga utredningstid hade en av jämförelsekommunerna, nämligen Burlöv med drygt fem månader.

Föräldrars och barns syn på de sociala utredningarna är inte alltid positiv, även om dessa i huvudsak uppfyllde de formella kraven på kvalitet. Utredningarna från både barnhusorter och jämförelsekommunerna uppfyllde i stort de dokumentationskrav som finns i SOSFS 2006:5 och SOSFS 2006:12. Kraven på en allsidig belysning tillgodosågs genom att flertalet utredningar tillämpade BBIC:s kriterier. Slutligen fanns i det stora flertalet av de 27 särskilt granskade utredningarna ett tydligt barnfokus och ett barnperspektiv utifrån såväl ett subjektivt som ett objektiva perspektiv. Resultaten kan sägas bekräfta den pågående utvecklingen mot allt bättre kvalitet i utredningarna, och som i olika studier har satts i samband med kvalitetsförbättrande projekt.

Ett mål med försöksverksamheten är att minska antalet myndighetskontakter för det enskilda barnet. Barnhuset innebär dock inte någon garanti för att antalet myndighetskontakter faktiskt skulle minska. Dessutom ville man minska antalet intervju-tillfällen med barnet, men i analysen av förundersökningar har vi kommit till insikt om, att alla barn inte klarar av att genomföra ett längre förhör utan behöver flera förhör, dels för att bekanta sig med förhöraren dels för att orka komma ihåg och samla mod för att berätta. Att minska antalet förhör behöver således inte utifrån barnets perspektiv vara ett mått på höjd kvalitet på utredningen. Ett kvalitetsmått skulle istället kunna vara att säkerställa att det finns resurser för att anpassa antalet förhör efter barnets behov och förmåga, samt att barnet får möta en och samma person i förhörssituationen.

Det framgår av intervjuer med barn och föräldrar att barnhusen, generellt sett, uppfattas mycket positivt av både barn och föräldrar. Barnhusen erbjuder en trygg och barnvänlig miljö och det är positivt att polisen kommer dit och håller förhör utan uniformer. Personalens bemötande får genomgående mycket positiva omdömen. På några punkter finns det dock kritik av mer eller mindre allvarligt slag. Det visar sig att videokameran skapar både stress och obehag och att särskilt yngre barn har haft svårt att förstå innebörden av ett förhör. Det visade sig också att det fanns ett önskemål från barn och föräldrar om att föräldrar skall vara med vid polisförhör. I detta avseende kan man således säga att målet bakom barnhusförsöken att erbjuda barnen en god miljö kring förhören bara delvis har uppfyllts.

Viss oklarhet råder kring huruvida socialtjänstens stöd och behandling till barn och föräldrar har förbättrats i och med försöksverksamheterna. I den mån kvaliteten förbättras är det knappast möjligt att säga om denna förbättring skulle bero på just försöksverksamheterna, eftersom det pågår en rad kvalitetshöjande projekt inom socialtjänsten generellt.

Insatser som ges till barn och föräldrar under den utredningstid som följer på samråd och förhör i barnahus varierar till innehåll och även omfattning. De barn som varit på barnahus i Stockholm, Sundsvall och Umeå har fått stöd och andra insatser i mindre omfattning än vad som var fallet i Göteborg, Linköping och Malmö. Sammantaget för alla barnahusen förekom stödsamtal i vart femte fall, kontaktperson eller personligt stöd i mindre än vart tionde och behandling eller terapi i mindre än vart femte fall. Under utredningstiden placerades nästan vart femte barn utanför hemmet. I något fler fall enligt LVU än enligt SoL.

Genom beslut i samband med utredningens avslutande placerades ungefär vart åttonde barn utanför hemmet, merparten även här jämlikt LVU. Sammanlagt avslutades närmare sex av tio utredningar i barnahuskommunerna med någon form av social insats. Resultaten från barnahusutvärderingen pekar således i samma riktning som i annan tidigare forskning, när det gäller såväl genomsnittligt antal utredningar som avslutas med insats, som lokala variationer i antalet insatsbeslut.

Det sker kontinuerliga förändringar i alla försöksverksamheterna, vilket också gör det svårt att finna direkta effekter i ett kort tidsperspektiv. Överlag upplevs samverkan ha blivit bättre och med tiden har man kommit till rätta med inledande problem avseende lokaler och teknik och i varierande grad fått fastare verksamhetsstrukturer. Att finna direkta förklaringar till utvecklingen i de olika barnahusen begränsas av den korta uppföljningstiden.

Utvärderingen visar på upplevda problem gällande ansvarsfördelningen på övergripande samverkansnivå. Avsaknad av mandat att driva igenom samverkan, avsaknad av samverkansavtal i vissa fall och bristande resurser från olika myndigheter har nämnts som svårigheter i samverkan på ett flertal orter. Huvudmannaskaps- och funktionsgränser har på ett flertal orter upplevts som problematiska och bidragit med svårigheter i samverkan. På de olika barnahusen finns samverkansgrupper med något varierande beteckningar, som styrgrupper, referensgrupper, arbetsgrupper, samverkansgrupper och samrådgrupper. I de mer övergripande samverkansgrupperna (som inte behandlar enskilda ärenden) finns generellt sett representanter från alla nivåer i de organisationer som ska samverka – dock med varierande nivårepresentation i de olika grupperna.

Samverkan har dock bidragit till ökad förståelse avseende de olika professionernas helhetsperspektiv på handläggningen, även om det finns skillnader mellan professionsgrupperna. Förståelsen för de andra professionernas villkor och förutsättningar har ökat, men anses ändå vara otillräcklig. Detta skulle kunna avhjälpas med utbildning, kanske gemensamma utbildningar mellan professionerna. Vid ett barnahus har man planer på att låta de olika professionerna undervisa varandra. Någon gemensam fortbildning kring samverkan i sig för att bygga upp samverkansperspektivet, har enbart förekommit i ett barnahus. Det finns också ett behov av fortbildning inom de enskilda professionerna. Exempelvis har inte alla barnförhörer utbildning i att förhöra barn. Inte heller alla åklagare, som arbetar med brott mot barn, har den särskilda kompetens som föreskrivs.

Förundersökningens kvalitet kan i ett barnperspektiv mätas i, om förundersökningen läggs ned eller inte. Under 2006 förelåg inte någon större skillnad mellan

barnahusorterna och jämförelsekommunerna. År 2007 har det skett en förändring i detta avseende. 58 procent av förundersökningarna har lagts ned i barnahusorterna. Motsvarande andel är i jämförelsekommunerna 70 procent.

Enligt artikel 12 i barnkonventionen har barn rätt att komma till tals i alla ärenden som rör deras person. Förhöret är, i en mening, ett sätt att få denna möjlighet tillgodosedd, även om barnets roll enbart är informantens. 90 procent av de barn som kommer i kontakt med barnahus förhörs. Utvärderingen visar att barn i jämförelsekommuner inte förhörs i samma utsträckning. Endast 52 procent av barnen har förhörts i jämförelsekommunerna. Barn som har besökt barnhusen har också tilldelats målsägandebiträde och särskild företrädare i högre utsträckning, samt oftare genomgått medicinska undersökningar.

Ett viktigt mål bakom försöksverksamheterna var att förbättra, eller effektivisera, den rättsliga processen och möjliggöra att fler fall skulle kunna prövas rättsligt. Tiden för uppföljning har varit för kort för att kunna göra egna uppföljningsstudier i tingsrätterna, eftersom det finns en tidsmässig eftersläpning. Utifrån uppgifter som erhållits från Åklagarmyndighetens databas kan man dock se om tiden för genomströmning från polisanmälan till dess att åklagare fattar beslut om att åtala eller lägga ner förundersökningen, har förändrats. Jämförelser kan göras såväl mellan barnahusorterna, som mellan dessa och hela riket.

På riksnivå har genomströmningstiderna inte förändrats nämnvärt. Det har tagit ungefär fyra månader från anmälan till beslut om att antingen väcka åtal eller att lägga ner förundersökningen under de senaste fem åren. Även när det gäller genomströmningstiderna är uppföljningstiden kort. Det finns anledning att anta att eventuella effekter visar sig först efter lite längre tid. De två barnhusen, Linköping och Malmö, som var igång vid försöksstarten, det vill säga 1 januari 2006, visar sig ha utvecklats i olika riktningar. Handläggningstiden har minskat i Malmö, men ökat i Linköping. Om vi för de övriga barnhusen bara tittar på förändringar 2007 i förhållande till 2006, har Stockholm City och Umeå längre handläggningstider, medan Sundsvall har minskat sina tider. Förändringarna är emellertid inte betydande. Bilden av förändrade handläggningstider är splittrad och jämförelser måste göras med stor försiktighet. Det är dessutom inte helt givet hur man skall tolka dessa förändringar. Minskade genomströmningstider kan tyda på ökad effektivitet, men skulle också kunna betyda att man slentrianmässigt lägger ner utredningar. Att så skulle vara fallet motsäges emellertid av resultatet av utvärderingens analys av förundersökningar, vilken visar på förbättringar i vissa avseenden.¹⁷⁸ Vad som emellertid framstår tydligt är, att det inte finns några tecken på att effektiviteten, mätt i genomströmningshastighet, generellt skulle ha ökat i de åklagarkammare där samverkan med barnahus förekommer.

Att utredningarna, inte minst förundersökningarna, avses bli förbättrade genom försöksverksamheten är en av målsättningarna. Förbättrade utredningar kan förväntas öka andelen anmälningar som kan lagföras. Med hjälp av samma statistiska material från Åklagarmyndigheten har vi jämfört andelen lagförda i förhållande till an-

178 Se vidare Rejmer, A. och Hansen, H. (2008).

mälningar under åren 2004 till 2007. Genom att vi kan läsa ut antal anmälda brott och antal lagförda, är det möjligt att se hur stor andel av anmälningarna som leder till lagföring och om det finns skillnader mellan åren. Ett mål med barnahusverksamheterna är att skapa bättre utredningsmässiga förutsättningar för den rättsliga processen. En ökning av andelen lagförda skulle således kunna tyda på att brottsutredning hos polis och åklagare förbättrats. Vi kan först konstatera att andelen lagförda, i förhållande till anmälda brott, har minskat något under de undersökta åren, såväl i riket som helhet som i barnahusorterna. År 2006 var lagföringsandelen den samma för barnahuskommunerna sammantaget, som för hela riket, nämligen 22 procent. Andelen varierade mellan barnahusorterna, från 16 till 25 procent. För 2007 minskade andelen mer i barnahusorterna än i riket, men uppgifterna för 2007 är osäkra på grund av att brottskoderna förändrades under året.

Beräkningar utifrån Åklagarmyndighetens databas ger således inte något stöd för att brottsutredningar som genomförs vid barnahus fram till och med 2007 har lett till fler lagföringar. Denna bild är emellertid inte entydig. Utifrån undersökta förundersökningar framtonar en mera positiv bild. Förklaringen till skillnader mellan materialen kan bero på att förändringar inte får genomslag på aggregerad nivå under en så kort uppföljningsperiod.

Utvärderingen har visat att alla intervjuade barn och föräldrar har uppskattat barnahusens lokaler. Utformningen av barnahusens lokaler är ett viktigt inslag i barnanpassningen av verksamheten. Av utvärderingens resultat framgår att de yngre barnen upplever barnahuset som barnanpassade, men tonåringarna har gett uttryck för att inredningen upplevs som lite barnslig och mindre anpassad för deras behov. De äldre barnen mellan 15 och 18 år kommer dock inte till barnahuset, utan de utreds på samma sätt som vuxna. Målgruppen skall vara barn upp till 18 år, men i realiteten riktas barnahuset till de barn som är under 15 år. En förklaring är barnahusens fokusering på våld och övergrepp i nära relationer. En annan förklaring kan vara polisens organisation och olika handläggningsordningar för personer under och över 15 år.

Med utgångspunkt i utvärderingens resultat kan vi konstatera att barns rättigheter har stärkts utifrån vissa aspekter genom försöksverksamheten med barnahus. Exempelvis tas barnen emot i en barnanpassad miljö, de kommer till tals genom förhör, samt undersöks medicinskt och tilldelas målsägandebiträde i högre utsträckning i försöksorterna än i jämförelsekommunerna. Förståelsen och kunskapsutbytet mellan professionerna har förbättrats. Men utvärderingen visar inte att detta specifikt kan hänföras till försöksverksamheten. De sociala utredningar som görs i anslutning till att barn varit på barnahus innehåller ett barnperspektiv, och håller, i formell mening, en kvalitet som motsvaras av andra liknande utredningar. De sociala insatser som ges till barn och föräldrar skiljer sig inte heller från vad som är fallet i kommunal socialtjänst. Det finns i utvärderingen stöd för att barnahuset är inne i en process, som pekar i riktning mot att samverkansformer stabiliseras och utvecklas. Utvärderingen ger, inom ramen för den korta uppföljningstiden, inte stöd för att lagföringen skulle ha ökat i barnahusorterna och inte heller för att genomströmningstiden blivit kortare.

15.7 Överväganden med utgångspunkt i utvärderingens resultat

Med utgångspunkt i Barnkonventionen och målsättningarna med försöksverksamheten med barnahus, att stärka barns rättigheter och förbättra kvaliteten i utredningarna, visar utvärderingens resultat att det finns förbättrings- och utvecklingsmöjligheter, som vi menar bör övervägas.

Alla barns rätt till stöd och behandling

Artikel 2 i Barnkonventionen bör föranleda ett övervägande om hur det kan säkerställas, att alla barn i Sverige som utsatts för brott kan få tillgång till barnhusets stöd, behandling och utredning. Vidare bör det övervägas, hur man kan skapa en enhetlighet avseende definitionen av barnahus och dess utbud.

Förbättrad rättsprocess

En uppföljning av eventuella förändringar vad gäller andel anmälningar som lagförs bör göras. Likaså bör man följa upp om handläggningstiderna framöver påverkas. Utvärderingen pekar också på både rättsliga och faktiska oklarheter vad gäller utbyte av information mellan de samverkande myndigheterna och barnhusets formella status. Dessa frågor bör ses över.

Barnhusets målgrupp

Barnkonventionens artikel 1 definierar barn som personer under 18 år. En definition som sammanfaller med barnhusets målgrupp, men i praktiken är det barn mellan 0-14 år som kommer till barnhuset. Hur kan barn mellan 15-18 år, som misstänks ha utsatts för våld eller sexuella övergrepp, få tillgång till barnhuset? Hur kan barn, som misstänks ha utsatts för brott av gärningsmän utanför familjekretsen, få tillgång till det stöd som barnhuset erbjuder? Efter samhällets insatser ska barn och föräldrar fortsätta sin relation. Ett annat viktigt övervägande avseende målgrupp är därför, om det inte är bäst för barn om föräldrar också ingår i målgruppen.

Samverkan och dokumentation av barnhusets verksamhet

För att underlätta samverkan i barnahus bör det övervägas om sekretessbestämmelserna kan klarläggas och eventuellt anpassas till organisationer där olika myndigheter samverkar. Hur kan de samverkande myndigheternas olika definitioner av barn, bar-

nets bästa, barnperspektiv och mål och syfte med handläggningen av misstänkta brott mot barn, klarläggas för att underlätta samverkan?¹⁷⁹

Dokumentationen av barnhusens verksamhet borde utformas på ett enhetligt sätt för att underlätta framtida uppföljningar och utvärderingar. Hur kan statistik föras och redovisas så att det blir möjligt att följa handläggningen av brott mot barn, från polisanmälan till dom?

Handlägningsförfarandet

En målsättning med barnahus är att barnanpassa utredning och handläggning.¹⁸⁰ Mot denna bakgrund bör det övervägas om ett ökat antal medicinska undersökningar, fler målsägandebiträden och särskilda företrädare kan bidra till en ytterligare barnanpassning och dessutom en säkrare rättsprocess. En gemensam fortbildning och professionsspecifik kontinuerlig utbildning skulle kunna övervägas för de personer som arbetar med barn som misstänks ha utsatts för brott.

Relationen mellan barnhuset och socialtjänsten, liksom mellan barnhuset och rättsväsendet, bör ses över, för att klargöra barnhusets ställning i förhållande till de samverkande myndigheterna. Inte minst när det gäller socialtjänstens uppföljning av de barn som varit aktuella i barnhusen.

Barns skydd mot övergrepp

Utvärderingen har visat att det finns en överrepresentation av barn som, förutom att de misstänks vara utsatta för brott, kommer från socioekonomiskt utsatta familjer. Därför bör ett övervägande göras om även preventiva uppgifter kan inkluderas i barnhusens verksamheter.¹⁸¹

179 Jfr Artikel 19 i Barnkonventionen.

180 Jfr Artikel 19 och 34 i Barnkonventionen.

181 Jfr Artikel 5, 18 och 19.

Referenser

- Alanen, L. (2001) "Childhood as a generational condition: children's daily lives in a central Finland town". I: Alanen, L. & Mayall, B. (red.) *Conceptualizing child-adult relations*. London: Routledge.
- Allmänna råd*. Socialstyrelsens föreskrifter. SOSFS 2006:5.
- Allmänna råd*. Socialstyrelsens föreskrifter. SOSFS 2006:12.
- Andersson, G. & Bangura Arvidsson, M. (2006). *Barnet mellan två föräldrar: insatsen kontaktperson i umgängestvister*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset.
- Andersson, G. (1998). "Barnintervju som forskningsmetod", *Nordisk Psykologi*, vol. 50, nr. 1., s. 18-41.
- Andersson, G. & Rasmusson, B. (2006). "Fosterbarns perspektiv på socialtjänstens företrädare". *Socialmedicinsk tidskrift*, vol. 83, nr. 1, sid. 5-15.
- Anmälan, utredning, insats: individ- och familjeomsorgens arbete med barn*. (1998). Stockholm: SoS-rapport 1998:4. Socialstyrelsen.
- Arnér, E. och Tellgren, B. (2006). *Barns syn på vuxna: att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Barnahus: försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn*. (2006). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Barnen i brottets skugga*. (2004). Stockholm: Justitiedepartementet, Regeringskansliet.
- Barnkommittén (1997). *Barnets bästa i främsta rummet: FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. Bil., Barnets bästa: en antologi*. SOU 1997:116. Stockholm: Fritze.
- Barn och unga i socialtjänsten: utreda, planera och följa upp beslutade insatser*. (2006). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Barn och unga: insatser år 2006*. (2007). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Berggren, B. (1982). *Psykiatriska kliniken i Ängelholm..* (1982). Stockholm: Spri (Psykiatri i omvandling; Spri-rapport 107).
- Bierlein, K. & Platzer, E. (1999). *Myndighetsamverkan i projekt Malmö Rehab 2000*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet. (Evaluation studies 1999:1).
- Bring, T. och Diesen, C. (2007), *Förundersökning*, Norstedts Juridik.
- Broberg, A. & Almqvist, K. & Tjus, T. (2003). *Klinisk barnpsykologi: utveckling på avvägar*. Stockholm: Natur och kultur.
- Brottsförarbetet inom polisen. En nationell handlingsplan*. (2003) Rikspolisstyrelsen
- Callaghan, L. (2006) "The use of collaboration in personal outcomes". I: *International Journal of Health Care Quality Assurance*, vol. 19, no. 5, sd. 384-399.
- Cederborg, A-C. (2000). *Barnintervjuer: vägledning vid utredningsarbete*. Stockholm: Liber.
- Cocozza, M. (2007). *The parenting of society: a study of child protection in Sweden – from report to support*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2007.

- Dahlstrand, L. (2004). *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Diss. Uppsala: Univ., 2004.
- Dale, N. (1996). *Working with families of children with special needs: partnership and practice*. London: Routledge.
- Danermark, B. & Kullberg, C. (1999). *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- Danermark, B. (2000). *Samverkan – himmel eller helvete?: [en bok om den svåra konsten att samverka]*. Stockholm: Gothia.
- Det svåraste som finns: åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen* (2006). Stockholm: Barnombudsmannen. (Barnombudsmannen rapporterar 2006:2).
- Även tillgänglig på: http://www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/detsvaraste_2006.pdf [2008-02-05].
- Diesen, C. & Sutorius, H. (red.) (1999). *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Den rättsliga hanteringen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Diesen, C. (2001). *Bevis. 6, Sexuella övergrepp mot barn*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Doverborg, E. & Pramling Samuelsson, I. (1995[1988]). *Att förstå barns tankar: metodik för barnintervjuer*. Stockholm: Liber utbildning.
- Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottmål en kartläggning*. (2007). Göteborg: Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa: familjerätten och hanteringen av faders våld*. Diss. Uppsala: Univ., 2004.
- Eriksson, M. & Oranen, M. & Solberg, A. & Vatnar, S. K. Bø (2007). "Nordiska perspektiv på barn som upplever våld i sin familj". I: Eriksson, M. (red.). *Barn som upplever våld: nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Friis, E. (2003). *Sociala utredningar om barn: en rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*. Diss. Lund: Univ., 2003.
- Friis Eva (2008), *Sociala utredningar om brottsutsatta barn. Målgrupp, handläggning och insatser. Delrapport 3 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007*, Research Report in Sociology of Law 2008:3.
- Gadd, A., Kjellander, E. & Lindgren, L. (2006). *Familjegruppsamtal: Bamse-teamets metodutveckling av sociala utredningar gällande fysisk misshandel av barn*. Linköping: FoU-centrum för vård och omsorg, Linköpings kommun.
- Glad, J. (2006). "Co-operation in a child welfare case: a comparative cross-national vignette study." *European Journal of Social Work*, vol. 9., no. 2, s. 223-240.
- Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC)*. (2006) Stockholm: Socialstyrelsen.
- Halldén, G. (2003). "Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp". *Pedagogisk Forskning i Sverige*, årg. 8, nr 1-2, s. 12-23.
- Handbok om Barnkonventionen*. (2008). Stockholm: UNICEF Sverige.
- Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn handbok*. (2007). Göteborg: Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum.
- Hart, R.A. (1992). *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF.
- Hjortsjö, M. (2005). *Med samarbete i sikte: om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2006.
- Hodgkin, R. & Newell, P. (2002). *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child: prepared for UNICEF*. New York: UNICEF.
- Hollander, A. (2005). Lagens konstruktion underlättar inte tolkningen av barnets bästa. *Socionomen*, nr 4, s. 44-49.

- Holmberg, B. & Håkansson, G. (2000). "Hur Barnkonventionens barnsyn återfinns i föräldrabalken, socialtjänstlagen och LVU". I: *Omhändertagen: samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Stockholm: Fritzes.
- Horwath, J. & Morrison, T. (2007). "Collaboration, integration and change in children's services: critical issues and key ingredients." *Child Abuse & Neglect*, vol. 31, no. 1, s. 55-69.
- Humblesjö, E. (1997). *Barnen och socialtjänsten: 58 barns kontakt med socialtjänsten*. Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Forsknings- och utvecklingsenheten.
- Hydén, H. (2002). *Normvetenskap*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Hydén, H. (2007). *Rättsregler: en introduktion till juridiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Jackson, S.L. (2004). A USA national survey of program services provided by child advocacy centers. *Child Abuse & Neglect*, vol. 28, issue 4, s. 411-421.
- Janson, S. (2001). *Barn och misshandel: en rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Janson, S. & Långberg, B. & Svensson, B. (2007). *Våld mot barn 2006/2007: [en nationell kartläggning]*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Johansson S. (2008). *Myndighetssamverkan i barnahus – organisering, innehåll och process. Delrapport 4 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007*, Research Report in Sociology of Law 2008:4.
- Kjørholt, A.T. (1991). "Barneperspektivet. Romantiske frihetslengsler og nostalgisk søken etter en tapt barndom, eller nye erkjennelsesdimensjoner". I: *Barn – nyt fra forskning om barn i Norge*, no.1.
- Kommittén mot barnmisshandel (2000). *Barnmisshandel: polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder: delbetänkande*. SOU 2000:42. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer
- Kommittén mot barnmisshandel (2001). *Barnmisshandel: att förebygga och åtgärda: slutbetänkande*. SOU 2001:18. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Kriminalstatistik. 2006*. (2007). Stockholm: BRÅ.
- Kvalitet och rättssäkerhet i barnavårdsutredningar. En granskning av barnavårdsutredningar i Skåne län*. (2007) Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.
- Källström Cater, Å. (2007). "Pappas våld mot mamma – barns förståelse och komplexa offerskap". I: Eriksson, M. (red.). *Barn som upplever våld: nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Lindell, C. (2004). *Child physical abuse: reports and interventions*. Diss. (sammanfattning) Linköping: Linköpings universitet, 2005.
- Kvalitet och rättssäkerhet i barnavårdsutredningar: en granskning av barnavårdsutredningar i Skåne län*. (2007). Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.
- Lindström, A. (red.) (2006). *Grundbok barns behov i centrum (BBIC) / Ann-Margret Lindström [red]*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- LVU-utredningen (2000). *Omhändertagen: samhällets ansvar för utsatta barn och unga: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Mallander, O. (1996). "*Det måste se ut som en arbetsplats*": om interorganisatorisk samverkan för att yrkesrehabilitera gravt funktionshindrade. Lund: Univ., Socialhögskolan.
- Mallander, O. (1998) "Samverkan". I: Denvall, V. & Jacobson, T. (red.). *Vardagsbegrepp i socialt arbete: ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Martens, P. L. (1998). *Brottslighet och utsatthet för brott bland personer födda i Sverige och i utlandet: resultat från en intervjuundersökning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).

- Metell, B. & Lyckner, B. (2007). "En modell för föräldra-barnbehandling". I: Eriksson, M. (red.). Barn som upplever våld: nordisk forskning och praktik. Stockholm: Gothia.
- Mudaly, N. & Goddard, C. (2006). The truth is longer than a lie: children's experiences of abuse and professional interventions. London: Jessica Kingsley.
- Newman, B. S. & Dannenfelser, P. L. & Pendleton, D. (2005). "Child abuse investigations: reasons for using child advocacy centers and suggestions for improvement". *Child and Adolescent Social Work Journal*. vol. 22, no. 2, s. 165-181.
- Nilstun, T. (red.) (1982). *Utvärderingsforskning: modellkonstruktion, objektivitet och tvärvetenskap*. Lund.
- Olsson, A.-M. (2005). *Barnets socialsekreterare: coaching i dialogiska utredningar*. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.
- Pavlovskaja, E. och Åström, K. (2008). Rättsliga perspektiv på barnet som brottsoffer. Delrapport 2 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:2.
- Ponnert, L. (2007). *Mellan klient och rättssystem: tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2007.
- Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*.
- Prop. 1996/97:124.
- Rasmusson, B. & Hyvönen, U. & Mellberg, L. (2004). *Utvärderingsmöten i BBIC: en studie av barns delaktighet och medbestämmande*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Rasmusson, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnvården: forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan. (Meddelanden från Socialhögskolan; 2006:2) Även tillgänglig på: www.soch.lu.se/images/Socialhogsksolan/2006_2.pdf [2008-02-05].
- Rasmusson, B. (2008). "Det är ju inget dagis precis..." *Barn och föräldrars upplevelser av kontakter med barnahus*. Delrapport 6 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:6.
- Rejmer, A. (2003). *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2003.
- Rejmer, A. och Hansen, H. (2008). "... känner du till skillnaden mellan sanning och lögn?" *En analys av förundersökningar*. Delrapport 5 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007, Research Report in Sociology of Law 2008:5.
- Ring, J. (2003). *Stöld, våld och droger bland ungdomar i årskurs nio: resultat från fyra självdeklarationsundersökningar*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).
- Rosell, A. (red.) (2007). *Akta barnen: om våld mot små barn*. Stockholm: Rädda Barnen
- Samverkan kring barn som far illa. Uppföljning av lagändring enligt propositionen 2002/03:53. Stärkt skydd till barn i utsatta situationer. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Samtal med barn i socialtjänsten*. (2004). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sexuella övergrepp mot barn: en kunskapsöversikt*. (2000). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sexuella övergrepp mot barn. En studie av samarbetet i samrådsgrupper*. (2000). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Shier, H. (2001). "Pathways to participation: openings, opportunities and obligations". *Children & Society*, vol. 15, issue 2, s. 107-117.
- Singer, A. (2000). *Föräldraskap i rättslig belysning*. Diss. Uppsala universitet.
- Socialtjänstens barn: hur många är de, vilka är insatserna, hur ofta återaktualiseras de och vad händer dem i vuxen ålder? / Knut Sundell* (2004). Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen.

- Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer.* (2005). Stockholm: Socialstyrelsen. SOSFS 2006:5.
- SOSFS 2006:12.
- Statistik över avsiktligt våld mot barn* (2004), Socialstyrelsen.
- Strategi för samverkan i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa.* (2004). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller som riskerar att fara illa.* (2007). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen.
- Sonander, A. (2008). *Att arbeta med barn som brottsoffer: en rättssociologisk studie.* Diss. Lund: Lunds universitet, 2008.
- Strinnlund, A. C. (2003). *Samverkan i familjearbete: om en samverkansmodell för helhetssyn i arbetet med familjer.* Härnösand: FoU Västernorrland.
- Sundell, K. & Egelund, T. (2000). *Barnvårdsutredningar – en kunskapsöversikt.* Stockholm: Gothia.
- Svedin, C. G. (red.) (1999). *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Definitioner och förekomst.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Tiller, P-O. (1991), "Barneperspektivet: om å se og bli sett. Vårt perspektiv på barn eller omvendt?". I: *Barn – nyt fra forskning om barn i Norge*, no.1.
- Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige (2004). *Sexuell exploatering av barn i Sverige.* SOU 2004:71. Stockholm.
- Våldsbrott mot barn – fakta om anmälningar och polisens utredningsresurser. När samhället sviker barn som far illa.* Rapport 2. (2006) Rädda Barnen.
- Åström, K. (1988). *Socialtjänstlagstifningen i politik och förvaltning: en studie av parallella normbildningsprocesser.* Diss. Lund Studies in Law and Society 1. Lund University Press
- Åström, K. (2000). Förändringar och förskjutningar i välfärdens rättsliga reglering under 1990-talet. *Välfärd, vård och omsorg / [Marta Szebehely (redaktör) ; Karin Barron ...].* S. 247-263.
- Åström, K. (2004). *Prioriteringar i socialtjänsten: en analys av rättsliga förutsättningar.* Lund: Research Report in Sociology of Law 2004:1.
- Åström, K. (2005). Normbildning och beslutsfattande. I: Bengtsson, H. (red) *Politik, lag och praktik. Implementeringen av LSS-reformen.* 2u.
- Åström, K. och Rejmer, A. (2008), "Det blir nog bättre för barnen...." *Slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007* Research Report in Sociology of Law 2008:7.

Internetkällor

- Nilsson, L. *Misshandel mot kvinnor och barn.* Tillgänglig på: http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Misshandel%20av%20kvinnor%20och%20barn&curl=/dynamaster/file_archive/041221/f42beaac27d8024c55bb1b650e1b423c/misshandel%255fkvinnor.pdf [2008-02-05]
- Brå, Sexualbrott, tillgänglig på: http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=8&module_instance=2, 2008-01-01
- Brå, <http://statistik.bra.se>

Child Center for Children at Risk in the Baltic Sea Region

<http://www.childcentre.info/centres/iceland/ifid1197.html>, 2007-12-28

Child Center for Children at Risk in the Baltic Sea Region

http://www.childcentre.info/centres/iceland/bragi_danmrk_okt_2002.ppt, 2007-12-28

Barnahus i Linköping, <http://www.lio.se/templates/Page.aspx?id=22666>, 2008-01-06

Statistik över anmälda brott. Brottsförebyggande rådet. <http://statistik.bra.se/solwebb/action/index>

SCB, Antal separationer, <http://www.scb.se/templates/tableOrChart27475.asp> [2007-11-23]

SCB, De flesta lever med sina biologiska föräldrar,

<http://www.scb.se/templates/tableOrChart151501.asp> [2007-11-23]